De poëzie van Hadewijch

Jozef van Mierlo

bron
Jozef van Mierlo, *De poëzie van Hadewijch*. Standaard-Boekhandel, Antwerpen / Brussel / Leuven 1931

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mier004poez01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

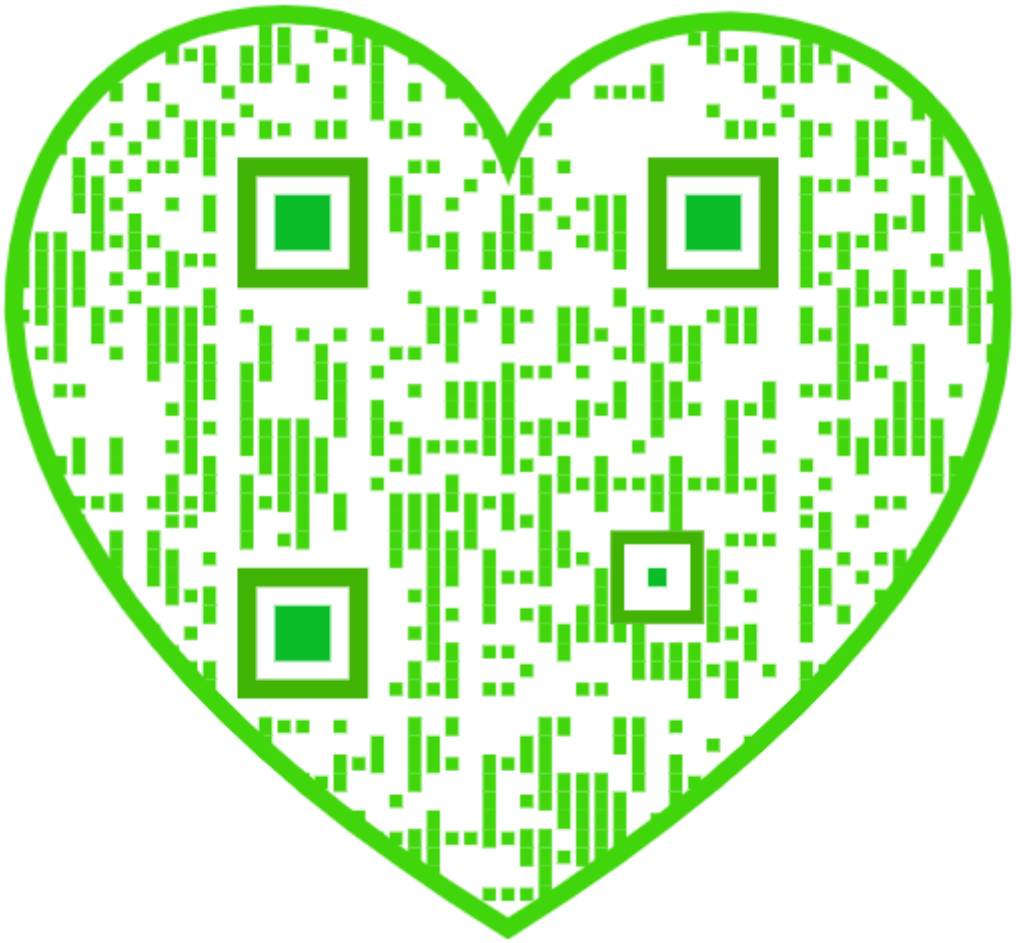

De poëzie van Hadewijch door Dr. J. van Mierlo S.J. Werkend Lid der Kon. Vlaamsche Academie

Ter Verantwoording.

Dat de poëzie van Hadewijch tot de beste behoort, waarover onze letterkundige geschiedenis roemen mag, wordt thans vrij algemeen aanvaard. Toch komt het ons voor, dat velen nog onvoldoende beseffen wat wij in haar bezitten. Wij, Nederlanders, moeten dikwijls door vreemdelingen gewezen worden op onze eigene grootheid. Waar onze kunst zich uit in vormen die onafhankelijk zijn van de taal die wij spreken, laten wij ons wel door de bewondering der wereld meesleepen, om haar eveneens te verheerlijken. Zoodra echter het leven van den nederlandschen geest zich openbaart in het woord, hoe zeer wij ook hierin baanbrekend en verheffend mogen hebben gearbeid, toch durven wij er gewoonlijk weinig de hooge loftrompet te steken, uit vrees dat men er niet naar luisteren zou[1].

Indien ik hier nu kwam verklaren, dat Hadewijch met hare Strophische Gedichten bij de allereerste lyrici, niet slechts van de nederlandsche woordkunst, maar van de wereldliteratuur moet genoemd worden, dan moet ik ook wel vreezen op ongeloof onthaald of met een sceptischen glimlach, als de H. Paulus voor het Areopaag, met een: Audiemus te de hoc iterum (act. Ap. XVII

(1) Zoo werd zelfs de wereldbeteekenis van een man als Geert Groot en van de geestelijke beweging die van hem is uitgegaan eerst in 't volle daglicht gesteld door het werk van een Amerikaan, ALB. HYMA, in zijn boek *Christian Renaissance*. Meermaals wordt daarin bitter geklaagd, over het tekort der nederlandsche wetenschap tegenover die beweging; b.v. blz. 402, N. 51. Er is veel waars, ontegensprekelijk, in wat Hyma over de beteekenis dier moderna devotio meedeelt, al zullen wij hem toch niet overal volgen. En dit tekort moet uit velerlei oorzaken verklaard worden.

32) beleefd doorgezonden te worden. Toch wil ik het wagen hier een poging te doen om de lyrische kunst van Hadewijch recht te laten wedervaren, als niet slechts de beste uit onze dietsche middeleeuwen, maar als een hoogst merkwaardige vertegenwoordiging der poëzie van alle tijden[1].

Meermaals nog werd bij ons aangedrongen, om de gedichten van Hadewijch in ruimeren kring niet slechts bekend, maar ook genietbaar te maken. Hoe wij daar best in konden slagen, hebben wij lang bij ons zelven overlegd. Aan een modernizeering viel niet te denken: een modernizeering, behalve dat die zeer moeilijk zou gaan, zou gelijkstaan met een vertaling; en Hadewijch, als alle groote poëzie, laat zich niet vertalen, zonder dat veel, en dikwijls het beste, van de kunst er onder verloren gaat. Een volledige uitgave van hare Gedichten met onderaan een overzetting in hedendaagsch nederlandsch, heeft ons lang aangetrokken. Maar ten slotte bleek ook dit weinig geschikt voor het nagestreefde doel.

Zoo is dan de hier volgende verhandeling ontstaan: in een breed-opgezette ontleding van de poëzie van Hadewijch hebben wij uitvoerige uittreksels, ja vele volledige Gedichten ingelascht, die op deze wijze met hun esthetischen commentaar voldoende toegelicht worden. Deze volledige liederen hebben wij daar te pas gebracht waar de hoofdgedachte er van best in de algemeene esthetische uiteenzetting werd begrepen[2]. Zoo hebben wij ech-

(1) Ik werd hiertoe aangemoedigd door vrienden bewonderaars van Hadewijch, die meenden dat, hoezeer ik Hadewijch ook reeds gevierd heb, hare beteekenis voor de wereldliteratuur toch nog niet onderlijnd werd. Vóór enkele jaren schreven wij een studie, over Hadewijch voor een Fransch tijdschrift (*Revue d'Ascétique et de Mystique* t. V, Juillet-Octobre, 1924: *Hadewijch, une mystique flamande du XIII*e *siècle*); slechts enkele uittreksels konden uit haar werk vertalen. En zij is in Frankrijk begroet geworden als een onvermoede grootheid, die ons met de pracht van haar leven en van haar kunst overweldigen kan.

(2) Voor het nagestreefde doel hebben wij meestal den tekst genormalizeerd. Wij dachten er zelfs aan, alles eenvoudig in moderne spelling weer te geven. Maar zoo iets hebben wij nog niet aangedurfd; en 't is ook weer niet gemakkelijk. Trouwens, men gewent zich dadelijk aan een normale spellingswijze. Ik hoop wel, dat een nieuwe uitgave der Strophische Gedichten noodzakelijk zal blijken. Dan zullen wij daarin ook veel van den commentaar dien wij vroeger geleverd hebben moeten wijzigen; dan hoop ik dien ook veel uitvoeriger te kunnen maken.

ter bij de bespreking van afzonderlijke kenmerken dezer kunst of van de verschillende eigenaardigheden in den inhoud en de leer er van, moeten afzien van citaten uit vele gedichten, die door hun algemeenen gang beter elders werden vermeld.

Zoo mag deze verhandeling beschouwd worden als een bloemlezing uit Hadewijch's Strophische Gedichten, met een esthetische inleiding en telkens met een ruim esthetische verklaring, waardoor zij nu ook door ontwikkelden - want Hadewijch's kunst zal toch steeds een kunst van weinigen voor weinigen blijven - kan begrepen en genoten worden.

Eerste deel.
De Poëzie van den Vorm.

Lyrische poëzie beheerscht door hoogsten levensdrang.

't Zuiverst spreekt de poëzie zich uit in de lyriek, in zooverre de lyriek een openbaring is van eigen, persoonlijk leven. Dan wordt ze de belichaming, de vleeschwording in menschelijke taal, van 't meest mysterieuze en wonderbare van alle Zijn, van 't Leven zelf, wiens machtige ziel de dichter in zich draagt, die hij rechtstreeks uit haar afgrond uitstort. Daar toch, waar het eigene leven uit het eeuwige Leven stroomt, wellen de overvloedige bronnen van de poëzie. Wie iets van dit Leven in ongeschonden gaafheid opvangt in het woord is dichter.

Zulk een dichteres was Hadewijch. Zij staat met haar ziel in den vollen stroom van het Leven. En dit leven zelf is een leven van Schoonheid, dat naar de hoogste Schoonheid opstreeft. Zij heeft de poëzie, die rechtstreeks uit het Leven komt, uit het Leven nog wel, dat beheerscht wordt door den oppersten Levensen Schoonheidsdrang, den drang naar de Liefde.

Bij haar staat inderdaad de Liefde, *Minne*, midden van het leven. Zij doordringt en beheerscht het leven; ja, zij is het Leven zelf. Gelijk de H. Joannes het leven van God met dit ééne woord uitdrukte: *Deus Charitas est*, zoo is voor Hadewijch het Leven Liefde. Omdat dit bij haar levensdrang is, daarom is haar poëzie hartstocht, in den diepsten zin van 't woord, levensdrang. Dit is 't wat haar kenmerkt, en waardoor het geluid van haar vers zich

dadelijk onderscheidt, zoodat men het niet miskennen kan: de Liefdedrang van het Leven.

De Liefdedrang.

Daaruit vooreerst moet verklaard worden het veelvoudig gebruik dat Hadewijch maakt van het woord *Minne*. Minne is voor haar, ongetwijfeld, eerst de goddelijke Liefde, als het innigste wezen van God zelf. Maar omdat zij, echte dichteres, alles in functie van leven ziet, wordt die Liefde in God als een almachtige Koningin, die haar troon heeft opgericht in den schoot, in het Aangezicht der Godheid zelf, die haar scepter zwaait over al wat is, aan Wie alle dingen onderworpen zijn, die God zelf overwonnen heeft. En omdat in de Godheid de H. Geest de uitgang is van de wederzijdsche Liefde van Vader en Zoon, daarom is ook Minne de zelfstandige, goddelijke Liefde, de H. Geest. Maar de Godmensch, Jezus-Christus, is God: zoo wordt Hij gewoonlijk eenvoudig genoemd, naar middeleeuwsch taalgebruik, wat den overgang van den Godmensch naar God vergemakkelijkte, waardoor de Liefde ook de groote Minnaar, Christus is. Zelfs is bij Hadewijch van Hem gewoonlijk spraak, als 't schijnen mocht dat God is bedoeld. Wie dit eenmaal heeft gevat, dat de Minne vooral Christus is, zal dan ook beginnen in te zien met welke warmte van Liefde zij Hem bemind heeft. Zoo kon haar liefdedienst ook inderdaad worden een volmenschelijke, persoonlijke toewijding, van hart tot Hart, aan Hem, die immers ook de Liefde is. Maar Bonum est diffusivum sui: de Liefde heeft zich meegedeeld. Zij komt uit den schoot van God in de ziel van hem die mint, om terug te keeren in den schoot van haar oorsprong. Zoo wordt ook de ziel, die mint, waarin de Minne haar Rijk heeft gevestigd, zelf Minne: waarom dan eveneens de minnende dikwijls kortweg *minne* heet[1].

Zoo krijgt dan dit woord bij Hadewijch een veelzijdige beteekenis, wat haar, bijzonder in haar poëzie, die zoo gewone woordspelingen veroorlooft, waaraan sommigen zich ergeren zul-

(1) Trouwens, ook in de profane poëzie is *minne* meermaals de beminde zelf.

len[1]. Werkte hierbij de theorie mede van het trobar clos, dat zich gaarne in een zekere duisterheid van uitdrukking vermeide? Maar veeleer komt dit uit den levenden eenheidsdrang der dichteres, waarom die vreemde herhalingen werkelijk geen louter woordspel zijn, maar telkens voor ons gevoel de wonderbare eenheid suggereeren, waarin de Liefde het leven houdt. En ligt in die herhalingen zelf niet de mystieke behoefte van de Liefde, voor wie het zoet is van Minne te spreken en haar Naam te hooren? Dit ook is hartstocht, levensdrang, en dikwijls, hoe machtige!

I. Verband het de Provençaalsche Minnelyriek.

De Liefde is voor Hadewijch geen spel, voorwaar, dat opgaat alleen in modieuze vleitaal, in melodieuze woordenmuziek, in elegante beuzelarijen. Zij is voor haar tragische levensernst. Dit was ze weinig in de Provençaalsche lyriek, waarmee die van onze dichteres anders innig verwant is. Het onderscheid zal Hadewijch's eigenaardige kracht en diepte doen uitkomen.

1. *Oorspronkelijke opvatting van de provençaalsche Minnelyriek.*

Want ook de Provençaalsche lyriek bezingt de Liefde. Zij houdt er zelfs een bepaalde leer op na, die in hare oorspronkelijke en zuivere trekken ongeveer luidt als volgt:

De Liefde gaat naar een waardig voorwerp: naar een waardige beminde, die de minnaar zich niet uit teugellooze drift, maar in volle vrijheid verkozen heeft, om haar eigen schoonheid, waarde, voortreffelijkheid. Zoo veronderstelt deze kunst geen conventioneele verheerlijking der vrouw; zij bezingt ook geen verboden, geen ontrouwe liefde. Liefst zelfs bezingt zij alleen beminde, die de minnaar zich niet uit teugellooze drift, maar in volle vrijheid verkozen heeft, om haar eigen schoonheid, waarde, voortreffelijkheid. Zoo veronderstelt deze kunst geen conventioneele verheerlijking der vrouw; zij bezingt ook geen verboden, geen ontrouwe liefde. Liefst zelfs bezingt zij alleen

> Daar minne met minnen Minne anestaert

zal beteekenen: waar de minnende ziel met liefde, al minnende en in de kracht van de liefde, de Liefde aanschouwt. Maar in de uitdrukking *met minnen* wordt dikwijls nog gevoeld als een personnificatie der Liefde die de ziel als begeleidt opvoert en bezielt. Zoo ook *met Trouwen*. Waar *Minne* = de Liefde hebben wij 't woord met een hoofdletter gedrukt.

(1) Als b.v. J. Te Winkel, die zelfs geteld heeft hoe dikwijls het woord *minne* bij Hadewijch voorkomt, om daaruit te besluiten hoe arm haar woordenschat was! Dit hebben wij van wege een man als te Winkel nooit kunnen begrijpen. Een vers als

de Minne, of *de* Vrouw, *de* Schoonheid, *de* Goedheid, *de* wale ghedane, als Veldeke heeft; en verzwijgt zij wat het voorwerp dier liefde al te zeer individualiseeren mocht. Zoo blijkt ze in haar oorsprong reeds sterk idealistisch te zijn.

De liefdedienst wordt in de vormen van de ridderschap opgevat: als inderdaad een dienen, een vrijwillige hulde, geen slavernij van zinnelijkheid, geen gevangenschap in onwaardige boeien. Lang moet die dienst duren: men moet zich de Liefde waardig maken. In dien dienst nu moet de minnaar de Liefde ten wille staan en nederig hare gunsten afwachten, om hare hulde smeeken: zich hare vertroosting of versmading, hare genade of ongenade laten welgevallen; door al de oefeningen en beproevingen van de liefde heen, door al haar listen en kwellingen, nu in hoop op hare vergelding, dan in vertwijfeling om de uitblijvende belooning, steeds trouw en onwankelbaar sterk staan.

Het goed der Liefde is het wee om de Liefde. Deze smart der Liefde moet den minnaar bijzonder welgevallig zijn. Geen ware liefde is het, die dadelijk tot de vertroosting wordt toegelaten. Zoo toch verkrijgt men nooit het goed der Liefde. Immers, doel van dien liefdedienst is: goed te worden, ‘valoir’. Liefde maakt hoofsch, ridderlijk, edel, koen en fier. Liefde is moeder van alle deugd en kennis. Ja, zelfs ‘d'Amour procède chasteté’; want Liefde woont hoog in reinheid, waartoe Zij hare dienaren optrekt. Zij geeft den waren adel. ‘Ik noem heeren al de bewoners van het rijk, waarin zij is opgevoed die mijn vreugde is, en ik acht het voor mij zelf een hooge eer de minsten onder hen te mogen beschouwen als edel en hoofsch’, zoo zong Bernard de Ventadour(1).

Aldus de leer, althans, in opzet en bedoeling. Maar het spreekt van zelf, dat dergelijk idealiseeren der liefde zijn gevaren heeft. Voornamelijk onder den invloed van Ovidius, een druk gelezen dichter, als misschien ook van Tibullus of van Horatius, is die hooge opvatting wel ontaard. Doch steeds duidelijker blijkt, voor wie door de oppervlakkige, lichtbegrijpelijke, vormen dezer zeer ingewikkelde kunst heenziet naar de kern, dat deze uit zulk een leer is geboren, waaraan de neiging naar hooge idealisatie, naar mystiek, van 't begin af eigen was.

(1) Vgl. J.J. SALVERDA DE GRAVE *De Troubadour's*, 1907.

2. *Verband met de mystiek.*

Maar zoo dringt mede steeds klaarder het inzicht door, dat zulk een opvatting der Liefde moet beschouwd worden als de vrucht van het opgewekte geloofsleven uit de mystiek der Kerk. Zij is, op het gebied der wereldsche liefde overgedragen, de christelijke opvatting der Liefde, die men God, den Godmensch, verschuldigd is. Dat de Liefde alleen naar een waardig voorwerp en naar het Goede gaat, dat zij een vrije hulde is en een onvoorwaardelijke dienst in algeheele toewijding en afhankelijkheid, in onwankelbare trouw, waarop zij recht blijft behouden hoe ze den mensch ook behandelen mag; dat zij hem langs de lange en pijnlijke wegen van de beproeving en van de Smart vrijmaakt, en heenvoert naar het bezit der Liefde en naar de blijvende vreugde: dat alles is onmiskenbaar geboren uit het dieper bewustworden van 's menschen betrekkingen tot den Godmensch in den opgang naar de mystiek(1). Daarbij hebben ook wel oud Germaansche vormen uit de verhoudingen van vazal tot Vorst, in 't bijzonder van de Trouw, nagewerkt. Maar deze zijn, als bij de ridderschap, in een hoogere synthese opgenomen, die in haar wezen mystiek-christelijk is. Wat wonder dan, dat meer dan één troubadour zijn leven besloot in een klooster; en dat de muziek zelfs, die deze poëzie begeleidde, uit de kerkelijke melodieën moet verklaard worden: zij heeft meermaals de volle beweging van een hymne en munt uit door een rijkdom van muzikale vondsten, die nu nog bewondering wekt. Hoe jammer, dat ons van de muziek, die Hadewijch's liederen ook wel begeleid heeft, niets is bewaard gebleven!

Deze motieven dan van de provençaalsche Minnelyriek waren in hun wezen en in hun oorsprong mystieke motieven, die de hoofsche dichters aan de bronnen zelf van het opgewekte godsdienstig leven der christelijke maatschappij hadden geput. Onder hunne handen geraakten ze verfijnd en overspannen, verloren zij tevens van hun oprechtheid, van hun diepte, van hun werkelijkheid, om te verloopen in conventie, in smakelooze, oppervlakkige galanterie, in dwaze, belachelijke gevoeligheid, in hoofsche beuzelarijen.

(1) Dit geldt ten minste voor wat den inhoud betreft, voor de levensopvatting, die in dege poëzie tot uiting komt.

3. *Hoe Had. die motieven terugvoert op hun oorspronkelijke gebied.*

Wanneer nu Hadewijch deze vormen en motieven overneemt, dan brengt ze die slechts terug op het gebied, waartoe zij oorspronkelijk behoorden. Doch zoo krijgen zij ook weer hun volle beteekenis en hun strengen ernst, dien ze door toepassing op toestanden en betrekkingen, waarvoor ze te groot en te verheven waren, hadden verbeurd. Hier is de Liefde inderdaad de Liefde voor het Goede, die goed maakt. Hier zijn de smarten der Liefde het Goed der Liefde. Hier wordt dat smachten naar een gunst van haar, dat deemoedig staan te al haren dienst, dat verbergen voor de vreemden van wat men voor haar doet, louter heusche dramatisch-spannende werkelijkheid. Hier krijgen de ridderlijke deugden: hoofschheid, bescheidenheid, ruimgevigheid, *mate* in woord en daad, omzichtigheid, geduld, onderworpenheid, trouw, hun volle ontwikkeling. Hier wordt de Liefde, dikwijls pijnlijk en weemoedig, diep en gelaten tot volledige offergave van zich zelven, de moeder van alle deugden. Niets getuigt zoo duidelijk voor Hadewijch's zekeren kunstsmaak, als de onfeilbare tact, waarmee zij, onder alle vormen van dien hoofschen dienst, zulke uitkiest, die inderdaad levenswaarde bezitten, omdat zij uit het leven zelf zijn gegroeid. Maar niets bewijst tegelijkertijd zoo overtuigend dat geheel deze Liefde-theorie haar oorsprong heeft in de mystiek.

De wijze waarop Hadewijch dien zinnelijken dienst van de wereldsche liefde heeft vergeestelijkt, is inderdaad iets geniaals. De door haar teweeggebrachte omwenteling mag met recht vergeleken worden bij die welke Dante en de school van den *dolce stile nuovo* bijna een eeuw later hebben doorgevoerd. Gelijk deze Italianen de poëzie der troubadours hebben opgevat en behandeld met een onafhankelijkheid en een oorspronkelijkheid die er iets veel dieper en gansch nieuw van hebben gemaakt, door ze terug te voeren tot het leven, zoo heeft vóór hen Hadewijch hetzelfde gedaan op een andere wijze en op een gansch verschillend gebied.

4. *Hoe zich dan hare opvatting van de Provençaalsche voornamelijk onderscheidt.*

Laten we even slechts enkele punten van verschil vermelden, waardoor zich dit nieuwe openbaart, met beteekenis voor de poëzie:

Bij de troubadours was het voorwerp hunner liefde niet ingegeven door een vrije keus, maar opgedrongen door de betrekkingen van den dichter met het hof, waarvoor hij werkte. Bij Hadewijch blijft de dienst der Liefde een vrije, al bestaat daarin ook het laatste levensdoel zelf van den mensch. In de provençaalsche poëzie was de liefde niet zoo zeer een gevoel, een levensdrang, als wel een vleierij; voor Hadewijch was zij de diepste werkelijkheid van het menschelijke hart.

Daar blijft alles bij den vorm, die alleen telt; hier haalt de vorm, hoe hooge kunst die ook bereike, uit den inhoud zijn volle waarde en zijn echte beteekenis. Hij bloeit op uit het leven en dient slechts om dit in zijn volle schoonheid uit te beelden. Daar, een ingewikkeld spel met duistere en onsamenhangende concepten, zonder philosophischen grondslag van een vaste wereldbeschouwing; hier, een wel-geordende, volledige opvatting van het leven, bewust, ernstig, verheven, godsdienstig, duister nog vooral door de geheimenissen, die zij omvat. Daar worden spiritualisme en mystiek verbonden met Ovidiaansche zinnelijkheid en met de wulpschheid der Mei-feesten; hier is het de zuivere Liefde, die geen lagere liefde duldt, maar alle minder heilige genegenheid bant, zoo die niet in de groote Liefde opgaat. Over de zinnelijke en menschelijke drift zegeviert de geestelijke en goddelijke Liefde, al blijft die steeds vol-menschelijk.

Daar wordt het dikwijls de dienst der vrouw in strijd met den dienst van God en met de voorschriften der zedenleer; hier wordt de Liefde gebracht tot haar eigen groot, oneindig voorwerp: al wat er noodzakelijk valsch, overdreven, geveinsd was in een gevoel te groot voor zijn voorwerp, zal zich hier voortaan kunnen ontplooien in al zijn heerlijke, dikwijls bange menschelijkheid. Geen zoo conventioneele vorm die niet bij Hadewijch zijn ware beteekenis krijgt. Waar de conventie dreigt het over de waarheid te winnen, daar houdt zij stand. Ook maken hare gedichten, als geheel haar werk, in spijt van de zoo sterk geaccentueerde kunstvormen, den onmiskenbaren, diepen indruk van het leven.

II. Hadewijch dichtte uit Levensdrang.

Die levensdrang dan is 't, die Hadewijch telkens opnieuw ichten noopt. Vóór Jan van Boendale het uitsprak als een

* vereischte van alle echte poëzie, heeft Hadewijch het beleefd: de poëzie was voor haar een noodzakelijkheid. Als Dante en Petrarca, kon Hadewijch zeggen: *Amor mi spira*! Zooals zij het uitdrukkelijk in een van haar Brieven verklaart: *Als Minne porret in mine siele*, dan schreef zij, dan zong en dichtte zij, van ziel tot ziel, het lied van de eeuwige Liefde.

Zij heeft, als weinig anderen, de bedwelmende kracht van de poëzie gevoeld, en zij móet zingen:

> Altoos machmen van Minnen singhen,
> Eest herfst, eest winter, eest linten, eest somer.
> (IX, 1-2).

al vergaan hare zangen dan telkens in onnoemelijk wee:

> Mi sijn mine nuwe sanghe
> Intoe in groten wene bracht,
> Die ic hebbe ghesonghen langhe,
> Ende van Minnen scone hertracht.
> (II, 46-49).

die ze van Minne schoon heeft uitgedacht; want daarheen streeft zij, naar schoonheid. Dan wil zij het opgeven, en zwijgen:

> Ic mach wel van der Minnen fine
> Voort swighen mine daghe meer,
> Daer ic blide plach bi te sine
> In singhenne, in sprekenne, wileneer.
> (II/ 55-59).

die blijdschap is heen; haar lied verlengt nu slechts hare kwelling:

> Wat hulpet mi dat ic van Minnen singhe
> Ende nu mi selven mine quale linghe?
> (XXII, 64-65).

Het wordt haar eigen foltering. En toch is het lied haar te machtig:

* 47. *intoe* = thans
49. *hertracht* = uitgedacht

*

85. Dat ic van Minnen vele songhe
Dan holpe mi niet vele, maer lettel goet.
Maer dien ouden ende dien jonghen
Coelt sanc van Minnen haren moet.
Maer van Minnen mijn heel
90. Hevet so clenen deel,
Mijn sanc, mijn wenen scijnt sonder spoet.
(XIX, 85-91).

of die koelte over ons kwam! Dat is het heusche besef van de macht der poëzie als in de bijna physiologische ontlading van het volle gemoed: wat alleen ware dichters zoo diep gevoelen kunnen.

III. Hare Natuurvisie.

Gewoonlijk begint haar lied met een natuurtafereeltje. Dit was zoo het gebruik in de hoofsche Minnelyriek. Uit dit feit alleen kan men dus weinig afleiden voor haar natuurgevoel. En gewis kan Hadewijch geen dichteres van de natuur genoemd worden, gelijk Gezelle. Toch getuigen die enkele verzen voor haar eigen, grootsche visie van de schepping; zelfs hierin openbaart zich haar sterk poëtisch temperament. Vooral het licht en de lente, den groei en den zomer heeft zij lief. De kleur treft haar niet: zij noemt alles *scone* of *ontsiene*; en waar ze 't *groene* vermeldt, is het nog vooral het leven dat zij bedoelt. Maar, en dit kenmerkt ook haar proza, wat zij ziet is: de beweging, het leven, den strijd. Zij heeft, ook hier, de *episch-dramatische verbeelding*.

Hoort de blijdschap om den aanrukkenden zomer, die den Winter zal verslaan, uitschallen reeds in de allereerste strophe:

Ay, al es nu die Winter cout,
Cort die daghe, ende die nachte langhe,
Ons naket saen een Somer stout,
Die ons ute dien bedwanghe

* 88. *moet* = gemoed
90. *clenen* = klein een
91. *scijnt* = is blijkbaar; *spoet* = baat
3. *saen* = weldra

*

5. Schiere zal bringhen; dat es in schine
Bi desen nuwen jare.
Die hasel brinct ons bloemen fine,
Dat es een teeken openbare,
(I, 1-8).

De Winter houdt de wereld in bedwang, in boeien. De Zomer is de koene held, die komt aangerukt en haar verlost. Men voelt hem, men ziet hem schrijden over de aarde, in dat machtig voorwaart stuwende derde vers met zijn sterke stappen van alliteratie; men hoort reeds den jubel der nakende verlossing in dien vreugdekreet van het vierde vers, met zijn forsch geaccentueerde ie-klanken. En reeds bloeit de hazelaar, dat zinnebeeld der liefde:

Die in deemsteren tide bloyen vroech
Ende men langhe hare vrocht moet wachten.
(XVII, 53-54).

Men kent de verzen van Prosper van Langendonck in het tweede deel van zijn gedicht *Wezenbeek*, waar hij den Zomer beschrijft die triomphantelijk zijn vanen plant op het veld:

Dus giet het veld zijn weelde en overvloed
in 't land, waar nooit de blauwe sferen tanen;
en in den daverenden middaggloed
ontplooit de Zomer trotsch zijn glorievanen.
(Wezenbeek, II op de hoogte).

Lang vóór van Langendonck had Hadewijch eveneens zóó den Zomer gezien, die zijn banier van bloemen zegevierend over de wereld opzet:

Het sal die tijt ons naken sciere
Dat ons die Somer sine baniere
Set op met bloemen meneghertieren.
(XXXVII, 1-3).

* 5. *schiere* = spoedig *in scine sijn = blijkt*
1. *sciere* = spoedig

*

Dit schettert als klaroengeschal bij ten blijden intocht van den Zomer over de aarde.

Doch meestal zijn het slechts een paar verzen, die juist het jaargetijde omschrijven. En al hebben die niets bijzonders als visie, ze brengen steeds een stemming van 't ruime, opgewekte of bedwongen leven der natuur. Vooral de bloei der bloemen en de zang der vogelen mogen haar verrukken. Deze bloemen en vogelen blijven echter onbepaald: een paar maal noemt zij den nachtegaal die

> Ons maket hare bliscap cont.
> (XIV, 4).

Ook de geheimzinnige groeikracht der lente voelde zij, in verzen als:

> Tsaermeer sal in corten tide
> Tsap van den wortelen opwaert slaen.
> Daerbi sal, verre ende wide,
> Bempt ende cruut sijn loof ontfaen.
> (II, 1-4).

waar men, ook weer bijna physiologisch, dit opwaart slaan van 't sap uit de wortelen waarneemt.

Doch nog elders dan bij den aanvang harer liederen komen enkele verzen voor, waarin eveneens hare vreugde voor de schoone natuur in zuiver, bedwongen rythme doorsiddert. Zoo weer, nu, dit stille beeld van de pijnlijke overwinning der Schoonheid:

> Ghelijc dat ons die scone rose
> Metten dauwe comt uten dorne ghegaen,
> So sal die mint dore alle bose
> Met toeverlaet hare storme ghestaen.
> (II, 91-94).

Want de natuur is voor Hadewijch, als voor alle groote dichters, niet een louter versiersel, niet een eenvoudig voorwerp van bewondering of genieting; zij leeft met haar mede het eigen mysterie van het leven; ieder natuurbeeld draagt een stuk hart.

* 1. *Tsaermeer* = weldra
93. *bose* = kwaad

*

Zelfs in verzen als de volgende, die niet meer zijn dan spreekwoordelijke gezegden, treft de zuiverheid van klank en rythme; als, niet minder, het levensgevoel:

Na groten storme wert dat weder scone.
(II, 55).

of:

Bi sconen dagheraden
Hoopt men der lichter claerre daghe.
(XIX, 8-9).

of:

Dat seghet die dorpere: Jeghen avont
Sal men boven den sconen dach.
(XIX, 15-16).

Iets dergelijks heeft ook Ruusbroec:

Hi en es niet vroet die looft den dach
Eer hi die avondstonde siet
Suete ende sachte.

Maar welk een verschil! welk een stoplap, dit laatste vers! en hoe veel meer weemoedig-geheimzinnigs er steekt in die twee verzen van Hadewijch! En steeds blijft een zekere zangerigheid, met het mysterieuze van het leven, van den groei, als nog in dezen aanvang:

Als ons ontsteet die Merte,
Verquicken alle dinghen,
Ende alle crude ontspringhen
Ende werden sciere groene.
Also doet die begherte...
(VI, 1-5).

Zoo wordt dan het thema ingeleid. Want deze kleine schetsen moeten de stemming voorbereiden, door gelijkheid of tegenstelling. Aldus staande in 't wijde, machtige leven der natuur, in harmonie of in strijd met haar, zingt de dichteres dan haar volle Liefde-wee of haar volle Liefde-weelde uit.

* 2. *verquicken* = herleven

IV. Haar Rythme.

En zij kan dit, met een overvloed van rythmen, met een rijkdom van taalmuziek, met een kracht van plastiek, in voorstelling en uitdrukking, met een pracht van beelden, die eenvoudig verbazen moeten. Hadewijch heeft bewuste, fijn-gedreven, subtiele en hoogst ontwikkelde, toch steeds natuurlijke kunst. Dat ook reeds is, in onze middeleeuwen vooral, iets eenigs. Want, hoe voortreffelijke poëzie wij nog elders mogen bezitten, zij munt doorgaans uit door andere verdiensten, dan door die van den eigenlijken stijl en van de woordkunst.

1. *Strophenbouw.*

Om van de uitwendige eigenaardigheden uit te gaan: wat natuurlijk eerst treft is de strophenbouw. Niet die van van Maerlant: op het voorbeeld van de latijnsche clausulen; hoe die zich ook bij hem tot hun kenmerkenden vorm mogen ontwikkeld hebben, tamelijk eentonig, en, met hun herhaling van slechts twee rijmen over zoo veel verzen, waarvan dan nog één tot achtmaal toe, vrij gekunsteld, zoodat de inhoud noodzakelijk al te dikwijls aan den vorm opgeofferd wordt. Hadewijch ook heeft zeer kunstvol gebouwde strophen, sommige van vier verzen, maar dan met slechts één rijm; andere afwisselend van meer, tot van veertien verzen toe, maar dan op drie rijmen, smaakvol over de geheele strophe verlegd. Zeer dikwijls, hoewel lang niet altijd, kan men in de strophe twee deelen onderscheiden, met verschillende rijmen, zoo echter dat meestal een rijm uit het eerste deel nog in het tweede behouden blijft. Dit is de romaansche strophenbouw in Stollen en Abgesang. Doch ook, als de strophe niet te lang is (niet meer dan acht of negen verzen) kunnen dezelfde rijmen aangewend worden. Ook het schema van het tweede deel verschilt gewoonlijk in schikking en lengte der verzen. In andere strophen is er van die tweeledigheid niets te bespeuren. Soms hebben de Stollen tamelijk lange verzen, van zes heffingen wel; terwijl bepaald korte met langere kunnen afwisselen. De meeste der 45 liederen zijn strophisch verschillend gebouwd: enkele, merkwaardiger wijze wellicht onder de beste, vertoonen hetzelfde schema (Zoo: XIV, XVII, XX; of XXVII en XXIX).

Dit stelt ons reeds eenigszins in staat te oordeelen over de groote rythmische verscheidenheid dezer liederen. Maar ook

* over de zekere kunst die de dichteres leidt. Welk een meesterschap zij ook bezitte over het rijm, waar het gevaar begint dat dit de overhand krijgt, de aandacht trekt, den inhoud beheerscht, daar houdt zij op. Rythme en rijm schijnen steeds als de noodzakelijke schoone opbloei van den heerlijken inhoud. De virtuositeit, hoe eenig die ook weze, gaat schuil: zij blijft middel, wordt nooit doel.

2. *Virtuositeit.*

Toch doet ook zij wel eens aan waaghalzerij: in een gedicht van vijftien strophen (Ged. XLIII) rijmen de laatste verzen van elke strophe op *aken*, waardoor wel een paar duister of gezocht schijnen te zijn. In een ander (Ged. XL) van zeven strophen en een refrein, zijn telkens twee strophen verbonden door in de laatste verzen aan elkander beantwoordende gedachten eindigend op het anders rijmlooze *minnen*. In het XXXVI^{e} is het laatste vers van elke strophe het rijmlooze: *In die minne*. Het meest gekunstelde lied is het XXIII^{e}: met vier dubbelrijmen op zes in de stollen, zoo dat de woorden die het rijm vormen in het volgend vers in omgekeerde orde herhaald worden, en het laatste vers van de tien strophen (of elf: de tiende is waarschijnlijk niet oorspronkelijk) en van het refrein telkens is: *Nu moet ons God beraden* dat met het voorlaatste rijmt. Als voorbeeld de mooiste strophe:

Haddic mijn hoghe gheslachte bedacht,
Ic hadde edelen ghedachten gheslacht,
Ende mi der Minnen al ghegheven
Gheheel met alre machte pacht,
Ende vercreghen mettien pachte macht
In Minnen naturen een cleven.
So mochtic minne met Minnen leven,
Dat mi te langhe nu es ontbleven
In minen nederen daden.
Nu moet ons God beraden.

Dat kan op zich zelf nog heel mooi zijn en is het ook: men zie daarin vooral den drang van een ziel om ook in de taal, haar

* 51. Bedoeld is wel: de adel mijner ziel.
52. *geslacht* = geaard: edele gedachten in mijn leven uitgedrukt.
54. *pacht* = aanwending
56. macht om in vereeniging mij te hechten in de Liefde zelf.

kostbaarste schat, het heerlijkste te zoeken dat zij aan de Liefde aanbieden kan: zoo voerde de tuimelaar van Onze Lieve Vrouw zijn gewaagdste en sierlijkste toeren voor Haar uit, als blijk van zijn vereering en van zijn hulde. Maar in 't geheele lied overheerscht hier toch de vorm, wat voor gevolg heeft den minderen samenhang der gedachten en gevoelens, de gezochtheid van sommige rijmparen, de duisterheid van eenige verzen, de ledigheid ook, als men naar de beteekenis zoekt.

3. *Volheid van bouw.*

Maar zulke strophen illustreeren toch de behoefte van onze dichteres naar rijke, mooie, versierde taal en kunst, omdat niets te heerlijk is voor het voorwerp dat zij bezingt. Hare strophen doen altijd aan door hunne volheid. Dit komt hierdoor: dat echte stoplappen uiterst zeldzaam zijn of althans niet treffen; dat de zwakke rijmen verborgen blijven op de minder opvallende plaatsen en zelden laatst komen; dat het laatste vers vooral geen verzwakking, maar stijging of uitbreiding van beeld of visie brengt; dat, met al den overvloed der uitdrukking, geen nuttelooze epitheta den gang belemmeren; niet het minst nog doordat Hadewijch ook binnen de strophe niet telkens om het rijm aan te brengen den zinsbouw afbreken moet, als zoovelen die door het rijm geleid worden; maar zelf het rijm beheerscht door het in de volle, breede zinsgolving, met bevallige neven- en onderschikking in 't gelid te dwingen. Want Hadewijch bezit ongetwijfeld de kunst om zich binnen de eischen van het dikwijls lastige, toch nooit eigenlijk gekunstelde, strophenschema eigenmachtig te bewegen op het rythme der ziel. En dat ook is echt klassieke kunst: voor wie de wet niet prangt, maar den wilden groei belet en tot volle uiting praamt. Zoo bereikt hare strophe een kracht en een ruimte, die als de noodzakelijke uitdrukking treft van haar passievol gemoed.

4. *Scansie.*

Wel levert de scansie harer verzen niet zelden moeilijkheden op. Zij zijn wel is waar gebouwd op het dietsch princiep van de heffingen die alleen tellen, waartusschen in, of waarvóór, van één tot zelf drie dalingen kunnen komen te staan. Bij Hadewijch schijnen soms de dalingen te ontbreken; of anders te vallen op woorden die een heffing zouden vereischen; of nog te talrijk te

zijn: wat echter door elisie gewoonlijk verholpen wordt. Aan fouten van afschrijvers moeten wij hier niet gaan denken om al die verzen, die ons minder in den haak schijnen, te gaan verbeteren: is misschien deze onregelmatigheid te wijten aan de nog niet vast gevormde verstechniek? Of zal de muziek, die zonder twijfel deze liederen heeft begeleid, veel er van hebben weggenomen? Ook een goede lezing kan, bij alle afwisseling in de beweging, nog wel het rythme handhaven.

V. Hare Taalmuziek.

En welk eene taalmuziek! Vol klinken hare rijmen op met den diepen gevoelstoon, maar zonder trompetgeschetter of bazuingestoot; met den onmiskenbaren klank der ziel. Zij houdt van mooie, rijke rijmen, ze mogen nog zoo moeilijk zijn. Gemakkelijke, conventioneele rijmen vermijdt ze waar ze kan, omdat ze steeds ook hier streeft naar schoonheid. Binnen de verzen laat ze de heffingen vallen op de volle geluiden; niet zelden met een subtiel spel van gelijke klinkers, die bij de rijmen passen, zonder eigenlijke binnenrijmen te zijn, al komen deze ook meermaals voor. Zij schakelt gevoelens en gedachten aan elkander, door op passenden afstand dezelfde of gelijke woorden terug te brengen. Niet zelden treft, als bij haar proza, het procédé der concatenatio: waardoor een volgende strophe met de voorgaande door een of andere uitdrukking verbonden wordt. Zij kent de werking der alliteratio die echter bij haar nooit in een kinderachtig spel ontaardt, die doelbewust blijft aangewend. Maar vooral houdt zij van mooie woorden, van ruime woorden, van geheimzinnige woorden, van machtige woorden. Wat men er ook van moge gezegd hebben, zij schrijft een buitengewoon rijke taal. Maar rijkdom van taal bestaat niet in het overgroote getal woorden die iemand gebruikt, evenals armoede niet ligt in de herhaling van dezelfde uitdrukkingen, als die psychologisch gemotiveerd wordt. Maar die rijkdom blijkt uit de eigenmachtige beheersching van den taalschat, die alle vulgariteit, alle banaliteit verbant; die telkens de juiste, voorname, rijke uitdrukking treft. Voor Hadewijch was de taal inderdaad een schat, vol kostbare kleinodiën, die ze ‘zonder sparen’ uitkiest en in de Liefde uitstralen laat; naar het voorbeeld van haar ridder der Liefde:

Vorewaerdeghe woort ende scone ghichten
Buten huus ende scone cost daerbinnen
Eren den man meest ende verlichten.

Zij rijst vóór onze oogen als een hooge, voorname Dame, met het koninklijke woord en het koninklijk gebaar; dat echter in al zijn voornaamheid steeds eenvoudig blijft, omdat zij inderdaad van adellijk geslacht, naar de ziel, is geweest. En nergens verschijnt onze taal in zulk een koninklijk gewaad, waarop, niet in overdadige, maar in smaakvolle verscheidenheid, de parelen schitteren van het zuiverste gehalte, als hij Hadewijch. En ik ken misschien geen werk, dat ons zoo blij en zoo fier kan maken, omdat ons Nederlandsch toch zoo schoon is, als het hare.

Ook, zooals men het proza van Hadewijch dadelijk onderscheidt waar het verborgen ligt of nagedaan wordt, als in de Limburgsche sermoenen, zoo hare poëzie: de poëzie van een zeer eigenaardige, onmiskenbaar machtige dichteres, met den ruimen, diepen hartstocht van een edel en hoog-voelend godsdienstig gemoed; met ook de wijde visie en de vaste plastiek.

VI. Hare Beeldspraak.

Want Hadewijch heeft ook de beeldspraak als iets oogenblikkelijks en noodzakelijks, als de natuurlijke opbloei van het leven. Hare gedachten, ook de meest abstracte, hare gevoelens, ook de wazigste en vluchtigste, ziet ze concreet, reëel, meestal in beelden die ze niet angstvallig vasthoudt, en uitwerkt, maar loslaat, zoodra ze hun dienst hebben gedaan. Hiermee zal men rekening moeten houden, wil men haar meermaals begrijpen. Want de beelden staan niet op zich zelf als een voorwerp van eigen bewondering: ze zijn de groei der gedachte: deze zal men niet zelden door het beeld heen moeten zien. Nu mag het zijn, dat hare beeldspraak daardoor wel een eenigszins intellectualistisch karakter krijgt, of dat men er eenige inconsequentie in zal meenen te moeten ontdekken. Maar welke kunstenaar zal zich ergeren aan beelden als: *soet den bant*, of als:

Want hare nuwe diepe afgronde
Die vernuwet mi die wonde.
(VII, 45-46).

en andere dergelijke meer? Zal men er niet veeleer in erkennen het streven naar dynamische uitdrukking, dat Hadewijch vooral eigen is? In alles zoekt zij naar de levende voorstelling boven de statische, naar woorden van groei. Zoo is hare beeldspraak ook steeds forsch, breed, episch, niet zelden ontleend aan het machtige leven der natuur. De meest voorkomende motieven, die ook belangrijk zijn voor het begrip harer mystiek, waaruit zij nog hare beelden put, mochten tot de volgende teruggebracht worden:

1. *De gewone mystieke beelden.*

Vooreerst, natuurlijk, het gewone, uit de H. Schrift, ja uit de literatuur aller volkeren, ontleende beeld van de Liefdeverhouding tusschen twee geliefden. Bij Hadewijch, in de Strophische gedichten, blijft het beeld zonder verdere bepaling, als zou zijn b.v. tusschen man en vrouw, of zelfs tusschen Bruid en Bruidegom. En wie eenmaal het sterke intellectualisme onzer dichteres heeft beseft, zal ook begrijpen, dat, ondanks al haar hartstocht, die immers meer uit het leven dan uit de lagere zinnelijkheid voorkomt, dit beeld, wat men er ook over denke, steeds zeer zuiver gehouden wordt.

Dan komt geheel de symboliek van den ridderdienst en van den STRIJD, zooals we die verder zullen behandelen. Daarmee mengt zich die van een strijd in een geding, als voor een gerechtshof, daar LIEFDE ook haar eigen recht heeft. Tegen Haar moet de ridder durven het PLEIT aan te binden. De *vonnisse* van Minne zouden hiermee in verband kunnen gebracht worden, al zijn ze eerder een bijbelsche voorstelling uit de psalmen.

De Minne heeft hare SCHOOL, waar zij Hare meesters vormt, Haar verborgen woord en Hare wijsheid meedeelt; die echter onbegrijpelijk is en 's menschen geest in verwarring brengt.

Zij slaat diepe WONDEN, treft met Hare *schichten*, maar geneest als HEELMEESTER: dit laatste echter komt slechts één enkele maal voor.

De Minne geeft HONGER: wij moeten op Haar leven; maar Zij verteert alles. Vandaar de beelden van honger, verzadiging, geestelijke DRONKENSCHAP. Het Minneleven is een voeden en teren; te meer Zij ons spijst, te meer de honger aangroeit. Het is een nemen en geven.

De Minne is een SCHULDEISCHER: de schuld die zij vordert gaat *boven menschen sinnen*; de *pacht*, die wij betalen moeten, is die

van geheel ons zelven. Maar zij zal overvloedig *orsaten*, vergelden, met niet minder dan Haar zelven.

De Minne heeft hare boeien, en Hare GEVANGENIS, waarin Zij de minnenden werpt.

De Minne heeft Haar RIJK, waar ze oppermachtig troont. Zij heeft Hare WIJDDE die de ziel wil omgaan; Zij is een WOESTENIJ die de ziel moet doortrekken; met hoogte, diepte, lengte, breedte; een LANDSCHAP, met bergen en dalen, van weelde of van wee: een ZEE die de ziel moet oversteken, waar de STORMEN woeden. Echter elke hevige zielsbeweging heet bij Hadewijch *storm*, zonder dat daarbij aan een zee gedacht wordt. Zij is een VLOED, met diep *ghewat*; een AFGROND. Zij zendt in ellende, in BALLINGSCHAP. Of bij het dikwijls voorkomende beeld der STAGHEN, of graden, die de geliefde beklimt, het algemeene beeld van den Minnetrap moet bijgedacht worden, geloof ik niet.

De Minne heeft haar RAET, die Zij houdt in de geheimzinnigheid van Haar zelven. Dat bij *rade* ooit het beeld van een rad der Minne past dunkt mij verkeerd. Maar ook zij heeft haren LOOP, dien de minnenden loopen moeten.

Maar al deze en dergelijke beelden worden bij Hadewijch nog gehouden in hun elementaire kracht, nog niet uitgewerkt tot smakelooze allegorieën: zij blijven bij de algemeene lijnen, waar ze nog in hun levenswaarde gevoeld worden. Zoo zal b.v. de symboliek der geestelijke dronkenschap bij Hadewijch niet ontaarden tot de Minne die *taverne* houdt; maar juist blijven bij wat het uitbeelden moet: de vervoering, die de Minne, wanneer Zij zich te genieten geeft, veroorzaken kan.

Daaruit volgt dat bij onze dichteres de beeldspraak steeds treft door hare soberheid, dat onfeilbaar kenmerk ook van alle klassieke kunst. En toch weer door hare volheid, wat er de kracht en de werking van tot de hoogte opdrijft.

2. *Haar levensbesef.*

Maar wij laten Hadewijch onvoldoende recht wedervaren, wanneer wij blijven bij deze symbolen der mystiek alleen, wanneer wij niet voelen het volle leven dat door al hare verzen stroomt: en dat toch ook is beeld. Het is alsof al de woorden van onze taal bij haar nog hun oorspronkelijke beeldende kracht bezitten, omdat ze zóó uit het leven zijn opgegroeid. Daaruit komt dat ieder gevoel en gedachte bij haar leeft. Ik kan dit niet anders laten begrijpen, dan

* door te wijzen op de persoonlijkheid die Minne en Rede of Trouwe b.v. bij haar verkrijgen, waardoor zij als echt levenden vóór ons komen te staan. Maar die indruk beperkt zich niet bij Minne en Rede, noch zelfs bij Ghenoechte of Begherte, die wij ook soms als verpersoonlijkt voelen: wie eenigszins met Hadewijch vertrouwd is, voelt dit leven bruisen overal. Zij zal schrijven:

Troost ende meslone in enen persone (XXXI, 25) = te gelijk, omdat *troost* en *mislone* door haar als levende wezens, als verpersoonlijkt worden gevoeld. Zij spreekt van *Begherten neen, Ghenoechten ja* (XXXIX, 85) waar het neen en het ja van *Begherte* en *Ghenoechte* gesubstantiveerd, beleefd, zijn. Ook worden niet zelden zelfs stemmingen door rechtstreeksche reden uitgedrukt. Dit moge zijn verklaring vinden in de neiging naar de allegorie, die de poëzie van dien tijd gaat kenmerken; beter: die neiging naar de allegorie is uit dien drang van alle groote poëzie naar verpersoonlijking ter uitdrukking van het leven bij machtige kunstenaars door hun zwakker epigonen ontstaan; want wij zijn bij Hadewijch nog verre van de smakelooze allegorieën uit den Roman de la Rose en van de rederijkers: de verpersoonlijking blijft bij haar juist eene belevendiging, indien ik zoo zeggen mag, binnen de grenzen van het Schoone, omdat zij uit dit gevoel van het leven geboren is, dat heel haar werk bezielt. Haar stijl is een stijl van leven.

3. *Het spel der beeldspraak.*

Wij hebben reeds gelegenheid gehad de kracht dier beeldspraak te bewonderen bij enkele voorbeelden uit hare natuurvisie; wij zullen later, in een ander verband, er nog meer van te genieten aanbieden. Voorloopig blijf ik bij een paar citaten die hare gewone plastiek mogen toelichten. Men lette eens op de beeldende kracht die eenvoudige woorden nog behouden in een strophe als deze:

Mochtic mi op die Minne *betrouwen*,
Het mocht mi noch in *staden staen*:
Wat Si mi doghen dade in Trouwen
Dat ic dies ware in goeden waen
Dat Minne in Trouwen hadde ghedaen,
Ende Si mine noot dan woude *bescouwen*!

* 23. *Dat* = Dat het

*

Mochtsijn, dan ware mi niet te saen.
Want mi es die scilt so sere dorehouwen,
Hine can intoe niet meer slaghe ontfaen.
(III, 19-27)

Dit is nu niet het abstracte betrouwen, of beschouwen; maar het levende leunen op de machtige Liefde, het erbarmend neerzien op den gehavenden ridder. En dan, dit sobere beeld als slot: dat geheel de strijdsymboliek opwekt, en den strijder der Liefde in al zijn nood vóór ons oprijzen doet.

En vermits ik nu ben bij dit derde Lied, waar zooveel heerlijks nog diende vermeld, val ik op die andere strophe:

Ay, deus, wie sal denghenen absolveren
Dien de Minne te banne doet?
Si selve! Wilt hi jeghen Hare playderen,
Dat hi Hare doe so stout ghemoet,
Dat hijt al houde vore groten spoet,
Pine ende yoye in een hanteren,
Ende hijt al effene neme vore goet:
So leertenne Minne jubileren,
Ende maectenne al Hare wonders vroet.
(III, 46-54).

Wat is dat vol! en wat is dat kloek! Maar dat zullen wij telkens moeten herhalen bij Hadewijch. En daarop wilde ik hier niet wijzen. Maar wel op dat spel van de beeldspraak: forsch, edel; en toch, zoo subtiel gehouden in de algemeene lijnen van den strijd als in een geding, en hoe suggestief! maar zóó, dat zij zonder dat de zuiverheid er door gestoord wordt, kan overgaan in den grooten ridderstrijd en *Hare doe so stout ghemoet*. En welk een *ghemoet*! Smart en vreugde te gelijk, *in een hanteren*, evenmoedig als zijn Goed te aanvaarden; want, en dat zal het einde zijn, zoo zal Liefde zelf den ban heffen, hem den jubel van den zege brengen en inwijden in al Hare wonderen.

* 25. *dan* = dat en
27. *intoe* = nu reeds
51. *in een hanteren* = te gelijk, in een beleven
52. *al effene neme* = al gelijk houde voor

*

4. *De epiek der beeldspraak.*

Doch bij dit spel der beeldspraak moeten wij hier niet langer verwijlen, daar het in geheel Hadewijch's werk voor 't grijpen ligt en uit wat wij van haar nog zullen aanhalen voldoende blijken zal. Laten wij hier slechts even nog wijzen op de epische kracht, die zij meermaals bereiken kan.

Het twaalfde lied sluit met een gebed: God geve dat allen die Liefde verlangen er zich derwijze op voorbereiden, er zich derwijze toe uitrusten, dat zij op Haar macht, op Haar rijkdom leven, opdat zij, nu zelf liefde geworden, de Liefde in Haar mogen geleiden (in Haar terugleiden? volgens de opvatting van den kringloop der Liefde; of: in haar, in de beminde, binnenleiden?) Dan kan geen geweld van buiten hen nog deren. Dan staan zij vrij boven al het geschapene, in de Almacht der Liefde. Dit wordt:

God geve hen allen die Minne begheren
Dat si der Minnen also ghereden,
Dat si al op Hare rike teren,
Dat si Minne in Hare moghen minne gheleden.
So en mach hen bi den vremden wreden
Nemmer messchien, sine leven so vri,
Alse: ‘ic al Minnen ende Minne al mi!’
Wat mach hen dan meer werren?
Want in Hare ghenaden staen si,
Die sonne, die mane, die sterren.
(12, 61-70).

Dat is de vrijheid die de Liefde brengt: die onafhankelijkheid tegenover alles wat niet de Liefde is, waardoor de ziel al 't geschapene onder zich heeft en met de macht der Liefde bedwingt. Kon dit krachtiger, maar ook plastischer, epischer uitgedrukt? Ik meen dat het Dante is, die eens van de almacht der Liefde zong: dat Zij de gansche schepping beweegt. Is dat niet dezelfde grootsche voorstelling bij Hadewijch? En merkt nu eens, hoe vast zulk een strophe is gebouwd. Dit komt hierdoor, dat het laatste vers voornamelijk een volle gedachte draagt, waarop de strophe als op een sterke rots rusten mag. Vooral hier geen stoplap, geen verzwakking! En dan nog, hoe zij, te midden van dat veelvoudige

* 66. Nooit onheil gebeuren dat hen zou beletten zoo vrij te leven als

* rijmenspel, de kunst bezit om de zwakkere rijmen te verbergen, om de als noodzakelijk gevoelde rijmen voor het slot te behouden. Zoo is hier niet *sterren* het zwakke rijm, waarnaar gezocht werd, maar *werren*, hoe natuurlijk dit dan toch ook voorkomt.

En waar zullen wij een episch beeld aantreffen als het volgende, waarin de minnende haar *Ongheval*, haar rampspoed, haar wee ter Minne, ziet als een machtig leger, dat zijn heirvaart, zijn krijgstocht, richt tegen de burcht harer ziel en reeds al de wegen omsingeld houdt, waaruit geen redding meer dagen kan dan door de Liefde:

Nu hevet mijn Ongheval
Sine heervaert ghesticht op mi!
Het gadert overal.
Mine hoghe weghe die waren vri
Si sijn sere beleghet.
Mi es vrede ontseghet:
Merct ocht mi rouwe iet condich si!
Wordic gheweghet
Daer Minne gheseghet,
Ay, edele Minne, dies danckic Di!
(XVI, II-20).

Is dat niet prachtig? Hoe grootsch! En hoe dit beeld dan toch weer, maar met wat al kiesche vaardigheid, wordt voortgezet in dit: *wordic gheweghet Daer Minne gheseghet*.

Met een soortgelijk beeld sluit het een en veertigste lied. 'Wie in alles den wil der Liefde bemint, in *hoghen gheruchte* (in de *storme* van de smart) *in nederen stille* (of in de rust der genieting) in al wat de Liefde hem ooit bekend maakte, bij hem zal Liefde zich zelf *ghenoech sijn*: (dit onvertaalbare, dat telkens bij Hadewijch terugkeert, en toch zoo prozaisch klinkt als: geheele zelfvoldoening hebben). Zoo zal hij best ook de Liefde behouden.' Dit luidt:

Ay, die dus al mint der Minnen wille,
Daer mach sijn Minne Haer selven ghenoech,
In hoghen gheruchte, in nederen stille,
In al dies Minne hem ie ghewoech.
Dit es ene die alrestarcste veste,

* 17. *rouwe* = roee, rust: of ik eenige rust ken, geniet.

*
Ende die scoonste were die ie man sach,
Ende die hoochste mure ende die grachte beste,
Daer Minne meer bi ontvlien en mach.
(XLI, 57-64)

Een middeleeuwsche burcht, een versterkte stad, is de ziel, waarin de Liefde, nu *Haer selven ghenoech*, gevangen zit! Let hierbij dan nog op den psychologischen bouw, dien men eens moet hebben ingezien, om Hadewijch te begrijpen: wat haar aan 't hart ligt, wat haar aandrijft, doorbreekt plots den logischen gang der periode: *daer mach sijn Minne Haer selven ghenoech*. De hoofdzin komt zoo te midden van bijzinnen te staan, niet uit stylistische onmacht, maar uit den drang van het leven.

Een laatste voorbeeld om de epische kracht van Hadewijch's beeldspraak toe te lichten. In haar uitersten zielenood roept ze als een reddeloos verlorene op den Beminde om verlossing. Dan gaat ze op in de vervoering die Zijn komst haar brengen zal; maar dan grijpt plots weer de ontnuchterende werkelijkheid haar aan:

Dicke roepie hulpe alse die onverlooste:
'Lief, wanneer ghi comen selt,
So noopti mi met nuwen trooste,
So ridic minen hoghen telt,
Ende pleghe mijns Liefs als alrevrooste,
Ochte die van norden, van suden, van oosten,
van westen, al ware in mijnre ghewelt!'
So werdic saen te voete ghevelt.
Ay, wat holpe mijn ellende vertelt!
(X, 37-45).

Hoe machtig, na den overmoed der vertroosting, als de Minnaar komt, en zij, als de ridder die het tornooi gewonnen heeft, fier op haar hoogstappend paard, omrijdt, alsof ze heel de wereld in haar macht had, de geweldige val, zoo, met één vers, maar dat uitdeint in die zee van zieleleed.

Zulke beeldspraak geeft ons al dadelijk een veiligen waarborg voor een sterk dichterlijk temperament. Wie dit kan, zal ons verder weinig teleurstellen, al verwachten wij niet telkens dergelijke epiek.

* 41. *als alrevroeste* = in de hoogste vreugde

Wij bleven tot nog toe bij algemeenheden, zonder door veel citaten onze uiteenzettingen toe te lichten. Wij willen slechts voorop de aandacht vestigen op deze elementen van den vorm, die in het tweede deel bij uitvoerige aanhalingen en bij volledige gedichten genoegzaam zullen blijken.

Tweede deel.
De Poëzie van den inhoud.

De muzikale en rythmische elementen, evenals de plastische en beeldende, die wij tot nog toe ontleed hebben, moeten de noodzakelijke vormen zijn, waarin ieder afzonderlijk gevoel, iedere afzonderlijke gedachte, zich in den dynamischen stroom van het leven uitdrukt. Maar een gedicht is meer: het is die dynamische stroom van het leven zelf. Niet wie daar een of ander golfje van, hoe gelukkig ook opvangt, is daarom reeds dichter; maar wie dien stroom in zijn volle levensbeweging voor gevoel en verbeelding, waardoor hij tot ons eigen leven doordringt, weergeven kan. Lyrische poëzie is de uitdrukking van een stemming, van een gemoedstoestand, van een volledig stuk leven. Naar de macht, waarmede hij dien dynamischen levensstroom uitbeeldt, moet vooral de kunst van den lyrischen dichter gemeten worden.

Ook daarom behoort Hadewijch tot de machtigste lyrische dichters aller tijden. Zij geeft niet slechts enkele vluchtige indrukken of sensaties; haar epische kracht vertoont zich ook hierin, dat zij telkens den vollen vloed van haar hoog-levende ziel opvangt en uitbeeldt in de vormen van het woord.

Zooals bekend, bestond de vroegste lyrische kunstpoëzie slechts uit één enkele strophe. De Minneliederen van Hendrik van Veldeke getuigen nog voor dit oudste gebruik. Hoe de ontwikkeling tot meerstrophische liederen verloopen is, kunnen wij niet nagaan: reeds Veldeke heeft er enkele van twee, of zelfs van drie, strophen. Hadewijch heeft de lyrische poëzie met den machtigen levensadem: soms over meer dan honderd verzen en over een onbepaald getal strophen: het langste heeft 149 verzen met twaalf strophen van II verzen, met een slot van zes verzen (Str. Ged. XXXVI). Een ander heeft 104 verzen in 15 strophen. (Ged. XLIII).

En, men merke het wel op: persoonlijke lyriek is dat, geen

didactische, als b.v. de Strophische gedichten van Jacob van Maerlant of van andere onzer dichters uit zijn school. De poëzie van Hadewijch's Strophische gedichten - en daarin onderscheiden zij zich van de didactische Mengeldichten - is en blijft steeds de uitdrukking van een zielstoestand. Wel hebben vele ook een didactisch karakter of een didactischen inslag: maar steeds in fonctie van haar eigen leven. Hare bespiegelingen en beschouwingen, die trouwens betrekking hebben op de Liefde, niet in hare abstractie, maar in haar lijden en strijden, als in haar weelde en zaligheid, wellen telkens op uit haar eigen levensvloed, wat ze steeds met de zuivere lyriek van de eigen persoonlijkheid doordrenkt.

De Opvatting van den Liefdedienst een Opvatting van Schoonheid.

Wat zij dan zingt is op zich zelf poëzie. Hare opvatting van de Liefde en van het leven der Liefde is, men zal het reeds begrepen hebben, een opvatting, niet zoozeer van waarheid, als van schoonheid, wat ten slotte voor haar hetzelfde beteekent: waarheid is schoonheid. Haar groet: *Vaert wel ende levet scone*! drukt dit uit, als een levensleus. Wij vermeldden hierboven hoe de Liefde bij Hadewijch wordt beschouwd als oppermachtige koningin, of als vereenzelvigd met den Godmensch. Om dit persoonlijk karakter is 't dat het streven naar, het leven voor, de Liefde de vormen aanneemt van een persoonlijken, ridderlijken dienst. Op die wijze kunnen de hoogste, edelste, zuiverste en grootmoedigste gevoelens, die de hoofsche Minne in de toenmalige gansch van de ridderlijke idealen doortrokken maatschappij hadden opgewekt, zich bij haar in al hunne schoonheid ontplooien. Men zal bezwaarlijk een anderen mystieken schrijver kunnen aanwijzen, voor wien die ridderlijke dienst meer levenszaak was dan voor Hadewijch. Trouwens, de hartstochtelijke toon, gansch door de grootheid en de onverbiddelijke gestrengheid van dien dienst beheerscht, doet haar als van zelf vermijden wat gevoelerig, smakeloos, minder esthetisch zou zijn. Haar ridderlijke dienst is een dienst niet van schetterende grootspraak of van luidruchtigen gebarenroes, maar van kracht, van edele voornaamheid, van grootmoedige heerlijkheid, van adellijken luister, van rijke vrijgevigheid, boven al van toewijding en trouw. Steeds voelt men het

haar aan, dat die zoo verheven en tevens zoo strenge ridderidealen tot het wezen van haar leven behoorden, ja haar leven zelf waren. Weldra zal deze opvatting, waarin onze mystiek zich beweegt, van hare werkelijkheid als van hare kracht verliezen, naarmate in de veertiende eeuw de burgerlijke geest ook de samenleving doordringen komt. Wel blijft, ten minste gedeeltelijk, de omlijsting er nog van voortbestaan; maar het leven, de ziel, is heen. Ruusbroec heeft er de wezenlijke vormen van behouden; zelfs duren ze voort tot in de Imitatio Christi: maar ze bezitten er niet meer de hooge levenswaarde, die ze hadden bij Hadewijch.

De adel van dit nieuwe ridderschap beheerscht haar geheel, en veredelt alles wat er mee in betrekking staat of in aanraking komt. En ik moet er niet aan herinneren, hoe het woord *edel*, zoowel als *scone*, haar voortdurend uit het hart welt. Toch niet zoo maar zonder meer; doch met overleg, dikwijls met bewuste schakeeringen van stemming en gevoel, op de juiste plaats. Daarnaast *fine*, nog een woord uit den schat van het hoofsche leven der *Fins Amans*: voortreffelijk, keurig, volmaakt. De ridder der Liefde is ook de *fiere*: niet de trotsche, de hoovaardige; maar de hooggezinde, die geen lafheid kent:

> Fiere herte en was noyt blode.
> (XXI, 36).

I. Noodzakelijkheid der Liefde.

1. *De edele ziel moet beminnen*.

Zoo luidt de overheerschende stemming: omdat, in deze levensbeschouwing, als bij Beatrijs van Nazareth, al onze beste natuurlijke neigingen, immers Gods gaven, als: aangeboren fierheid, zelfeerbied, hooggezindheid, mate, al de natuurlijke gaven, aan den bouw, het poëem, van onze levensschoonheid moeten medewerken.

Wie *van fieren moede* is, moet minnen: dat is het recht, de eisch, en de natuur van de edele menschelijke ziel:

> Ay, creature,
> Ende edele figure,
> Doghet avonture!
> Anesiet u recht ende uwe nature,

*
Die emmer minnen moet,
Ende mint der Minnen beste goet.
Om Hare te ghebruken doet scone ghemoet.
So hebdi spoet.
En spaert gheen ure,
Eer ghi voldoet
In die Minne.
(XXXVI, 56-66).

Daarom is ook het leven van geen waarde zonder de Liefde:

Ay, sonder Minne wasic ie node.
Want dat es alre node noot.
Die sonder Minne leven sijn dode.
Maer boven al es dat ene doot,
Dat minne iet teghen Lief es blode.
Want volmaecte minne en was nie bloo,
Sine sochte hare rechte die hare ghebraken.
(XLIII, 36-42).

Deze noodzakelijkheid der Liefde voor alle hooger leven, welke trouwens herhaaldelijk en met nadruk bevestigd wordt, is in 't bijzonder de hoofdgedachte van het TWINTIGSTE LIED.

2. *Hoogheid der Liefde.*

Innig als een gebed, statig als een hymne. De Liefde alleen geeft waarde aan het leven. Daarom kunnen wij ook nooit genoeg voor Haar doen. Verre dan van ons alle laagheid, om ons alleen aan de Liefde te hechten, in allen ijver. Op dan, alle edelgezinden! Ziet hoe de Liefde loont. Volgt Haar waar Zij u ook heenzendt. Want Liefde is het hoogste. Eens zal Zij zich openbaren in al Hare heerlijkheid, met al de onuitsprekelijke vreugde van Hare eeuwige omarming.

Met eene in al haar eenvoud treffende bede vangt het aan: God geve dat wij 't nieuwe jaar zóó beginnen mogen, dat het *der Minnen doghe*. Dat vergt geheele offergave. Want niemand vermag voor Haar genoeg te doen:

* 42. Wat haar van rechtswege toekomt en zij nog niet heeft.

*

Dit nuwe jaer es ons begonnen.
Nu moet ons God met Minnen onnen,
Dat wijt also beghinnen connen
Dat der Minnen doghe.
Hine levet onder der sonnen
Die der Minnen ghenoech vermoghe.

Zoo, met de eenvoudigste woorden, het directst-diepe effect. Wat de aardsche mensch zich ook verheuge aan de uitwendige blijfschap van 't nieuwe jaar, wie mint voelt alles als een last, zoolang hij niet in den band der Liefde leeft:

Nuwe jaer ende nuwe daghe
Wetic dat hem wel behaghe
Die gherne altoos bliscap saghe
In oghen ende in hant.
Die mint, hem es al waghe,
Hine leve in Minnen bant.

Hoe aanschouwelijk en lief, dat beeld der onmiddellijke, uitwendige blijdschap! tegenover dan die eenige levensblijdschap der Liefde! Ook, moge de Liefde ons allen voorspoedig tot zich helpen; want het leven buiten de Liefde is erger dan dood:

Met enighen, fieren, vrien moede
Selen wi bidden der Minnen goede
Dat Si ons te Hare selven helpe met spoede,
Want wij hebbens noet.
Die leeft buten der Minnen hoede
Hi es argher dan al doet.

Ja beter is de dood dan een bitter leven, buiten de hoede der Liefde, die immers de eenige levensvreugde brengt! Zoo dan helpe de Liefde ons boven al wat laag is, opdat wij tot Haar mochten komen, van wie wij door onze laagheid zoo verre verdreven zijn:

* 4. *Dat* = dat het; deuge voor de M.
11. *waghe* = last
13. innig
11. *waghe* = last
13. innig

*

Beter es die doet dan bitter leven.
Ay, Minne, woudi ons volgheven
Dat wi boven al worden verheven
Dat nederheit es!
Wij sijn te verre verdreven
Van U: ontfarme u des!

Moge daarom God gedoogen, dat de Liefde nu minne, de minnende ziel, nog zoo innig met zich verbinde als Zij kan! Hoe innig Zij dit kan, zal hij alleen weten die om Haar ijvert, met onophoudelijken drang om Haar te omarmen. Daarom, geen stilstaan hier, geen rust:

God, die ghemaecte alle dinghe,
Ende boven al es Minne sonderlinghe,
Hem biddic dat Hi ghehinghe
Na Sijn ghenoeghen,
Dat Minne nu minne also na noch dwinghe
Alsi can voeghen.

Dat Minne can voeghen dats harde na;
Maer hoe na, ic ben dies niet en versta.
Maer die omme Minne es haeste ende ga
Hi saelt noch weten:
Altoos in woede hoemen Minne ommeva;
Hier en dooch gheseten.

Pramender wordt nu de opwekking, rechtstreeks, tot de edelvoelende ziel: waar kunt gij rust nemen, hoe u niet geheel aan de Liefde overleveren, gij, redelijk schepsel, edelst aller schepselen, verkoren om de Liefde zelf te genieten? Zie toch hoe de Liefde vergelden zal, met onophoudelijke vernieuwing, blijdschap en voortdurenden bloei:

Ay, edele vol redenen, waer mogdi duren?
Ja, edelste alre creaturen,
Vercoren ter Minnen naturen

* 26. bovenal, op onderscheidelijke wijze
32. *na* = eng, nauw
33. *haeste ende ga* = ijverig, onstuimig, opgewekt.
35. *in woede* verklaart *haeste ende ga*

*

In ghebrukenne van weldighen smake!
Nuwe materie, bliscap, bloeien alle uren
Sal gheweldighe Minne orsaten.

Merkt hoe de natuurstemming van 't begin, als een muzikaal thema, zich hier door het lied heenslingert. En voort gaat de opwekking: hoe blinden ook schrikken mogen voor de Liefde, zoo gij wilt minnen, zeg: Gaarne wil ik zijn waar Ze mij heenzendt, in onstuimigen drang of in lijden, wat Zij ook over mij beschikken moge:

Ende ocht gruwelt den ghenen die sijn blent
Ende der Minnen smake sijn onbekent,
U vraghic wes ghi u onderwent?
Ocht ghi wilt minnen, seghet: 'Ic wille henen
Gherne daer Si mi sent,
Eest in storme, eest in wenen.'

En nu volgt de prachtigste, verhevenste beschouwing, die tot dien onvoorwaardelijken dienst moet aanzetten: De Liefde is het hoogste. Zij overwint alle sterkte en Hare kracht zal duren. Wanneer alles zal vergaan, zal de Liefde blijven en Hare heerlijkheid geheel openbaren, als gij Haar in een nieuw begin zult aanstaren en Zij u zeggen zal: Zie dat is 't wat ik ben. Als dan Liefde de beminnende zoo gelijk aan Zich acht en maakt, en de beminnende met de Liefde mag omgaan, geen gelijkenis kan uitdrukken de weelde dier omarming:

Want ons orcont die heilighe Kerke,
Hare meerdre, hare mindere, hare papen, hare clerke
Dat Minne es vanden hoochsten werke
Ende edelste bi naturen.
Al verwint Si ons, Si verwint al sterke,
Ende hare cracht sal duren.

Hoe vast zulk een strophe gebouwd is!

Alse alle dinghen selen vervaren,
So sal die edele Minne waren,

* 42. *orsaten* = als vergelding geven
45. wat gij van zins zijt.
55. vergaan
56. blijven

*
Ende Hare clare gheheel openbaren,
Als ghi in een nuwe beghin
Met minnen die Minne seelt anestaren:
‘Siet, dit eest dat ic bin!’

Alse Minne dus effene haer lieve weghet
Ende minne der Minnen met minnen pleghet,
Ic en weet hoe, het blivet ongheseghet
Ende ooc onverstaen,
- Want dies ghelike ghene en leghet -
Hoe Minne can lieve bevaen.

Hoe 't rythme telkens de ziel opvolgt in haar vervoering! Maar als nu de dichteres die zaligheid aanschouwt, dan rijst weer in haar op het volle gevoel van hare ellende, en zij besluit met de klacht en het verlangen:

Hen allen die minnen moet ontfarmen
Dat mi Minne aldus laet carmen
Ende so dicke roepen: wacharmen!
Welken tijt ende wanneer
Sal mi Minne bescarmen
Ende segghen: ‘dijns rouwen si keer!

Ic sal die warmen.
Ic ben dat ic was wilen eer.
Nu valle in minen armen
Ende ghesmake mijn rike gheleer.’

Dit is een bijna vlekkeloos gedicht. Gewis zijn er andere, onstuimiger, geweldiger. Dit echter gaat geheel op in de hoogheid der Liefde, voor Wie men nooit genoeg kan doen. Die twee groote gevoelens loopen voortdurend dooreen: de verhevenheid en de weelde der Liefde, die telkens het verlangen wekt en tot onvoorwaardelijken dienst oproept. De hartstocht is hier van een bijzondere soort: zij is de hartstocht van het verlangen, dat in het gebed

* 61. aan zich gelijkvormig bevinden, achten
73. een einde
76. datgene wat de liefde voorhoudt, leert over haar zelf; dus: kennis, ervaring van haar zelf.

* zich uitstort, dat alles last vindt buiten de Liefde; dat omhoog wil boven het aardsche; dat aanspoort tot voller offergave; dat geen duur kent en geen duur gedoogt, dat pramend allen winnen wil voor de Liefde; tot het opgaat in de vervoering voor de alles overwinnende kracht, de alles overtreffende heerlijkheid en gelukzaligheid van de eindelijke eeuwige omarming; en dan terugvalt op zich zelven in al zijn nood en ellende. En hoe machtig dit gedragen, ruime, plechtige rythme, dat zoo zeker beweegt op iedere golving van 't gevoel, dat dynamisch breekt en opzwelt onder den drang van den hartstocht, dat de strophe zoo vast opbouwt, als met de kracht der Liefde zelf. Treffend is, dat ons lied gebouwd is op dezelfde wijze als een ander, het zeventiende, dat we verder vermelden; ook een der allermerkwaardigste van onze dichteres: een lied bijna van vertwijfeling in uiterste zielesmart. En toch verschillen beide hierin: dat in het hier behandelde de slepende rijmen veruit overheerschen, waardoor het rythme als uitdeint in verlangen en vervoering; terwijl in het zeventiende de staande rijmen de overgroote meerderheid zijn, als de slagen der smart. Op de volheid der klanken en rijmen, die zich als van zelf in de rijke muziek der strophe komen schikken, moet ik niet eens wijzen: geen enkel rijm, dat ook maar eenigszins gewrongen of minder noodzakelijk mocht schijnen!

3. *De ziel wil de Liefde geheel bezitten*.

Tot de Liefde is de ziel geschapen: dat is haar wezensdrang. Daarheen gaat dan ook haar diepste streven: om de Liefde te bezitten, om Haar ten volle gelijkvormig te worden in Haar eigen natuur van Liefde: om Haar *ghenoech te sine*: want dit is de juiste beteekenis van die voortdurend voorkomende uitdrukking; of om Haar *ghenoech te doen*; niet slechts genoegen doen, of voldoening schenken; maar zóó doen en leven, dat men Haar ten volle *ghenoech*, gelijkaardig geworden is. Wat zij in de Liefde dus worden moet is de eisch der ziel en zoo haar recht; waardoor tusschen Liefde en ziel de verhouding ontstaat als van schuldenaar en schuldeischer: Liefde opeischende geheele ziel; ziel opeischende geheele Liefde:

> Fier ende stout
> Maent hi al Minnen Minne vore scout.
> (XXXVI, 93-94).

* 94. *vore scout* = als hem verschuldigd.
98. *vore scout* = als hem verschuldigd.

*

Die van sinne ware fier ende stout
Ende al woude avonturen,
Dat soete metten suren,
Maende Minne vore scout:
Hi soude Minne al met minnen beruren.
(XXXIX, 5-9).

Dat wil trouwens de Liefde zelf: dat de minnende ziel (minne) van Haar geheele Liefde eische:

Minne wilt dat minne al Minnen mane.
Si hevet opgheset Hare hoochste vane.
Daerbi leert men Hare werken ghedane
Met claerre waerheit sonder wane.
(XXXVII, 41-44).

Zij heeft haar hoogste vaan opgezet, als de Zomer bij 't begin van 't lied: Hare hoogste eischen en wetten, waardoor men in alle waarheid kennen mag wat soort van werken zij al verlangt, om er geheele Liefde mee op te eischen.

Daarom is *minder zijn dan Minne* het grootste leed en de altijd-wellende bron van smart:

Die Minnen raet
Na Minne verstaet,
Ende bi Minnen anevaet
Om Minne menighe rike daet
Al sonder keer,
Min sijn dan Minne es hem groot seer.
Dies toont hem Minne hare rike gheleer
Nuwe emmermeer.
Sonder verlaet
Blijft hi gheheer
In die Minne.
(XXVI, 67-77).

* 71. onvoorwaardelijk
73. *gheleer* = wat M. leert, kennis van Haar: geeft M. zich steeds meer aan hem te kennen in haar schoonheid en in wat men er om moet doen
75. zonder ophouden
76. *gheheer* = voortreffelijk

*

II. De Eischen der Liefde.

1. *Zij ook wil geheel de ziel*: *door de werken*.

Maar Liefde ook wil niet minder dan geheel de ziel.

> Minne wilt al minne van edelen fieren
> Ende datse hen met werken concordieren,
> Ende met memorien jubilieren,
> Ende met ghebrukenne in Hare juwieren.
> (XXXVII, 49-52).

Zij wil al de liefde van de ziel; welke zich door de werken der Liefde zal openbaren, in de daad; terwijl het geheugen met niets anders doordrongen zal zijn dan met Haar en daarin zijne vreugde hebben; en de wil door Haar bezeten wordt, zoodat zij niets anders dan Haar genieten zal.

Daarom ook:

> Hets onghehoort te werdenne minne.
> Die minne wilt werden hine sal niet sparen.
> Hets wesen boven alle sinne.
> Hi sal met al in al dore varen.
> Die Minne woont diepe in 's Vader scoot.
> Die dienst sal wesen herde groot,
> Daer Minne hare werc sal openbaren.

Een lange, moeizame dienst zal 't zijn, alvorens de ziel tot de Liefde komt: Liefde woont diep in den schoot des Vaders. Eerst moet zij beginnen met de beoefening der deugden en met de werken der barmhartigheid, in den dienst der menschen, zoo best zij kan, om de Liefde alleen:

> Die minne wilt werden, hi werct groot werc.
> Want hine faelgeert in ghenen sinnen
> Hi es onverwonnen ende even sterc,
> Daer hi der Minnen Minne mach winnen.
> Eest in sieke, eest in ghesonde,
> In blende, in cropele ende in ghewonde:
> Dat sal hi over scout bekinnen.
> (VIII, 8-14; 22-28; et sqq.).

* 14. tot daar, waar
25. in alles, waarin
28. als was hij moet doen

*

Geheel dit lied is de lastige opgang langs '*der ontfermhertichеit cost ende die scout der wet*', die de minnaar in 't begin moet gelden, alvorens tot het mystieke stadium te komen, waar:

Hi werct alle werc sonder scinen;
Hi doghet al leet sonder pinen:
Dits leven boven menschen sin. (ib. 19-21).

2. *Door volledige offergave.*

De Liefde stelt zoo Hare harde, onafwendbare eischen. Zij verlangt de volledige onderschikking van alle eigen belang aan Hare belangen, van allen eigen wil aan Haren wil. De minnende mag geen anderen wil hebben dan den wil der Liefde: hij zal steeds het oog gevestigd houden op de Liefde, op Haar aangezicht, om daar al zijne *vonnisse*, al Hare wilsbeschikkingen over hem, al den levenswandel en de levensinrichting die Zij hem heeft voorbestemd, te lezen en te aanvaarden.

Dien Minne sijn quale sal ghenesen,
Sal Minnen wesen
Na Hare ghetesen
Met toeverlate boven al verresen
Na Minne fine.
Hi doghet al leet wel sonder pine,
Om hogher Minnen ghenoech te sine.
Hi doet in scine
Dat hi sal lesen
Alle die vonnissen sine
In die Minne
(XXXVI, 34-44).

Hij moet zich zelven geheel verzaken, onvoorwaardelijk opofferen en wegschenken. Wat bij Hadewijch deze wilsverzaking tegen alle quietisme vrijwaart, is juist de strijd die haar liefdedienst kenmerkt: deze offergave van den wil wordt bij haar een actieve volhardende streving om den eigen wil met dien der Liefde te vereenzelvigen en op die wijze met de Liefde te willen. Deze opvattingen liggen geheel de leer van Hadewijch ten grondslag.

* 36. welbehagen
41. Hij toont duidedijk

*

Men sal al minne om Minne begheven;
Hi es vroet die minne om Minne beghevet.
Al eens si sterven ochte leven;
Om Minne sterven es ghenoech ghelevet.
Ay, Minne, Ghi hebt mi langhe verdreven.
Maer in welken so Ghi mi verdrevet,
Ic wille u, Minne, al minne waken.
(XLIII, 92-98).

Zich zelf, alle (eigen of lagere) liefde, om Liefde, verzaken; zoodat ‘al eens’ zij sterven of leven. Wat Liefde ook beschikke, leven of dood, toch trouw, al liefde, voor Haar wacht houden, Haar blijven handhaven in al Hare hoogheid.

Een die van hogher Minnen
Wilt al Minne ontfaen,
Hi sal in allen sinnen
Gherne daerna staen,
Dat hi die staercste doot
Van Minnen wilt anegaen,
Ende altoos even coene,
Wat edele Minne ghebiedt,
Dat hi dies niet en ontsiet,
Hine sijt ghereet te doene.
(XXVIII, 11-20).

Steeds even koen al willen doen wat Liefde vergt, zij het de sterkste dood.

3. *Tot te niet worden toe.*

Die hogher Minnen dienen sal,
Hine mach ontsien ghene pine.
Hi sal hem gheven al om al,
Om hogher Minnen ghenoech te sine.
Ende eest sake dat hi iet fine,
So mach hi wel die waerheit kinnen:
Dat hi meer ne werdet in scine
Meester van rechter Minnen.
(XXXII, 17-24).

* 21. *fine* = ophoudt, *iet finen* = weifelen

*

Al om al geven: dat gaat als een levensleuze door Hadewijch's leer: de geheele ziel om de geheele Liefde. Zonder falgeeren, zonder daarin ooit te kort te komen, ooit te bezwijken, ooit in iets te talmen of te weifelen:

Die eneghe pine ontsien in Minnen,
Seker, sine moghen niet verstaen
Wat dieghene moghen winnen,
Die Minnen altoos sijn onderdaen,
Ende van Hare sware slaghen ontfaen,
Daer si al onghenesen af bliven,
Ende hoghe oprisen ende nederslaen,
Eer si der Minnen ghenoech gheriven.
(ib. 57-64).

Met opvordering van al hare krachten: *geheel, met alre machte pacht* als het heet, d.i. met aanwending van al wat in haar vermogen is (XXIII, 54), zijnde dit de schatting, de tol, die zij aan de Liefde betalen moet als *der Minnen pacht* (XII, 65; XXVI, 62 en elders); *verpachtende* al wat zij is, geheel haar wezen (XXXI, 5) zoodat zij van zich zelven niets meer overhoudt, maar in de Liefde te niet, te gronde gaat: dat is het beste werk. Wie dan zonder eigen hart en zonder eigen zin (die immers in de Liefde verloren zijn; maar met een door de Liefde bezeten hart, met door de Liefde bezeten zinnen) de Liefde met hartstochtelijk verlangen (*nied*) aandurft (aanpakt), als dan Liefde dit verlangen met Haar verlangen verslaat: dat is een kracht waarmee men Liefde wint:

Te niete werden al in Minnen,
Dat es dat beste dat ic weet
Van alle den werken die ic kinne,
Al wetict mi wel onghereet;
Ende die de Minne met niede dan besteet,
Al sonder herte ende sonder sinne,
Ende Minne dan nied met niede versleet,
Dats cracht daer men bi Minne ghewinne.
(XXXVIII, 54-56).

* 63. hangt nog af van *ontfaen*: nu eens hoog oprijzen (in jubel, vertroosting) dan weer des te smartelijker nederslaan.
52. Al ben ik er ver van af.

*

Om dit hier in 't voorbijgaan op te merken: hier is een treffend bewijs voor de kracht van het woord op een lyrisch temperament als dat van Hadewijch: de muzikale woordspeling: *niet* van *te niete werden* roept *nied* = ijver, vurig verlangen op; waarmee de gevoelsontwikkeling dan voortgaat; *nied* vult als dit *niet* aan.

4. *Zonder voorbehoud.*

Zoo vergt Liefde den geheelen mensch, uitsluitend, onvoorwaardelijk, onophoudelijk; zonder voorbehoud. Hoe de Liefde Zoo exclusief is in Hare eischen, bezingt in 't bijzonder het 'ZES EN TWINTIGSTE LIED', met treffende kracht en onmiddellijkheid. Aan het voorbeeld der koningin van Saba wordt dit toegelicht. Ook het rythme heeft hier, met al zijn bewogenheid en zangerigheid, iets ernstigs en pramends, met de onverzettelijkheid van een vaste, onverbiddelijke wet.

De dichteres gaat uit van haar eigen gesteldheid: 'Miere herten licht, waarbij ik moet leven doolt geheel naar U, Beminde. Er is mij niets gebleven.' Dit wordt ingeleid door het beeld van de droefheid van den winter: 'dat is kortstondige droefheid. Maar, Beminde, dat Gij zoo verre van mij zijt, als toch al mijn vreugde aan u ligt, dat is bestendig wee.'

Al es verdroevet dach ende tijt,
Dies si al God ghebenedijt;
Men salt saen beter scouwen.
Lief, dat ghi mi te verre sijt,
Ende ane U steet al mijn delijt,
Dat sijn ghestade rouwen.
Dat es wel recht:
Miere herten licht,
Daer ic bi soude leven,
Doolt na U al.
Siet wat ic sal:
Mi en es een twint niet bleven.

'Omdat Gij zoo ver zijt, moet *miere herten licht* (wat mijn hart verlicht en opbeurt) aldoor geheel naar u uit en dolen.' En haar ontreddering als vóór Hem openleggende: 'Siet wat ic sal. Niet het minst is mij gebleven.' Maar dadelijk erkent zij het:

* 12. *een twint niet* = niet het minste

* ‘Hoe zou mij iets ter wereld zijn (aanbelangen) dan Gij geheel?’ En zij roept uit: ‘Dat ik U nog niet ten volle bezit in wat mij van U toekomt! Dat ik U *gherechte Minne* niet ten volle kan geven, fier en vrij!’ Want zij weet het: ‘Hoe zou ik? Wat men U gave dat minder ware dan gherechte Minne, dat ware in Uw oogen groot sneven, groote tekortkoming, verlaging. Want Gij wilt geheele Liefde met hart en zin en geheele ziel. Een andere Liefde is waan’:

Ay, wat soude mi iet, Lief, dan al Ghi?
Dat ic U niet en volhebbe dats mi!
Ende ghenoech niet en mach volgheven
Gherechte Minne, fier ende vri!
Wat men U gave dat iet min si,
Dat ware vore U groot sneven.
Want Ghi wilt al minne
Met herten ende met sinne
Ende met gheheelre zielen.
Die wanen minnen
Sonder beghinnen,
Dat warense ie die vielen.

‘Met zoo volledige Liefde beminde de koningin van Saba: zij zocht Salomon op om zijn wijsheid. En nadat zij hem gevonden had, zie, daar vloeiden haar al zijn wonderen toe, en zij smolt weg in weeldevolle beschouwing. Zij gaf hem alles. En die gave stal meteen al wat ze in zich had, hart en zin: er bleef niets in, het werd al verzwolgen in Liefde’:

Die coninghinne van Saba
Si volgde Salomone na;
Dat was om wijsheit soeken.
Als sine vonden hadde, ja,
So worden hare sine wondere ga,

* 14. Ik versta nu: *dat es mi* wat mij toekomt, nl. naar mijn idëeele bestaan; zinspeling op de leer van ons idëeel bestaan in God: wat wij daar zijn, moeten wij worden. De uitroep beteekent dus: dat ik U zoover ik U moet volhebben nog niet ten volle bezit!
23. *Sonder beghinnen* versta ik: zonder den dienst, het wee, de beproevingen van het begin; zonder die offergave van geheel zich zelven.
26. zocht op
28. *ja* = zie!
29. *ga* haastig worden, toekomen

*

Ende si affeleerde in roeken.
Si gaf hem al.
Ende die ghichte stal
Wat so si hadde inbinnen,
Beide herte ende sin;
Daerne bleef niet in:
Het wert al verswolgen in Minnen!

Ik vind geheel deze strophe, en bijzonder 't slot, eenvoudig verrukkelijk. Waarom? is dat om 't sublieme van die volledige offergave: *daerne bleef niet in*? Is 't om die machteloosheid van den mensch tegenover de Liefde, die hem geheel uit zich zelven neemt: *het wert al verswolgen in Minnen*? Is 't omdat hier de Liefde in al Haar weelde en heerlijkheid, waarvoor de mensch zich levert, zoo direct en zoo vol wordt aangevoeld? ‘Te recht had zij hem al gegeven. Had zij zich wat opgehouden op vreemde wegen, onder 't arme volk, het hooge wonder der Liefde ware haar niet te beurt gevallen. Nu werd ze geheel in Liefde *tewreven* (als in de Liefde verpletterd, omdat men er in te niet gaat, en de Liefde oppermachtig heerscht). Dat ontberen nog velen: zij houden zich op langs den weg,om er hun volle genoechte te zoeken. Daarom (ironisch) zal men heel laat hun daden van Liefde te bewonderen verhalen’:

Hets recht si hadde hem al ghegheven.
Hadse iet vermert in vremden weghen
Onder dat arme diede,
So ware hare dat hoghe wonder ontbleven.
Nu wertse al in Minnen tewreven.
Dies derven noch vele liede:
Si nemen te vroech
Al haer ghevoech
Onder die ghesellen.
Dies salmen spade
Der Minnen dade
Van hen te wondere tellen.

Van welke minnaars echter zal men wonder spreken? ‘Van hen die zich tot de vrije, edele, Liefde toerusten, die op den

* 30. *roeken* = weeldevolle beschouwing

* weg niet in gebreke blijven, niet *vermerren*, die zich aan Haar hechten, die Hare ellendebrengende trekken doorstaan. Want zij geven zich zoo geheel met die gezindheid om alles te verduren, zonder eenig sparen, maar om Liefde in alles voldoening te schenken; zonder vrees, al moest men er bij sterven, dat het groote Goed der Liefde hun niet te beurt zou vallen.

Maer die hen ter vrier Minnen reken,
Ende inden weghe niet en ghebreken,
Ende hen ane Minne al cleven,
Ende doghen Hare ellendeghe treken:
Daer mach men wonders wonder af spreken.
Want si hen also opgheven
Alse omme al dorevaren,
Sonder enich sparen,
Ochte Minnen ghenoech gheriven,
An anxt ter doot
Dat hen dat grote goet
Van Minnen soude ontbliven.

En nu, opgewekt, grootmoedig: ‘Ay, dus alles verloren in de kracht der Liefde! ja, en dan aldoor maar betalen (den tol) wat men de Liefde schuldig is, zooals het betaamt. Dat is de schoonste gevangenschap (in de Liefde) en een onoverwonnen, steeds nieuwe, forsche macht; en wel wat God al wilde.’ Waarom is dit een onoverwonnen macht? de *scoonste hacht*? ‘Omdat men nooit genoeg kan geven; en dat juist is de volste liefdegave: het inwendig te kort schieten, onmachtig worden. Want zij kunnen niet genoeg doen; wat zij geven en doen is spoedig op, als 't ontvangen wordt in hooge Liefde. Zoo komen ze buiten den geest: radeloos uit zich zelf, in den drang om steeds meer te geven.’

Ay, dus al verloren in Minnen cracht!
Ja, ende dan al vergouden der Minnen pacht,
Also men te rechte al soude!
Dats ene die alrescoonste hacht
Ende ene onverwonnene nuwe macht,
Ende wel dat God al woude.
Want dat rechtste volgheven van Minnen
Dat es dat ontbliven van binnen

* 49. toerusten

Want sine connen niet al volleesten,
Ende dat hare dat es saen verdaen
In der hogher Minnen ontfaen.
Dus comen si buten den gheeste.

Het eeuwige paradoxe der mystiek: de hoogste macht in de uiterste onmacht; volle vrijheid in de *scoonste hachte*.

Een laatste strophe opent een vergezicht op de uiteindelijke vergelding: de Liefde, die dan ook tot zulke offergave aandrijft: ‘Als de machtige Rede hun blikken opent op de Liefde, en hun toont Haar groote Goed dat Zij in Zich zelf is, (en hun wijst dat) indien zij Haar in liefde genoeg, ten volle, doen, dienen, Zij, de Liefde, hun al dat Goed vergelden, als vergelding geven, moet: dat wekt de menschen; dat doet ze opstaan en al aandurven in innige weelde; en dat belooft hun een Rijk zonder eenig gelijke in eeuwige gelukzaligheid’. Een slot zingt samenvattend: ‘wie dus overwinnen in stormdrang van Liefde, dat zijn ware helden. Wie echter eenige rust nemen, en niet ten einde voldoen, zij verdienen gelaakt, versmaad te worden’:

Alse die gheweldeghe Redene der Minnen opdoet,
Ende si hen toont Hare grote Goet
Dat Si es bi naturen,
Ocht men Hare in Minnen ghenoechdoet,
Dat Si al dat verghelden moet:
Dat wect die creaturen,
Ende doetse opstaen
Ende al ommevaen
In herteliker weelden,
Ende ghelooft hen een Rike
Sonder enich ghelike
In eweliker seelden.
R.n. Die dus verwinnen
In storme van Minnen,
Dat sijn gherechte helde;
Ende die iet gheroen
Ende niet en voldoen,
Hets recht dat men se scelde.

Ernstig, gestreng, grootmoedig en toch opgewekt in volledige toewijding, die hooge Liefde wel waard.

*

III. Gezindheid van de minnende Ziel.

1. *Edele fierheid.*

Tot zoo onvoorwaardelijke offergave verheft zich alleen wie van *fieren moede* is, de *edele creature, vercoren ter Minnen nature*.

65. Traeghen herten ende nederen sinnen
Hen blijft verborghen tgrote goet,
Dat dieghene wel bekinnen,
Die leven in Minnen orewoet.
Want si doen menich scoon ghemoet
70. In storme ende in avonture.
Hets recht dat si hebben spoet
Inder Minnen hoghe nature.
(XXXII, 65-72).

Ook, de ware minnaar acht het de Liefde wel waardig dat hij om Haar *Groten last ende swaren waghen* (ib. 76) zou dragen. Zoo is hij dan ook gestemd. Wat hij om de Liefde moge te arbeiden, te verduren, te lijden hebben, hoe de Liefde hem moge behandelen, wat al offers Zij van hem verge, steeds zegt hij:

‘dit es daer ie al an winne
Ende winnen sal. God gheve mi al
Datter Minnen best become.
Na Haerre ghenoechten weghe, misval
Si mi die meeste vrome.’
(I, 16-20; zie verder).

Mi en mach troosten niet die Minne.
Dore Hare es mi al leet ghewin.
10. Si es die cracht van minen sinne;
Want Si es selve raet ende sin.
Weder ic verliese ochte winne,
Minne sal wesen mijn ghewin.
Want Si es selve ghenoech in allen saken.
(XLIII-8-14).

* 68. *orewoet* = zie verder
69. *ghemoet* = aanval; inspanning
71. *spoet* = voorspoed

*

Want:

Die hoochste lesse in der Minnen scole
Dats hoe men Minnen ghenoech mach sijn.
(XIV, 47-48).

Zijn eenig verlangen is dan ook Haar *ghenoech te sine*.

Ay, fine Minne, allene pure,
Wanneer maecti mi U so puer,
Dat ic ghenoech si in nature?
Want mi es al onnatuer.
Mi sijn alle andere saken sure.
Maer boven al es mi dat suer,
Dat ic U niet en can gheraken.
(XLIII, 39-35).

Dan alleen is 's menschen natuur volmaakt, als zij *der Minnen ghenoech is*. En de ziel dringt aan:

Ay, weerde nature, Minne fine,
Wanneer maecti mijn nature so fijn,
Al Uwer naturen ghenoech te sine?
Want ic ghenoech al woude sijn.
So waren al mine andere dine,
Ende daertoe die Uwe algader mijn:
Ie woude in Uwen brant verblaken.
(ibid. 43-49).

Niets, wat anders, wat niet van de Liefde is, zal dan nog in de ziel achterblijven, maar geheel in Liefde overgaan.

Liefde zelf, als Jonkvrouw en Koningin, wekt den ridder tot zoo hooge gezindheid op:

Die niet en spaert vore hoghe Minne,
Hi es ane alle sine werke vroet.
Die Minne es Joncfrouwe ende Coninghinne,
Die meneghen maect hoghen moet.
So doet hi al Hare goet;

* 47. wat in mij anders, niet van de Liefde is: de uitdrukking is te verklaren uit de sterke neiging tot persoonsverbeelding.

*

Set toe cracht ende sinne,
Daer Minne dat werc ane kinne.
Hoe wilt Si Hare tiersten doet,
Hi es die Minne verwinne.
(II, 10-18).

Opperste wijsheid is het, niets te sparen, zich niets voor te behouden. Trouwens, zoo zoet is Liefde, dat Zij al andere kracht overwint; dat de minnaar al wil wagen en geen duur heeft, tot hij Haar geheel bezitten mag:

So soete es Minne in Hare nature,
Dat si alle andere cracht verwint.
Die mint hi doghet sware avonture,
Eer hi hem ane Minnen seden bekint.
Dat hi van Hare al si ghemint,
So smaect hi bittere ende sure.
Hine mach gheduren ene ure,
Eerne Minne al in minnen bint
Ende in ghebrukenne vure.
(ib., 28-36).

2. *Als de ridder der Liefde.*

Hier nu (NEGENDE LIED) 't beeld van den vromen Ridder der Liefde, met daartegenover den tragen, den bloodaard, den dorper, die Liefde niet aandurft. Liefde is het hooglied, dat Haar ridder steeds aanheft; tegen hare macht wil hij in 't pleit te gronde gaan, want geen dappere ontkomt haar. Maar wij, tragen, zeggen dikwijls bezorgd: ‘Zou ze mij zóó in 't nauw brengen? Liever ga ik met hen die rust genieten, en blijf ik thuis. Zou ik ergens mijn verderf gaan halen?’

Altoos mach men van Minnen singhen,
Eest herfst, eest winter, eest linten, eest somer,
Ende jeghen hare ghewout verdinghen,
Want en ontsteet hare niemen vromer.

* 33. totdat
35. Zoolang hem niet;
36. *vure* = voere
3. Of is 't eenvoudig *dingen*, pleiten?
4. Of is 't *ontsteet* = ontduiken, zich onttrekken aan?

*

Maer wi, traghe, segghen dicke in comer:
‘Soude Si mi also na bedwinghen?
Ie mach mi metten ghenen minghen
Die rasten hebben gheploen,
Ende bliven thuus! Waer mochtic
Gaen omme mijn verdoen?’

Zoo de onversaagde, tegenover den bloohartige, met de voorzichtige, zorgvol-berekenende taal, direct, raak, klein dorperlijk, bang voor de daad en voor het offer. Laaghartigen zijn ze met arme zinnen! Zij meenen dat ze er bij winnen de Minne te ontwijken? Trouw zal ze eens in al hun armoede doen kennen! Dan zal 't blijken, dat zij het zelf zijn, die 't hunne verdeden, nog wel zonder dat Liefde er hen toe dwong.

Die nedere metten armen sinnen
Die sijnt die den cost ontsien,
Dat si hen scuwen van der Minnen
Daer hen al goet af soude ghescien.
Ocht si hen van den dienste onttien,
Nemen dat sire ane winnen.
Trouwe salse tonen ende arm doen kinnen
Vore der Minnen rike al bloot!
Dese sijnt die dat hare verdaden,
Sonder der Minnen noot.

Wie gaarne de ‘zoete ellende’ naar 't hoogland der Liefde wilde verduren, zou zijn Beminde, zijn Rijk, zijn Vaderland, ten einde wel vinden: daarvan geeft Trouw hem zegel en onderpand. Maar in plaats van 't zoete ellende, verkiest menig dorper 't land af te loopen, grijpend naar wat bij te hand ligt, in schooierskleed. Zoo zal Liefde hem nooit erkennen!’

Die gherne woude doghen tsoete ellende,
Die weghe ter hogher Minnen Lant,

* 8. *geplogen* = die zich rustig houden
13. *dat* = zoodat, doordat
15. *Ocht* = wanneer
16. dan meenen zij

*
Hi vonde sijn Lief, sijn Rike, ten ende:
Dies gheeft die Trouwe zeghel ende pant.
Nu es menich dorpere so truwant,
Hi neemt dat hem es naest ghehende,
Ende blijft vore Minne die onbekende
Metter truwanten cleet!
So en heeft hi vorme noch eere
Daer Minne dat hare bi versteet.

Hoe geheel anders getooid is de ridder der Liefde! met het schoone uiterlijk, d.i. alles te verduren om de Liefde, zonder er te onvriendelijker om te zijn; met de schoone kleederen, d.i. de werken, met steeds vernieuwden ijver, zonder er te zelfvoldaner om te worden, bereid om vreemden, meer nog dan eigen bekenden, in allen nood te helpen: dat zijn kleuren die 't sierlijkste wapenbord maken voor hooge Liefde:

Scone ghelaet ende scone cleder
Ende scone redene scieren den man.
Al doghen om Minne, ende niet te wreder,
Dat es scone ghelaet, die dat wel can.
Die werke sijn die cleder dan,
Met nuwen niede ende niet te ghemeder,
Ende den vremden te aller noot ghereder
Dan ane sijns selfs bekinnen:
Dat es varuwe die tekene scieren
Alremeest vore hogher Minnen.

Betrouwbare woorden, groote geschenken buiten huis en schoone uitgaven van binnen eeren en verheerlijken den man meest. Zoo ruim, groot, edel, echt ridderlijk. Zoo ook de ware minnaars: is 't dat zij hun huis in de waarheid stichten, en met schoonen kost daar binnen versieren, gelijk het voor de liefde best past, en dan al liefde om Liefde uitgeven: zulke gave is der Liefde aangenaamst.

Vorewaerdighe wort ende grote ghichten
Buten huus, ende scone cost daerbinnen

* 26. naast bij de hand liggend
30. het hare erkent

*
Eren den man meest ende verlichten;
Hierbi mach menne best bekinnen.
Also eest ooc met hen die minnen,
Eest dat si in der waerheit stichten,
Ende met scoonre cost daerbinnen dichten,
Alsoet Minnen best betame,
Ende gheven al minne om Minnen:
Die ghichte es Minnen best bequame.

Zoo raad ik gesierden kost en hooge daad van Liefde. Maar dat Trouw eens zou vergelden al wat Liefde verdeed is voor velen een karige troost, die in den band der Liefde haar niet mogen genieten. ‘Die Minne loont altoos, al komt zij spade’ is daartoe mijn antwoord. ‘Lijden moeten al wie haar volgen.’

Ic segghe van Minnen ende rade
Ghecierden cost ende hoghe daet.
Dat Trouwe soude ghelden dat Minne verdade
Dats meneghen cleine toeverlaet,
Die in den bande van Minnen staet,
In onghebrukene ende in onghenade.
‘Die Minne loont altoos, al comt si spade’
Dats daertoe mine saghe.
‘Die Hare volghen, si liden
Meneghen nacht bi daghe.’

Die gedachte nu aan de noodzakelijkheid van het lijden wekt dan weer al 't diepe wee op, en, psychologisch, gaat het voort, als de dorper van zooeven, die zich verdedigt: ‘Wie zou altoos den lof van Liefde willen zingen, die bij dag zoo menigen nacht geeft? Zij mocht haar ridder nu ook wel kleeden, eeren en spijzen; in plaats daarvan jaagt zij hem uit zich zelf. Wie gaarne de volle pacht der Liefde wilde betalen, zou Zij in alle recht moeten wijzen en, als Trouw het waarborgt, zoo hoog doen opstijgen, tot waar de minnende met den geliefde mocht omgaan, en hem in volle liefdegenieting eeren en sieren’.

* 44. *menne* = men hem
48. *Alsoet* = alzoo het

*

Wie soude van Minnen altoos gheprisen,
Die ghevet bi daghe so meneghen nacht?
Dien si soude cleden, eren ende spisen,
Dien doet si al ute sijnre macht.
Die gherne goude der Minnen pacht
Soude Si in allen rechte wisen,
Ende met Trouwen zeghele so hoghe doen risen
Daer lief mochte Lief hantieren,
Ende in allen ghebrukenne van Minnen
Eren ende chieren.

Zoo breekt steeds het menschelijke door, in door elkander slingerende zielsbewegingen.

Hoe schoon, die omgang! De schoonste, naar het de minnende ziel ooit dacht, ware: Lief met lief zoo doormind, dat lief met liefde zoo Lief mocht ervaren, dat hem niets anders meer bekend was dan: ik ben 't die Liefde met liefde gewin! Maar neen (en nu komt weer de bezinning): dat ware niet het hoogste! hij ware meer overwonnen die de Liefde overwon en dan in Liefde te niet mocht gaan! Die kracht zou alles overtreffen, daaruit eerst wordt de ware Liefde geboren. Tegenover de opvatting van het *scoonste hanteren van Minnen*, zooals de nog naar vertroostingen verlangende minnende ziel die huldigt, stelt dan Hadewijch de eenige zuivere, waartoe de ziel komen moet, wil ze waarlijk de Liefde bezitten: door de Liefde overwonnen worden, en in Haar te niet gaan. Niet de Liefde te overwinnen is 't hoogste, maar door Haar overwonnen te worden.

Tegenover de verwachting van vroege genieting bij den zinnelijken mensch handhaaft zij de strenge eischen van de ware Liefde:

Dat scoonste hanteren dat minnen dochte
Dat ware: lief met lieve so doremint
Dat lief met minnen so Lief doresochte,
Dat hem el niet en ware bekint
Dan. ‘ic ben die Minne met minnen verwint’.
Maer hi ware meer verwonnen dien Minne vervochte,

* 67. als een bewijs van Trouw, die immers vergelden moet.
75. de minnende ziel

*
Ende dan in Minnen te niete werden mochte.
Die cracht ghinghe alles te voren,
Die hoghe materie, daeraf wert Minne
Van iersten gheboren.

‘Maar wij, lichtzinnigen, wij zijn bang voor de eischen der Liefde. Wuft en lichtvaardig zijn wij, en winnen er weinig bij. Daarom ontberen wij de klare waarheid der Liefde. Ik weet het, niet door het in de weelde der genieting ervaren te hebben, maar omdat verlichte Rede ons in alles onderricht, hoe men aan alle verplichtingen der Liefde voldoet: niets van wat Rede voorhoudt is te waar noch werk te zwaar, of een ander wacht ons reeds’. En ironisch, sceptisch luidt het slot: ‘wie vroeg de blijdschap der Liefde kennen, als 't hun goed vergaat, hebben ze de Liefde beterkoop dat ik weten kan’:

Maer wij, lichtecope metten lichten sinne,
Ons duncken Minnen vare swaer.
Wij sijn nieloep met clenen ghewinne.
Dies darven wij Minnen clare waer.
Ic weet-al en wetict niet al daer
Daer mens ghebruket in weelden van Minnen
Maer verlichte Redene doet al bekinnen -
Hoe men Minnen ghenoech volsteet:
Daer en es Redene te waer
Noch werc te swaer ende al nuwe ghereet,

R.n. Die vroech hare claer
Hebben openbaer
Ende saen hare bliscap kinnen,
Ende glorieren daerbinnen,
Eest dat hen wel vergheet,
So hebbense, Godweet!
Vele beteren coop der Minnen
Dan icker noch weet!

* 78. Het overwonnen-worden wordt paradoxaal opgevat als een kracht: immers is het de Liefde overwinnen om door Haar overwonnen te worden.
79. Niet meer dan een omschrijving: uit zulke hoogte, waarin de minnende in de Liefde te niet is geworden.
81. lichtvaardigen
83. wuft
84. waarheid

Dat is de volle ridderlijkheid in taal, gebaar en daad. Daartegen moge de zinnelijke mensch in opstand komen. Dorperheid is 't, die zelfs schuil gaat in den wensch naar vroegtijdige vergelding, en die met onverbiddelijken, toch steeds voornamen spot, wordt uitgejaagd. Merkt hoe de psychologische beweging gaat van de hooge stemming van den ridder, over de lage vrees en bezorgdheid van den dorper, naar 't volle beeld van den koenen strijder, over de zoo menschelijke klacht en het zoo menschelijke verlangen, waarbij alle gestrengheid even dreigt te bezwijken, naar de onafwendbare eischen, die gehandhaafd blijven. Zoo slingeren in de strophische Gedichten verschillende zielsbewegingen door elkander in één psychologische levenseenheid. Wij zullen hier verder opzettelijk bij terugkomen.

IV. Liefdestrijd.

1. *De macht der Liefde.*

Die liefdedienst is zoo ten slotte een strijd, een machtig tweegevecht, met de Liefde zelf. Haar toch, Haar zelf, moet de ridder aandurven, om Haar geheel te veroveren. Geen dappere wil zich aan dien strijd onttrekken; want: *en ontsteet Hare nieman vromer* (IX, 4). Niemand is bestand tegen Haar; Zij heeft God zelf ten dood gebracht:

> Nu merket, ghi alle vroede,
> Hoe der Minnen cracht es groot.
> Si hevet die gheweldighe roede
> Over al dat God gheboot.
> Si brachte Hem selven ter doot.
> Vore Hare en es gheen hoede.
> Werket in Minnen trouwe ende wordt Hare ghenoot,
> Ende doresmaect Hare edele goede.
> (XIII, 56-64).

Zij overwint alle sterkte en Hare kracht zal duren (XX, 53-54). Haar zal de minnaar *vervechten*, Hare *cracht met crachte weren*, of nooit leeft hij vrije dagen (XXI, 43-44). Tegen Hare macht zal hij altoos *verdinghen*, in zijn pleit tegen Haar te gronde gaan. Want de minne, de ziel,

wilt al verdinghen,
Ende werden in Minnen so coene,
Dat si Hare al in minnen gheve.
Ende minne met Minnen leve.
Dat hare dies iet ontbleve,
Dies hadsi grote smerte.
(VI, 7-12).

2. *De paradoxale overwinning.*

om dan door Haar overwonnen te worden. Want dit is de paradoxale zegepraal: in Minnen te niet werden (IX, 77): overwonnen te worden door de Liefde:

Die de Minne verwint hi wert selve verdaen.
(XXVII, 26).

zoodat men overwonnen is doordat men overwint het onoverwonnen Groote der Liefde:

Hoe mach hen gruwelen dan die minnen
Ende hen dus in minnen verloren kinnen!
Si sijn verwonnen dat si verwinnen
Dat onverwonnen groot,
Dat hen alle uren doet beghinnen
Dat leven in nuwer doot.
(XIV, 19-24).

Maer hi ware meer verwonnen die Minne vervochte
Ende dan in Minnen te niete werden mochte.
(IX, 76-77).

Zoo wil het recht der Liefde: minne, de ziel, kan zich daar niet tegen verdedigen: zij moet het Rijk, de kracht, der Liefde ondergaan, hoe ze daarbij ook te niete worde:

Hier ne mach hare minne dan niet gheweren.
Men moet Hare rike, Hare cracht verteren;
Hoese ooc te niete in minnen ververen.
Dats den vremden oncont.
So si die sale hogher begheren
So diepere wielt die gront.

Hoe hooger de ziel in de Liefdegenieting opstijgen wil, hoe dieper zij in Haar te niet moet gaan. Zoo luidt het paradoxale recht, de wet, der Liefde:

> In recht van Minnen es opghedreghen:
> Die den slach sleet wert selve ghesleghen;
> Dat licht wert even sware gheweghen;
> Die cracht wert ierst verwonnen;
> Dat rike comt ons hier selve ieghen
> Vore allen die minnen connen.
> (XIV, 19-36).

Maar moet de strijder der Liefde Hare kracht al overwinnen; (XL, 14-32) moet dan de Liefde hem al neerslaan en verdoen, dan is dat toch zóó, dat hij Haar overwint

> Dien Minne verwint dat hise verwinne,
> Hem wert Hare soete nature noch cont.
> (XL, 33-34).

Zoodat de minnende ziel Haar smeekt:

> Verwinne mi, dat ic Di verwinne,
> In Dine onverwonnenne cracht.
> (XIX, 52-53).

Zoo ligt dan in de neerlaag de paradoxale zegepraal.

3. *tot de ware vrijheid.*

Door zulk een strijd eerst komt de mensch tot de ware vrijheid: hij wint de Liefde, en meteen zich zelf. De Liefde maakt hem vrij met Hare eigene vrijheid. Immers, ‘waar de geest Gods is, waar de Liefde is, is de vrijheid’. (2 Cor. 3, 17). De ziel verliest haar eigen vrijheid, wordt *haers selfs onvri*:

> Van minnen ben ic onder.
> Dat en heeft mi gheen wonder;
> Want Si es starc ende ic ben cranc.
> Si doet mi

*

Mijns selfs ouvri,
Altoos an minen danc.
Si doe met mi dat Si ghebiet.
Mijns selves en es mi bleven niet.
Dies ic rike was te voren
Dies benic arm: in Minnen eest al verloren.
(XXIV, 41-50).

maar om vrij te worden met de vrijheid der Liefde:

Die Minne nemt te verdoene
Si gheeft hem vollen pardoene
Ende maecten Haers al vri.
(XXI, 82-84, zie verder).

Want, die Minne nie en vervacht
Hine leefde nie vrie daghe.
(ib. 44-45).

Vrij in zich zelven (VI, 43); vrij naar buiten, tegenover allen die hen belagen:

Die Minnen willen wel ghenoeghen,
Ic rade hen dat si niet en sparen,
Ende si hare wesen daertoe voeghen
Dat si met niede in storme dorevaren,
An haren danc diere mercaren,
Die so staen na hare pine.
Wat sise dan moghen swaren,
Hen staet altoos vri te sine.

indien zij zich zelven, *hare wesen*, maar daartoe schikken, om steeds met ijverig verlangen door alle ‘storme’ en wederwaardigheden heen te streven, ondanks de belagers. Die vrijheid zal dan wel blijken in joosten en in hooge daad om de Liefde:

Vriheit mach men wel bekinnen
In joosten ende in hoghe daet,

* 46. *an minen danc* = tegen
45. *An... mercaren* = ondanks de afgunstigen.

*
Die met fierheiden dorewaet van sinnen
Daer storm van Minnen hem jeghenstaet.
Want men in joosten prijs ontfaet
Daer men bi Minnen waerdich scine.
Minne es so riken toeverlaet:
Hets recht dat men dore Hare pine.
(XXXII, 41-56).

De vrijheid die de Liefde, de vrije Liefde, brengt is geen andere dan de vrijheid, het vrij-, het los-zijn van het aardsche, van al wat niet de Liefde is, zoodat de ziel nu onbelemmerd, ongehinderd, van alle boeien van het lagere verlost, de Liefde dienen en bezitten mag, die haar de ware vrijheid schenkt.

V. Trouw.

1. *Moet de ziel voor de Liefde opleiden.*

Tot dien volhardenden dienst, tot dien manmoedigen strijd, laat de ziel zich opwekken door Trouw. Trouw is de groote deugd van den ridder der Liefde. Zelf reeds uit de Liefde geboren: want Liefde is het die Trouw voortbrengt. En Trouw alleen is het die den waren minnaar verblijdt op zijn moeizamen, smartvollen tocht naar het Land der Liefde.

Maer daeromme es Si Minne ende Vrouwe,
Dat Si es Moeder van alre doghet.
Si es drachtich ende draecht allene die Trouwe,
Daer ghi alle die mint u bi vermoghet.
Si hevet ons allene verhoghet,
Ende ghebetert, alle rouwe.
Ic bidde Hare dat Si ons bescouwe
Ende groeien doe die joghet:
Datse ons al Minne voltrouwe.
(II, 19-37).

Trouw maakt den minnaar machtig om groote daden te verrichten: Trouw, dikwijls het betrouwen op, het gelooven aan de Liefde; of de trouw van de Liefde zelf; of eenvoudig trouw (III, 21-23). Bij Trouw gaat de minnaar te rade, als Minne hem

* 55. *rike een*

* heeft *loos ghedaen* (XXXV, 65-72). Op Trouwe durft de ziel zich te beroepen voor Liefde (XLV). Trouw geeft haar zegel en pand der eindoverwinning. Zij begeleidt haar tot vóór het Aanschijn der Liefde waar Zij haar in al hare armoede zal toonen (IX, 17-34) of in al haren rijkdom.

Wie met Trouw en waarheid leeft, zal eens 't verholen woord der Liefde mogen hooren, als hij in 't hooge *gheruchte* der *storme, nedere stille* der genieting mag ontvangen. Trouw zal allen vergelden naar werken:

> Vele esser gheroepen ende scone ghetoont,
> Ende luttel vercoren, wat hulpet verscoont!
> Die lose sijn selve doch meest ghehoont
> Als Trouwe na werke sal ghelden al
> Ende si hare vriende alle croont
> Met dat si es ende wesen sal.

Daarom leve men steeds in hooge Trouw, in heiligen ijver; dat Zij ons voere in 't land der weelde waar *Lief in Lief sal al dorevloyen*: waarvan edele Trouwe hier op aarde 't onderpand is (IX uit het IV^{e} lied).

2. *Verafschuwt alle laagheid.*

Die edele, ik had haast gezegd die in haar hoogen ernst tragische opvatting van Trouw, doet Hadewijch, ondanks alle lijden, alle teleurstelling, steeds met al den adel van haar ziel verafschuwen al wat *nederheit*, wat laagheid, is. Alle dorpersche gezindheid in de Liefde is voor haar een gruwel. Zij veracht de wuften met de wufte zinnen, den *dorper*, die voorzichtig al zijn voordeelen berekent; die grijpt naar wat hem is *naest ghehende*, wat hem bij de hand ligt, naar *cranc naghewin*, naar arm, onmiddellijk, loon; die eigen rust verkiest en thuis blijft; die de Liefde niet aandurft. Dien geest van dorperheid speurt Hadewijch op waar ze dien ontdekken kan; ook in den dienst der Liefde, waar men voor haar iets spaart, niet alles opoffert (XXXIII, 10); waar de godgewijde naar de zinnelijke vertroosting hunkert; waar zij tot lagere genoegens afdaalt en met minder dan geheele Liefde rust neemt en vrede heeft; waar ze zich 't lange beiden naar het

* 31. Veel werden geroepen, hebben schoone werken getoond; maar werden niet verkoren, omdat zij niet volhardden.

* uitblijvende Liefde-bezit laat zwaar vallen. Want niets dat de Liefde zoo stoort als *nederheit*, die ten slotte niet meer begrijpen kan wat *ware Minne hevet in*; die omgaat in *der truwanten cleet*, als een schooister; die eens in al hare armoede vóór de Liefde zal staan; die dan, nog wel *sonder der Minnen noot*, haar zelf geheel zal hebben te gronde gericht. En grooter zelfverwoesting is er geen.

Door *nederkeit* is het,dat er zijn die zich, naar 't mocht blijken, op de Liefde toelegden, maar buiten Trouw langs vreemde wegen dwalen, omdat zij de werken van Trouw niet beoefenen; omdat zij de lagere genoegens der zinnelijkheid aanvaarden en daarbij berusten; omdat ze niet opstreven naar de Liefde zooals zij in haar edele wezen is. Zoo in het DERTIENDE LIED:

Ay, hoort, ghi nuwe liede,
Die nu Minnen wilt pleghen,
Ende merket wat ic u diede
Ende wacht u wel daerjeghen.
Diere es vele die seinen ochte si neghen
Daer men hen Minne riede;
Ende dolen uter Trouwen in vremden weghen:
Dat saghic dat ghesciede.

Selke wanen in Minne
Hebben groot gheval:
Hen scijnt in allen sinne
Ghebloeit berch ende dal.
Maer als men ter waerheit gripen sal,
So esser luttel inne.
Ane werken van Trouwen proeft men al
Ocht men ane Minne iet winne.

Alles schijnt hun goed te gaan; alles van hoog tot laag, in vollen bloei te staan. Maar er is geen waarheid in: geen volharding in de werken van Trouw: de waarheid bij Hadewijch openbaart zich vooral door de standvastigheid.

Nu weet Hadewijch wel dat het een *ellendech leven* is in moeizamen arbeid te wachten, zonder den Geliefde, de Liefde in Haar wezen, te mogen bezitten: dat doet ons dikwijls sneven, bezwijken.

* 34. *gheval* = voorspoed

* Aan dit gevoel geeft zij nu uitdrukking, om zoo hare vermaning te verzachten:

Het es te ellendech leven
Hier sonder Lief dus lanc.
Dat doet ons dicwile sneven
Ende brenghet ons in meneghen wanc.
Waert tijt, ic wists der Trouwen danc,
Woude Si ons dat wesen gheven,
Dat ons gheleide in Minnen bedwanc,
Ane Hare nature een cleven.

Mocht Trouw ons zóó in ons wezen volmaken, dat wij door de Liefde mochten omvangen worden, om met Haar, in Hare natuur, vereenigd te blijven! Maar tevens erkent zij, dat al dat vermetel gejuich: *Du mi Lief ende ic Di*! alsof wij de Liefde in bezit hadden, slechts eigen Behagen is, niet Liefde, slechts Ghenoechte is, niet Liefde, die ons vrijmaakt: die ons dus vrij doet spreken (niet de ware vrijheid).

Wi connen ons wel vermeten:
'Du mi, Lief, ende ic Di!'
Behaghen hevet ons beseten;
Ghenoechte maect ons vri.
Ende wi moghen gheduren, ay mi!
Dade ons Minne eens weten
Dat edele wesen dat Si si,
Wine mochtens uren vergheten.

Hoe kunnen wij daarin duur hebben en berusten! Hadden wij ooit werkelijk de Liefde eens gekend in wat Zij is, nooit zouden wij 't vergeten; nooit zouden wij met die lagere voldoeningen vrede hebben.

En dan komt de strophe over de macht der Liefde, die wij reeds aanhaalden en die eindigt met de opwekking tot de werken van Trouw: de ware Liefde toch is heel wat anders dat dit behaaglijk genieten: het is een kracht die ons overweldigen moet, als Zij God zelf heeft ten dood gebracht:

* 48. Appositie van *bedwanc*

*

Nu merket, ghi alle vroede,
Hoe der Minnen cracht es groot.
Si hevet die gheweldeghe roede
Over al dat God gheboot.
Si brachte Hem selven ter doot.
Vore Minne en es gheen hoede.
Werket in Minnen trouwe ende werd Hare ghenoot,
Ende doresmaket Hare edele Goede.

R.n. Wien Minne ie van binnen scoot,
Hi es van so fieren moede:
Wat hi ghedoghet in wederstoot,
Hets hem ten besten spoede.

3. *Smart over ontrouw.*

De smart die de ontrouw van zoo velen haar veroorzaakt is het thema van het ELFDE LIED. Hier voelen wij hoe Hadewijch er onder lijden kon, dat zij, die tot den hoogsten Liefdedienst, schenen uitverkoren te zijn, in hun trouw verzwakken en naar voor de hand liggende genoegens grijpen. Wij meenen het wel in zijn geheel te mogen opnemen, om den merkwaardiger strophenbouw, om de verscheidenheid der stemming, om den adel der gevoelens, om de kloeke, rijke, zangerige taal, al is het misschien op een paar plaatsen wat onbeholpen of onduidelijk.

Hier staat de vernieuwing van 't jaar met het schoone nieuwe weder in tegenstelling met de bange vrees die dreigt. Want, waar voorheen edele Trouw werkte, daar heeft zij met ontzetting loosheid aanschouwd. Is 't wonder dat zij nu treurt en rouwt om de Liefde? Hoe kan 't anders? Liefde is opperheerscheres, van Wie wij alle goed ontvangen; en, aan Haar zijde, verdolen wij!

Nu es dit nuwe jaer
Ontstaen, dats openbaer,
Met sconen nuwen tide.
Ons naket openbaer groet vaer!
Ons baert een vaer so swaer,
Beide verre ende wide.
Ende ic singhe met nuwen rouwe:

* 2. duidelijk
5. *baert* = gaat op

*
Daer wilen wrachte edele Trouwe,
Dat ic daer nu loosheit scouwe.
Dies es mijn herte onblide.
Wat wondere eest dat ic douwe
Ende rouwe om Minne bouwe?
Die Minne es alles Vrouwe;
Ende wi dolen bi Hare side!

'Overal zie ik verdriet en misnoegen tegenover de hoogste Liefde. Dat moet geklaagd. Zoo wordt de berg wel dal: zoo vergaat alle hoogheid van leven. Wel heeft leed mij afgejaagd en uitgeput; wel klaag ik nood; wel verdraag ik alleen wat licht is. Maar dat is mij voorbehouden; dat stoort de hoogheid der Liefde niet. Wel echter, dat iemand versaagt; dat wee der Liefde hem mishaagt; dat hij naar aardsche, vreemde, vertroosting verlangt: zoo iemand zal wel laat ten zege komen':

Hier ende overal
Sie ic ongheval
Toter hoochster Minnen,
Also ic nu claghen sal.
So wert die berch wel dal,
Na mijn versinnen.
Want al heeft mi scade verjaghet
Ende ic ben die node claghet
Ende diet licht allene verdraghet,
Dats mij behoort in binnen.

* 11. *douwe* = treur
13. *bouwe* = make
14. Ik vat het op: wij staan aan Hare zijde; wij zouden alle goed van Haar kunnen ontvangen... En wij geraken verdoold!
16. onbehagen, verdriet aan
24. Deze zin is onduidelijk. De bedoeling schijnt te zijn: Hadewijch wil een opwerping voorkomen. Zij zou immers gaan klagen over het 'ongheval' van zoo velen ter Liefde. Heeft zij zelf dit ongheval niet? Neen: lijden om de Liefde, noodklagen, is haar lot. Daarom verdriet haar de Liefde niet. Het ongheval dat zij aanklaagt is heel wat anders: te versagen, enz... Maar hoe v. 34 juist uitgelegd? *Dats* zal wel *dat es* zijn; dan *behoort* verl. deelwoord! *Behoort* op zich zelf beteekent reeds: is voor mij weggelegd, is mij noodzakelijk; of is *mij* = *mijn* (als C eerst had) en *behoort* zelfst. nw.: noodzakelijkheid, met *inbinnen* zooveel als: een psychologische behoefte, een behoefte, een nood, van mijn hart. Of nog, met *mij*: dat is mij behoefte, nood.

*

Maer wie dat hem versaghet,
Ende der Minnen pine mishaghet,
Ende om vremde trooste vraghet,
Hi sal wel spade verwinnen.

Aansluitend bij de natuurstemming van 't begin: ‘was mijn droefheid om het weder, ze zou niet lang duren; want reeds verlengen de dagen volop en komt de lente. De schapen verlaten hun kooien en loopen te allen kant wijd en zijd’. En nu van dit beeld uitgaande: ‘dat mogen zij. Maar niet zóó, zij die de Liefde dienen: zij aan wie de Liefde ooit verscheen, Die al hun wil en verlangen zou voldoen, en die Haar nu als een last dragen,, verdolen daardoor zeer. Hielden zij zich alleen en vrij aan den leendienst der Liefde, zochten zij geen anderen troost, Liefde zou hun wel Liefde brengen:

Al claghic in nuwen tide
Dat ic ben onblide,
Hets langhe int linghen.
Men siet in elke side
Die scape lopen wide.
Maer dat es ghehinghen.
Ende die sinne dien Minne verscene
Met dat si willen ghemene,
Ende dan vore plumen draghen stene,
Dat doet se sere verghinghen.
Hielden si hen allene
Ende vri ter Minnen lene,
Ende aen andere trooste enghene,
Die Minne soude hen Minne wel bringhen.

Wat haar hierbij 't meest smart is: dat het niet gewone minnaars zijn, waaronder Hadewijch zich hier rekent, maar zulken die de hoogste genaden van de Liefde hebben ontvangen: zij zoeken hun

* 35. Men zou *Maer* verwachten; vgl. v. 53: *ende* is misschien ook hier een gevoels-woord: van teleurstelling.
36. Minne samen met al wat zij willen; omdat Minne al hun wenschen zal voldoen.
37. Eigenlijk: in plaats van te vliegen, van ijverig te zijn, vertragen en den last laten drukken.

38. *verghinghen* zou reeds beteekenen: doen vergaan; er is ook een anacolython in den zin.

* gemak, aanvaarden aardsch genot, dat hen schaadt, en blijven buiten de zoete Liefde verstoken van, verborgen voor, Haar.

Ic en bent niet allene
Noch ooc die liede ghemene,
Die dus sere dolen;
Maer die van den riken lene
Si sijnt die ic mene,
Die de Minne te Haerre scolen
Gheleit hevet meneghen dach,
Ende gheleert den wisen slach,
Ende te doolne op Minnen sach,
Ende pine die Si hem heeft bevolen.
Ende si soeken hare ghelach!
Ende nemen vremt bejach,
Dat hen scaden mach,
Dier soeter Minnen verstolen.

In twee prachtige strophen klaagt zij nu de laagheid aan van zulk een handelwijze: ‘Zoo nemen wij aardsche, lage, voldoeningen, omdat wij die te eerder kunnen smaken. Het lange ellendige wachten om door Liefde verzadigd te worden, verdriet ons. Maar mochten wij eens in onzen vroegsten dienst tot de Liefde opklimmen en Haar aanschouwen, wij zouden er weldra toe besloten hebben! Maar omdat het ons verdriet, om de Liefde te behagen, den last te dragen, nemen wij voor de hand liggende genietingen en schuwen de daden der Liefde. Wat een lage gezindheid dit ware: om wat arm, onmiddellijk gewin zich zoo te gronde te richten, dat men hoegenaamd niet meer wist *wat Hoghe Minne hevet in*! En dan vermanend-opwekkend: ‘Wie er met volle zeilen in verloren ging (wie zich onvoorwaardelijk aan Haar overleverde, in Haar opging) zou op haar diepsten grond wonen,waar Zij zich aan hem geheel te kennen zou geven en spoedig der Begeerte wonden

* 45. Misschien is deze opmerking te verklaren door het feit dat Had. bekoorde tot een groep die minder in aanzien stond dan andere, (Cistercienserinnen?) waarvan zij 't verval betreurt.

50. *slach* in den Liefdestrijd.
51. Hier is het *doolne* niet een verkeerd dwalen (als v. 14) maar een dolen (nog buiten de Minnegenieting, en dus een lijden) op 't gezag der Liefde (zooals L. het voorschrijft).
52. *pine* hangt nog af van *gheleert*
53. *Ende* = gevoelswoord, van teleurstelling, of verontwaardiging.

* gansch zou heilen. En wie zich tegen Haar zou verweren (beeld van den Liefdestrijd, als in een geding) en Liefde met liefde zou binden, ik verklaar het: hij zou ware Liefde vinden, die hem overwinnen zou':

Dus nemen wi vremde saken,
Omme dat naerre smaken:
Dat es ons grote scade.
Ons vernoyet dat haken,
Ende dat langhe ellendeghe waken
Om Minnen sade.
Maer mochten wi die hoochste staghen
Opclemmen ten eersten daghen
Ende wij dat wij minnen saghen,
So waren wijs sciere in rade.
Maer omme dat ons om Minnen behaghen
Vernoeit die bordene draghen,
So nemen wi die naeste ghelaghen,
Ende scuwen der Minnen dade.

Dat ware een al te neder sin,
Die om cranc na ghewin
Hem so verdeilde,
Dat hine wiste meer no min
Wat hoghe Minne hevet in.
Maer diere in verseilde,
Hi woonde op Haren diepsten gronde,
Ende Si toonde hem al Hare conde,
So dat Si hem in corter stonde
Der begheerten wonden al heilde.
Ende die Minnen te rechte stonde
Ende Minne met minnen bonde,
Ic segghe hem dat hi vonde
Gherechte Minne, die hem veilde.

* 84. Dit vers is weer onduidelijk. Men verwacht zoo iets als: die hem zou vrij maken. Maar *veilen* = te koop aanbieden; dan zou *die* als antec. hebben *hem*: hem die zich aan de L. te koop bood, als iemand die zich aan den leendienst van een machtige overlevert. Volgens mij is *veilde* = vellede, van *vellen*: die hem zou overwinnen, volgens de gewone voorstelling: men moet de M. overwinnen om door haar overwonnen te worden. Mnl. wdb. in voce *veilen* meent dat het ww. wederkeerig is gebruikt: Liefde, die zich hem zou aanbieden, zich voor hem beschikbaar stellen; wat mij weinig waarschijnlijk voorkomt.

In een laatste strophe en een slot waarschuwt zij dan nog eens tegen de treurige gevolgen van zulke laagheid voor ons zelven: ‘Zoo wij ons Minne *ontblijven laten* (gedoogen dat Zij ons niet ten deel valt, Haar ons laten ontgaan) en zoo wij ons zelven zoo haten (er ligt weer een heele levensopvatting in dit krachtige *ons haten*) zoo Liefde dienen ons als een last dunkt, Liefde zal het wel vergelden en ons laten dolen langs vreemde, aardsche wegen, opdat het ons toch duidelijk zou worden, dat wij door eigen schuld Hare edele hulde verbeuren, waarmee Zij Hare *fine*, Hare *fins Amants*, verzadigt, terwijl wij rust zoeken te houden.’ En dan, als in een verwensching waarvoor zij zich verontschuldigt: ‘nu ik toch het waag te schelden, ik meen dat ik nauwelijks nog zou willen dat Liefde ons aanraakte! Want onze oude, zwakke, laffe, zeden toonen ons voor de Liefde zoo koud: zoo zou het weinig baten, dat ik dit nog wilde, sinds het ons staat arm te zijn, sinds wij niet anders meer kunnen dan arm zijn’:

85. Ochte wij ons Minne ontbliven laten
Ende wi ons selven so verhaten,
Ende ons minnen duncket pine,
Die Minne salt ons wel orsaten,
Ende doen ons dolen in vremden straten;
90. Dat ons doch wel scine
Dat wij bi onsen scoude
Verliesen die edele houde,
Die ons Minne gheven soude,
Daer si met sadet Hare fine,
95. Ende wij raste soeken te houde.
Nu ic te sceldene boude,
Ic wane, ic cume woude
Dat ons Minne meer gherine.

R/n. Want onse seden oude
100. Tonen ons vore Minne so coude:
Wat holpt dan dat ict woude,
Sint dat ons arm steet te sine?

Wat is dat alles nobel gevoeld en gezegd! Wel vaart de dichteres niet los in verontwaardiging: zij blijft ook in haar verwijten steeds voornaam en hoffelijk. Eerder een klacht dan een beschuldi-

ging. Maar hoe daardoor heen toch weer opklinkt haar zoo hooge eerbied voor de Liefde, die zij om Haar zelve wil gediend zien, en om Haar eigen Schoonheid, in Wier dienst zij geen lauwheid, geen lage berekening, dulden kan.

4. *Geen* nederheit, *maar nederigheid.*

Weg dus met alle *nederheit*! Wat echter de Liefde bijzonder wil en eischt is nederigheid, is ootmoed. Wat men ook voor de Liefde moge gedaan hebben, wat ellende men ook, om Haar hebbe geleden, nooit zal de minnaar er groot op gaan, nooit er zich op beroepen voor de Liefde, als zou hij daardoor een recht hebben verkregen op Haar bezit - al zal de ziel wel meermaals Liefde smeeken toch te beschouwen wat ze al voor Haar heeft verduurd - nooit zijne deugde en liefdewerken bij de vreemden, de anders-, de aardschgezinden, verheffen.

Die wilt volmaket sijn hebbe ootmoede,
Ende in al sinen vermoghenne ootmoet.
So comt hem alle sijn werc te goede;
Ende el en daet hem nimmeer goet;
In allen ghelijc, in crachte, in spoede.
Want sine hadden meer ter Minnen spoet,
Die der Minnen werc ane hen iet traken.
(XLIII, 57-63).

Hoe machtig men ook in de Liefde geworden zij, steeds blijve men ootmoedig. Wie zich ooit iets van het werk der Liefde aantrok, toeschreef, als zijn werk beschouwde, zou nooit meer in de Liefde vooruitkomen.

Die den vremden dade cont
Wat men verdraghet om Minnen ere,
Hi maecte Hare herte wel onghesont,
Ende quetste Hare nature sere.
Want sine verstaen min noch mere
Wat men dore rechte Minne moet doghen
Avonturen ende sware kere,
Ochte si in Hare Minne sal hoghen.
(XXXII, 33-40).

Wie vreemden bekend maakte wat men al om Liefde lijdt, zou Haar zeer kwetsen: zij weten niet wat men al voor avonturen en zware wederwaardigheden moet verduren, om de ware Liefde, indien men wil dat Zij in hare liefde (in hen) zou aangroeien.

Nederigheid is het, de nederigheid van Maria, die de ware Liefde uit den schoot des Vaders op aarde heeft neergehaald; door die nederigheid werd de ware Liefde uitgelaten aan Maria en zoo nu aan ons: Maria heeft zoo het *conduut* gelegd, dat nu voor alle ootmoedigen bereid is: tot de ware Liefde, het groote Bruilofstmaal.

Dit zijn de hoofdgedachten van het NEGEN EN TWINTIGSTE lied: een der innigste liederen uit de middeleeuwen ter eere van Maria.

Drie strophen leiden het thema in: het wee dat ik draag om *hogher trouwen Minne*, om hooge Liefde in volmaakte trouw, zal mij zeker ten goede komen: Hij, de Geliefde, om wien ik dus lijd, heeft mij doen verstaan dat ik met hooge trouwe Liefde er aan ontkomen zal. Zal hooge Liefde mij mijn zinnen behouden (bedriegt Ze me niet, brengt Ze me niet van streek, wat zeker niet zal zijn) dan zal de Geliefde, zoo volmaakt, niets dan Liefde als vergelding willen geven. Daarom zullen zij die hooge Liefde dragen (als Maria) tot alle lijden, tot alles wat de Liefde gebieden moge, leven of sterven, vrij, zonder vrees, bereid zijn met diepe ootmoedigheid: hooge Liefde zelf, die immers door Maria's ootmoedigheid ontvangen werd, heeft ons dat geopenbaard.

Dore hogher trouwen Minne
So sijn alle mine sinne
In menichfoude pine;
Mijn sware draghen
Sonder claghen
Werdet mi wel in scine.
Die ghene daer ic omme douwe
Ende doghe so meneghen rouwe,
Hi hevet mi doen verstaen
Dat ic met hogher Minnen sal ontgaen.

Sal mi hoghe Minne
Behouden mine sinne,

*

So benic seker des,
Met verstane van binnen,
Dat die Minnare onser Minnen
Wel volmaket es.
Want al sijn doen es sonder mate.
Hem en ghenoecht vore Minne ghene orsate.
Dat bekinnen wel
Die hoghe Minne draghen ende nieman el.

Die hoghe Minne draghen
Si selen luttel claghen,
Wat lede hen overgheet.
Si selen sijn alse die vroede
Altoos met diepen ootmoede
In hoghe Minne ghereet,
Daer Minne ghebiedet, si verre si bi,
In sterven in leven, so wat dat si,
In vriheit, sonder vaer:
Dat maecte ons hoghe Minne ierst openbaer.

De grootste van Gods gaven aan de menschen is de gave der Liefde, in zijn Zoon. Wat al goed ons God ooit gunnen mocht, tot Maria ware Liefde ontvangen had, kon niemand Haar verstaan: Maria heeft ons voor den Leeuw van Juda het Lam gegeven; zij heeft de duisterheid waarin de wereld lag, met het Licht der Liefde bestraald. En wie was die Liefde? De Zoon van den Vader zelf, dien Maria door haar diepe ootmoedigheid op geheimzinnge wijze ons ontsloot. Toen vloeide de Berg, God zelf, ten diepen dal der menschheid, het dal der menschheid vloeide op tot de hooge Zaal van God, God werd mensch, dat de mensch zou vergoddelijkt worden; toen werd de burcht, waarin de ziel gevangen zat, ingenomen en de menschheid verlost.

Zoo wordt eerst het groot mysterie der Menschwording vooropgezet:

Wat so ons God ie onste,
En wart nieman die conste
Gherechte Minne verstaen,
Eer dat Maria, die goede,

* 29. geeft de gezindheid aan, waarmee men nog tot alles bereid moet zijn: vrij, zonder vrees.

*

Met diepen ootmoede,
Die Minne hadde ghevaen.
Tierst was Si wilt, doen wart Si tam;
Si gaf ons vore den leeu een Lam;
Si maecte die deemsterheit claer,
Die hadde gheweest doncker wel menich jaer.

Die Vader van anebeghinne
Hadde sinen Sone, die Minne,
Verborghen in sinen scoot,
Eerne ons Maria,
Met diepen ootmoede, ja,
Verholentlike ontsloot.
Doen vloeide die Berch ten diepen dale;
Dat dal vloeide even hoghe der Sale.
Doen wart die casteel verwonnen,
Daer langhe strijt was an begonnen.

Hoe verheven! Hoe theologisch stout en toch zoo juist, met die diepe opvatting van de Menschwording, die de Liefde brengt, en die den mensch verlossen komt door hem op te voeren tot God zelf. En in hoe innige taal, met hoe mooie, mystieke geluiden, in hoe machtige beeldspraak!

Om nu de ootmoedigheid van Maria te vieren, in verband met de Menschwording, laat Hadewijch de profeten optreden in lange rij: wat ieder van Hem voorspeld had, die ons Vrede van Liefde zou brengen; hoe ze visioenen zagen, parabelen spraken van al wat God ons nog schenken zou. Toch bleef de ware Liefde door hen nog onbeoefend; zij hadden nog niet geleerd allen eigen wil af te leggen, om geen anderen wil te hebben dan dien der Liefde, als Maria, die sprak: mi werde dat God versiet. Zelfs David, de sterke, die zoo beminde dat, als hij slechts aan God dacht, teeder geroerd werd zoodat hem de geest bezweek, minde niet als Maria, die God geheel ontvangen mocht. Aan Haar kon men voor 't eerst het klare werk der Liefde kennen.

Ons dede elc prophete
Te voren scone behete:
Dat Hi rike ware ende scone

* 44. *Eerne* = Eer Hem
52. *behete* = voorspellingen

*

Die ons soude brenghen vrede
Van Minnen, ende machtich mede.
Moyses met Salomone
Prijsden Sine cracht besondere,
Sine wijsheit ende Sine wondere,
Tobias, Isaias, Daniel,
Job, Jheremias, Ezechiel.

Si saghen visioene;
Si spraken parabele scone,
Wat ons God noch soude doen.
Maer, na minen sinne,
Die clare, vrie Minne
Bleef van hen al ongheploon.
Want si hadden hare seden als andere man,
Nu hier, nu daer, nu af, nu an.
Maer Maria en sprac el niet,
Dan: 'Mi werde dat God versiet.'

David, seide: hem ghedachte
Van Gode, het dede hem sachte
Ende hem ghebrac sijn gheest.
Nochtan hetet hi van werke sterc.
Maer Maria wrachte sterkere werc.
Ja, hi hads wale meest:
Sonder Maria, diene gheheel ontfinc,
God ende man ende jonghelinc.
Daer mochtemen der Minnen
Ierst clare werc bekinnen.

Hier ook weer telkens: welk een taalmuziek, die ons in de ingetogen bewonderende stemming houdt!

Hoe heeft Maria de Liefde gewonnen? Door haar diepe ootmoedigheid, haar drang naar nederigheid. Omdat Zij niets anders wilde, omdat Haar niets anders was, had Zij Datgene

* 68. beeldende voorstelling van den eigen wil, die niet in de Liefde gevestigd is.
70. Luc. 1, 38. Zoo ook meermaals in de Brieven.
71. Ps. 77 (Vulg. 76) v. 4 Had. volgt de lat. vertaling: memor fui dei et delectatus sum... et defecit spiritus meus; al is de oorspronkelijke beteekenis een andere.

* geheel, waarover ieder joodsche moeder las, den Verlosser; zoo werd de Liefde uitgelaten *Dien edelen wive van hoghen prise*. Maar zoo heeft Zij ook het conduut gelegd, Zij heeft de Liefde vermiddeld, het Bruilofstmaal, het offer van de nieuwe wet, waarvan de bloedige offers der propheten, der oude wet, voorspiegelingen waren. Zij lieten zich met het Bloed strijken; maar hier wordt de Zoon, de Liefde zelf, gegeten: allen die de Liefde in bruilofstkleed gesierd vindt komen tot het groote feestmaal! Toch mogen wij de deugd van onze vrienden de propheten niet vergeten: zij hebben lang ellende en bitterheid der wet geleden; hun sacramenten waren slechts gelijkenissen: de ware Liefde hadden zij niet. Dat zij bereid waren om daaronder te bukken, om zich onder de wet en haar offers te onderwerpen, moet met dank van hen vermeld worden. Maar de deugd, de ootmoedigheid, van Maria was veel grooter.

Dat was bi diepen niede,
Dat Hare dat groote ghesciede,
Dat die edele Minne ute wart ghelaten
Dien edelen Wive
Van hoghen prise,
Met overvloedigher maten.
Want Si el ne woude, noch Hare el ne was,
So hadse al daer elc af las.
Dus heeftse dat conduut gheleit
Dat elker ootmoedigher herten es ghereit.

Die propheten ende al hare kinder
Offerden scape ende rinder;
Dat was hare sacrament.
Si daden hen metten bloede striken.
Hare sacramenten waren gheliken,
Eer Marien dat hoghe present,
Die Sone, ghesindet wart vanden Vader.
Nu comt ten groten Etene allegader
- Die brulocht es ghereet -
Die de Minne vindet gheciert in brulochtcleet.

* 81. *bi diepen niede* = door Haar drang naar nederigheid.
87. Haar was niets anders dan nederigheid.
96. *Marien* = datief
110. *Marien* = datief

Onser vriende der propheten
Harer doghet en dooch vergheten;
Si was scone ende claer.
Si dogheden ellendecheit
Ende grote bitterheit
Der wet wel menech jaer.
Hare sacramenten waren bi gheliken.
Dat si daervore wouden wiken
Men machs hen dancken wel,
Al segghic dat Marien was el.

Een laatste strophe met een refrein verbindt het slot met de inleiding: Ootmoedige vrije zinnen, wilt gij geheel Liefde zooals Liefde zich zelven leeft, wat gij ook mocht lijden, weest trouw en verzaakt alles. Zoo wordt uw hart wijd en diep, om de geheele Liefde te kunnen ontvangen; zoo zal u de Liefde toevloeien, als tot Maria zonder mate. Bidt *hoghe Trouwe* dat ze het u vloeien late. Want aan *hoghe Trouwe* is het opgedragen allen die ootmoedigheid *doredolen*, in volle ootmoedigheid wandelen, te geleiden waar Maria met de Liefde één is; waar Maria met Jesus is in de Eenheid der Liefde.

Ootmoedighe, vrie sinne,
Wildi gheheel al Minne,
Also Minne Hare selven levet,
Ic rade u: dore Trouwe,
Al lidi rouwe,
Vertijt alles ende beghevet.
So wert u herte wijt ende diep.
So sal u comen dat conduut dat liep
Marien sonder mate.
Bidt der hogher Trouwen dat sijt u vloeien late.

Want hogher Trouwen es bevolen:
Al die ootmoedicheit doredolen
Dat sise volleiden sal
Daer Maria es met Minnen een in al.

Het is een waar genot, bij elke nieuwe lezing van dit lied, telkens opnieuw niet slechts door de poëzie, maar niet minder

* door de verhevenheid der theologische beschouwingen opgetogen te worden: het mysterie van de Menschwording als de grondslag voor 's menschen vergoddelijking een mysterie van Liefde, waarin ons de Liefde geschonken wordt; de oude wet voorspiegeling van het nieuw verbond, waarin wij niet meer de schaduw, maar de Liefde, God zelf, bezitten; Maria de Moeder der Liefde, de Moeder van Gods Zoon, door Hare nederigheid; Maria ook de Middelares tusschen den mensch en God, omdat Zij God met onze menschheid heeft verbonden door den Godmensch, en zoo met de Liefde, waarvan de H. Eucharistie het ware sacrament is, waarin de Liefde zelf zich te eten geeft. Met daarbij dien zuiveren liefdedienst in volle nederigheid, dat is, in volle onderworpenheid onder allen wil der Liefde, verzakende aan allen eigenwil en aan alle eigenliefde, opdat het hart des te dieper en des te ruimer worde, om des te overvloediger de Liefde te kunnen ontvangen en in de eenheid der Liefde, met Maria, met alle heiligen, vergaderd te worden, ut sit Deus omnia in omnibus.

Al maken enkele verzen den indruk wat onbeholpen te zijn, de eenig-ruime, machtige stijl van Hadewijch, met de volle taalmuziek, met de strophe als een zuil op breede basis, (dezelfde als in XXIV) met de stoute beeldspraak, vooral met het sterke intellectualisme en den hartstocht der Liefde, is onmiskenbaar. Overvloedig, mocht men meenen, en toch weer zoo vol! Waar werd ooit zoo diepe theologie, de kern van het christelijk dogma, toch niet dogmatisch, maar met zulk een vlucht van echte lyriek bezongen?

VI. Het Lijden der Liefde.

A. 1. *Hadewijch, dichteres van de smarten der Liefde.*

Maar uit Liefde wast groot lijden; dat is het Goed der Liefde, waardoor de ziel in 't bezit gevoerd wordt van de Liefde in Haar zelve.

In allen tiden moet men doghen
Die hogher Minnen dienen sal,
Ende sinen dienst in Minnen hoghen,
Sal hi van Hare hebben gheval,

* 10. *hoghen* = hooger opvoeren
11. *gheval* = voorspoed

Ende sal hi die nature bekinnen
Daer die Minne in mint met minnen,
Die hem sen ende herte stal.
(XVIII, 8-14).

Hadewijch is dan ook vooral de dichteres van de smarten der Liefde. En wat is er poëtischer, dan die smarten van de meest onvoorwaardelijke, de meest geslachtofferde, de meest gefolterde Liefde in haar onmachtigen drang om niets minder dan God zelf, de Liefde, te bezitten? Maar Liefde laat haar in *ongheduren*, in *onghebruken*, in groote *onghenade*; Zij wendt zich af van de ziel, vlucht vóór haar uit, zonder dat zij Haar bereiken kan. Zij drijft haar verre van Zich; doet haar in Haar ban; werpt haar in ellende en ballingschap; zendt haar op verre avonturen, langs Hare *wilde wide, Hare hoogten*, Hare afgronden; langs Hare diepe, Hare verholen wegen, in onstuimige jacht. Zij laat haar Hare aanwezigheid gevoelen alleen in enkele vluchtige oogenblikken, *in enen tucke*, in een *vlien*; Zij verzadigt haar slechts om haar honger nog te verergeren, om haar geheel te *verdoen*, te *verteren*; bevredigt haar, om haar dan weer over te leveren aan nieuwe, verwoeder *storme* (alle hevige, onstuimige beweging); geeft haar *meneghen nacht bi daghe;* doet haar waden door 't diepe *ghewat* der smart; drukt haar met Hare zware *waghen*; werpt haar in Hare boeien; benauwt haar met Haar angst; wondt haar *sonder ghenesen* (XIV, 66), drijft haar op donkere doolwegen, in duistere nachten, waar geen *keer*, geen redding meer daagt; opent voor hare voeten Hare afgronden; richt in haar landschap de wreedste verwoesting aan; doet haar smaken menigen dood.

Al deze en dergelijke conventies van de hoofsche lyriek worden door Hadewijch omgezet, met een zekerheid van smaak en een schittering van poëzie, die ze tot een pijnlijke, zuivermenschelijke werkelijkheid maken.

2. *Door onthechting van vleesch en bloed.*

Van 't begin af moet de godgewijde zich ten volle hechten aan den dienst der Liefde. Een eerste offer dat van haar dan reeds kan gevergd worden is dat van haar vrienden en naastbestaanden, die haar van den dienst der Liefde zouden willen afhouden: volledige onthechting van vleesch en bloed wordt haar dan gevraagd.

*

Ay, hoe nuwe ware mi die ghene
Die nuwer Minnen diende
Met nuwer, rechter trouwen,
Also nuwe te rechte al soude
Teerst dat hem Minne verscene:
So haddi luttel vriende.
Dat dorste hem luttel rouwen,
Hadde hi der Minnen houde.
Want Si ghevet dat nuwe goet
Dat maect den nuwen moet,
Die in al nuwen doet
Daer Minne nuwe in gherene.
(VII, 13-24).

Men moet zich steeds vernieuwen: steeds met nieuwen, opgewekten, ijver de Liefde dienen, als een nieuweling dit zou doen, toen Liefde hem voor 't eerst verscheen, toen hij voor 't eerst inzag wat de Liefde was. Om de hulde alleen van de Liefde, niet van vrienden, was hij toen bekommerd. De Liefde toch geeft het eeuwig nieuwe Goed, dat die opgewekte gezindheid maakt, waarin men zich voortdurend vernieuwt, de gezindheid van hen in Wie Liefde *nuwe*, als voor 't eerst, Hare aanraking deed.

Ook Hadewijch zelf heeft deze *verlatenheid* diep gevoeld:

Beide vremde ende vriende
Die ic te voren diende,
Benic afghestaen.
Ere ende raste hebbic begheven,
Omdat ic wille leven
Vri, ende in Minnen ontfaen
Hoghe rijcheit ende conde.
Dies mi veran hevet sonde.
Ic en machs niet ontberen,
Ic en hebbe el niet: ic moet op Minne teren.

Ende ic ben nu begheven
Van alle dien die leven:
Dats openbaer in scijn.

* 24. *daer* nl. in *den nuwen moet* v. 22; *nuwe* als voor 't eerst.
58. *veran* = misgunde nl. *hoghe rijcheit ende conde* = die zij niet ontberen kan.

*

Ocht ic in Minnen
Niet en mach winnen,
Wat soudic dan sijn?
Ic ben nu clene, in ware dan niet.
Ic ben ellendech, Sine versiet.
Ic en hebbe raet, Si moet mi
Gheven daer ic bi mach leven vri.
(XXIV, 51-70).

Merkwaardig zoowel om de volheid der stemming, om de opvaart uit het bijzondere geval naar de hoogste bespiegeling, als om den psychologischen bouw, is het EERSTE LIED. Het is geboren uit den nood om het onverstand, zelfs van haar beste vrienden, wat, als elders nog, wel pijnlijkst zijn moest: men wil haar van haar Minnedienst ook met geweld afbrengen. Daartegenover richt zij zich, eerst, op in al hare fierheid. Als de koene Zomer die de aarde komt verlossen uit den dwang van den Winter: zoo ook zal zij zegevieren:

Ay, al es nu die winter cout,
Cort die daghe ende die nachte langhe,
Ons naket saen een Somer stout,
Die ons ute dien bedwanghe
Schiere sal bringhen, dat es in schine
Bi desen nuwen jare.
Die hasel brinct ons bloemen fine:
Dat es een teken openbare.
Ay, vale, vale, milies -
Ghi alle die nuwen tide
- Si dixero, non satis est -
Om Minne wilt wesen blide.

De latijnsche woorden hooren samen: een hartelijke groet (*vale* is hier *gegroet*) aan alle minnenden, die zich willen verheugen om de vernieuwing van 't jaar, die immers vernieuwing der Minne brengt. Hier past de stemming die de hare is: die *van fieren moede* zijn ontvangen, wat storm of *misval* hun ook om de Minne overkome, als hun grootste gewin, al naar het de Minne belieft:

* 67. *in* = ic en
10. *tiden* = adverbiale datief van tijd (Dr. P.A. STOET Middeln. Spraakkunst, Syntaxis, 1923, § 191 blz. 129).

*

Ende die van fieren moede sijn,
Wat storme hen dore die Minne
Ontmoet, ontfaense also fijn
Alse: ‘dit es, daer ic al an winne
Ende winnen sal! God gheve mi al
Dat der Minnen best become;
Na haerre ghenoechten weghe, mesval
Si mi die meeste vrome.
Ay, vale, vale, milies -
Ghi alle die avonture
- Si dixero, non satis est -
Wilt doghen om Minnen nature.

Zoo edele gesteldheid: bereid zijn tot alle lijden, als maar de Minne verheerlijkt wordt en Haar welgenoegen heeft! Maar hoe verrukkelijk mooi dat alles wordt gevoeld en uitgedrukt!

En nu breekt de nood door: zij mag niet minnen en zij kan 't niet laten. Dat drijft haar uit haar zelf. Dat is onnatuurlijk, dat gaat de kracht der nature te boven.

Ay, wat salic doen, alendich wijf?
Met rechte maghic tGhelucke wel haten.
Mi rouwet wel sere mijn lijf:
Ic en mach minnen noch laten.
Te rechte mi es beide fel,
Gheluc ende Avonture;
Ic dole mijns, en es niemant el;
Dit scijnt jeghen nature.
Ay, vale, vale, milies -
U allen laet dies erbarmen,
- Si dixero non satis est -
Dat Minne mi dus laet carmen!

* 16. rechtstreeksche uitdrukking der stemming
19. volgens de wijze van Haar welbehagen = al volgens Haar welbehagen; *mesval* = onheil, tegenspoed.
20. *vrome* = baat, gewin.
24. omschrijving, eenvoudig voor: *Minne in haar zelf*.
31. ik word uit mij zelven gedreven, als nooit iemand
32. Dit is werkelijk onnatuurlijk
19. volgens de wijze van Haar welbehagen = al volgens Haar welbehagen; *mesval* = onheil, tegenspoed.
20. *vrome* = baat, gewin.
24. omschrijving, eenvoudig voor: *Minne in haar zelf*.
31. ik word uit mij zelven gedreven, als nooit iemand
32. Dit is werkelijk onnatuurlijk

*

Zóó, eerst, uit het hart, de ontboezeming. En nu de verklaring:

Ay, ic was ie op Minne stout,
Sint icse ierst hoerde noemen,
Ende verliet mi op Hare vrie ghewout.
Dies willen mi alle doemen,
Vriende ende vreemde, jonghe ende out,
Dien ic in allen sinnen
Diende ic ende was van herten hout,
Ende onste hen allen der Minnen.
Ay, vale, vale, milies -
Ic rade hen datsi niene sparen
- Si dixero, non satis est -
Hoe ic hebbe ghevaren.

Tot de minnenden: dat zij toch niet zouden weifelen in hun dienst, als zij zien, hoe zij zelf er bij moge gevaren zijn. Nog dringt de edele gezindheid boven jegens hen die haar om haar Liefdedienst willen doemen, en die ze toch steeds van harte liefhad en alle Liefde had gegund. Hoe zij haar nu te gronde richten! Lieten ze het toch maar aan God alleen over haar te straffen! Die zou naar recht kunnen uitmaken wat zij heeft misdaan; en zoo zouden zij zich zelven geen schade berokkenen:

Ay, arme, ic en mach mi selven niet
Doen leven noch sterven!
Ay, soete God, wat es mi ghesciet,
Dat mi die liede bederven!
Lietense U allene doch slaen,
Ghi soudet best gheraden
Na rechte al dat ic hebbe mesdaen,
Ende bleven buten scaden!
Ay, vale, vale, milies -
Die Gode niet ghewerden en laten
- Si dixero, non satis est -
Ende niet en minnen, ende haten.

Ditmaal gaat het *vale*=weg! naar hen die haar *doemen*, die God niet laten doen; zij minnen niet, zij haten. In haar nood denkt

* 56. *bleven* met verzwegen onderwerp: *si.*
60. *ende haten* als meermaals: maar.

* zij nog vooreerst aan de Liefde, die onbemind blijft door hen, terwijl zij met haar bezig zijn: dat is hun groote schade; nog beter ware 't, dat zij de Liefde dienden op hun wijze. Zij willen, o God, u helpen in mijn zaak; dat is wel niet noodig! Gij kunt volgens recht wel vrijspreken of straffen, en alles *met claerre waerheit* uitmaken. Zoo, ietwat ironisch-sarcastisch:

Die wile dat si sijn over mi,
Wie sal hare Lief dan minnen?
Si ghinghen bat hare weghe vri,
Daer si U leerden kinnen.
Si willen U te hulpen staen
Met mi, dies clene behoeven.
Ghi cont na recht soenen ende slaen,
Ende met claerre waerheit proeven.
Ay, vale, vale, milies
Alle die met Gode plechten
- Si dixero, non satis est -
In soenen ende in rechten.

Tot de goeden, die het met God houden. Maar nu gaat de beschouwing op naar het ondoorgrondelijke der Liefde, die 's menschen zinnen te boven gaat, waar wij alleen de Liefde Haar werk moeten laten verrichten, om ons vrij te maken of in boeien te slaan:

Ay, Salomon ontradet dat werc,
Dat wij niet en ondersoeken
Die dinghen die ons sijn te sterc,
Noch dat wij niet en roeken
Hoghere dinghen dan wij sijn,
Dat wij die ondervenden,
Ende laten ons die Minne fijn
Vri maken ende benden.
Ay, vale, vale, milies -
Die ter hogher Minnen rade
- Si dixero, non satis est -
Volclemt van grade te grade.

* 66. met verzwegen onderwerp *si*
76. *roeken* zich inlaten met

*

Aan de standvastig-minnenden; waar *rade* niet komt van *rat* (ondanks *volclemt*): de meermaals voorkomende uitdrukking is steeds *der Minnen raet*: het innigste, de geheimenis der Minne, weinig meer dan Minne zelf. Trouwens, men klimt niet op *tot* een rad.

En nu komt, ter bekroning, de in haar grootschen eenvoud sublieme strophe:

Der menschen sinne sijn so clene!
Daer mach God wel vele boven.
God es van allen wijs allene.
Dies sal men alles Hem loven
Ende laten Hem sijn ambacht doen
In wreken ende in ghedoghen;
Hem en es gheen werc so verre ontvloen,
En comt Hem al vore oghen.
Ay, vale, vale, milies -
Die hen der Minnen volgheven
- Si dixero, non satis est -
Ende Haren oghen ghenoech volleven.

Welk een beeld van Gods Alwijsheid! waarom men Hem in alles zal loven en laten Hem zijn *ambacht*, zijn hooge rechtsmacht, doen; want, en dan, zoo eenvoudig! maar zoo almachtigheerlijk: geen werk vlucht nog zoo ver van Hem, of het komt Hem al vóór oogen, als de laatste golfslag waarbij de strophe uitdeint in eeuwigheid. Hoe Hadewijch in het laatste vers harer strophen gevoel en visie in onvermoede ruimten opvoert!

Met een opwekking, als een gebed, om voortdurende vernieuwing in den dienst der Liefde, sluit het gedicht. De juichtoon van het steeds wederkeerende *nuwe*-opgewekt, frisch, jeugdig, overheerscht, als wel mag, bij deze komst van den Zomer en bij dit nieuw besluit van trouw, om *der Minnen te volleven*:

God moet ons gheven nuwen sin
Ter edelre Minnen ende vrie,
Dat wi so nuwe leven daerin,
Dat ons die Minne benedie
Ende nuwe make met nuwen smaken,

* 92. *En* = het en

*
Die Si can nuwe volgheven.
Die Minne es nuwe gheweldighe orsate
Dien die der Minnen al nuwe volleven.
Ay, vale, vale, milies -
Dat nuwe der nuwer Minnen
- Si dixero, non satis est -
Dat nuwe wilt nuwe bekinnen.

3. *Door onthechting van alle vertroostingen.*

Bij het begin van den Liefdedienst ontvangt de godgewijde gewoonlijk bijzondere vertroostingen. De Liefde laat haar allerlei heerlijkheden en vreugde voorspiegelen. Zoo lokt Zij de harten aan: Zij toont *grote ghelaghen*: *Hare wise, Hare Rike, Hare goedde, Hare macht* (XVI, 41-50). Maar weldra wordt die storm wel *sere versacht*. De herinnering aan die vroegste genietingen wordt dan later een altijd wellende bron van smart:

In gherechter Minnen noot
Ghesmaect men meneghen doot;
Dats dat ghelove mijn:
Dien Si gherijnt in Hare nature
Dat hi in onghedure
Altoos moet sijn
Ende in groter onghenade.
Mine hulpe Minne met Haren rade,
Der gheenre ben ic een,
Die vander Minnen pine hevet in leen.

Wat mach men hem gheraden
Dien Minne dus hevet verladen
Met Haerre swaerre waghen?
Dien Si leide int beghin
Ende toonde groot ghewin
Op Hare hoghe staghen,
Ende nu so hevet gheworpen neder,
Dat hi en waent vercomen weder,

* 103. *orsate* = vergelding
104. voor hen, die
18. Zoo L. mij geen raad verschaft, om er aan te ontsnappen
28. *vercomen* = er boven op komen

*
Hen si al onversien.
Bi orewoede van Minnen maecht ghescien?
(XXIV, 11-30).

Wie eens door de Liefde, in Haar zelve, werd aangeraakt, moet altoos in *onghedure* en in *onghenade* zijn; hij smaakt menigen dood; Liefde overlaadt hem met Haar *swaerre waghen*, met haar ondraaglijke lasten. En wat had Zij hem al niet beloofd op Hare *hoghe staghen*! Nu werpt Ze hem neer, dat hij meent er niet meer van op te komen; tenzij misschien onvoorziens: zou 't zijn wellicht door *orewoede*?

Toch moet de godgewijde steeds *nieuw*, steeds jong en ijverig blijven, steeds den *hoghen moet* behouden, zich aan Liefde hechten, Haar met vurig verlangen blijven aanstaren; als nieuweling zich steeds oefenen, als oude op de Liefde leunen en zich laten leiden waarheen Zij wil: dat zijn de *nuwe oude vroede, nuwe en out* te gelijk:

Maer die nuwe oude vroede,
Die nuwe hen Minnen gheven,
Ende nuwe hen dan niet en sparen,
Die hetic nuwe ende out.
Si leven in hoghen moede.
Want si hen ane Minnen cleven,
Ende met niede altoos anestaren,
Dies wast in Minnen hare ghewout.
Want si moeten als nuwe hen wenen,
Ende alse oude op Minnen lenen,
Daerse Lief wilt leiden henen,
Met nuwen moede in nuwen woede.
(VII, 49-60).

Welk een ellende is die dezer ouden, die *Minne met kinnen hevet out verladen*; die nu zien en verstaan hoe nietig ze zijn, hoe groot de Liefde; en die de vreugde gedenken die Liefde hun eens bood, en de weelde toen zij nog *kint* waren. Wat hebben de jongen veel verloren, verliezen zij hunne *kindsche joghet*! Dan leven zij oud in droefheid van Liefde, terwijl ze nu jong en in weelde leven; welke weelde de vroede ouden zich weinig herinneren;

* 29. *Hen* = Het en

* die *kinnen die coste vander Minnen jaren*; als men moet *teren ende sparen*: dat is, hier wel: kwijnen, spaarzaam en zuinig leven.

En toch, neen: laten wij niet zijn als kinderen *sonder cost in ioien ghemint*; dat is laagheid: uit de zaal der Liefde naar het dal neerkomen. Een dorper is niet eens zoo dwaas: die weet wanneer hij zijn goed zal winnen en zijn kans zal verspelen:

Hets enech dorpre cume so dwaes
Hine weet wel wanneer hi sal
Winnen sijn goet ende verdoen sijn aes,
Al hebben wi dit ongheval
Dat wi willen sijn als een kint
Al sonder cost in ioien ghemint.
Dit es dat onse nu al.
Nu rumen wi der Minnen sale int dal.
Bidden wi der Minnen dat Si ons gheleide
In Haren weghe ende in Hare hoghe ghereide.

Wel mogen wij naar voorspoed in de Liefde wenschen. Maar die het wagen den Geliefde in minnen te willen ontgaan, te vermijden, te ontzien, die Hem niet alles geven, zullen er nooit goed bij varen. Daarom: de Liefde tot het einde al doorminnen; geen werken, hoe zwaar ook, nalaten: Zoo is men oud en vroed. Zoo onbedachtzaamheid of wuftheid hen nu niet meer doet weifelen, dan mogen ze zeker zijn: hoe dieper in de Liefde verzwolgen, hoe hooger gerezen; hoe dieper gewond, hoe zachter genezen:

Ic en scelde niet dat wi gherne nemen
In der soeter Minnen spoet.
Die hare Lief in minnen te spaerne temen,
Hetne doet hen nemmer goet.
Ende dies moghen wi seker sijn:
Die hare Lief doreminnen, die sijn fijn,
Ende beide vroet ende out;
Opdat hen haeste ende lichtcoop wanc en doet,
So moghen si seker wesen:
So diepere verdroncken, so hogher gheresen.

* 51. *cume* = nauwelijks

*

En het manmoedig, heldhaftig besluit:

R/n. Die werke doen die Minne in scijn.
Die mint, hi seghet: ‘Minne, dat mine es Dijn.
Dore Di en wort meer ghespaert sin noch moet,
Cracht noch march noch hertenbloet.
Want in Minnen vonnisse es ghelesen:
So diepere ghewont, so sachtere ghenesen.’
(XXVII, passim, en 51-76).

B. In 't bijzonder doet Rede lijden.

I. *Zij wil behoorlijke voorbereiding.*

Want die smarten, die ontberingen van alle genietingen, zijn het Goed der Liefde. Tot dit inzicht komt de ziel voornamelijk door Rede. Rede is het, die al die lagere genoegens versmaden doet, die er over heenvoert, die er van speent, om de ziel sterk te maken, om haar waardig uit te rusten tot, en voor te bereiden op, het bezit van de volle, ware, *gherechte* Liefde. Dit is de voorname rol die Hadewijch aan Rede, aan verlichte Rede, dat is: aan Rede door het geloof geleid, toekent.

Rede, de sterke, moet den onstuimigen liefdedrang leiden en vormen. Slechts wanneer Rede en Liefde samenwerken, *vermogen zij een groot werk* (Br. XVIII). Rede zal aan de ziel voorhouden waarin het werk der Liefde bestaat: vooreerst in de beoefening der deugden en in volledige zelfonthechting. Zij zal haar wijzen op al wat haar nog ontbreekt, haar hof bezoeken, of daar van alles genoeg in staat, haar voorlichten over al wat Liefde van haar wil; haar opwekken uit alle laagheid, wanneer zij vóór haar tijd genieten wil; haar leeren wel op hare hoede te zijn bij die vroegste voldoeningen, die soms de Liefde schenken mag (L. XIV); haar uitrusten voor den strijd, met een woord, haar opvoeden en voorbereiden tot de Liefde. Eerst wanneer de ziel geheel zal onderdanig zijn aan Rede, mag zij op hare beurt zich Rede onderwerpen. Intusschen zal de strijd tusschen Begeerte die genieten wil, Ghenoechte die in de tijdelijke lagere voldoeningen te berusten verlangt, en Rede, die een waardige voorbereiding vergt, de ziel steeds nieuwe folteringen, nieuwe liefdesmarten, veroorzaken.

* 71. *in scijn doen* = laten blijken

*

Die strijd tusschen Ghenoechte en Rede wordt bijzonder uitgebeeld in het VIJF EN TWINTIGSTE LIED.

Als Ghenoechte in de *nedere stille* der genieting is, komt Begherte, die meer verlangt, steeds onverzadigd blijft, die *nedere stille* storen met haar *hoghe gherochte*: Begherte wil al Liefde. En Rede steunt haar met haren raad en wekt mede de ziel uit de genieting op: ‘Zie wat u nog te doen staat.’. Die tusschenkomst van Rede kwetst nog meest de ziel:

Ghenoechte loke wel die oghen
Ende plaghe gherne dies si hevet,
Mocht die verwoede Begherte ghedoghen,
Die altoos in woede levet.
Want si alle uren daertoe ghevet
Te roepenne: ‘Ay, Minne, wes al mine!’
Ooc wectse Redene, die hare dat seghet:
‘Sich hier, dit steet di noch te volsine.’
Ay, daer Redene Ghenoechte ontseghet,
Dat quetst meest boven alle pine.

Begherte wil niet zwijgen, en Rede stemt met haar in: zij verlicht haar over haar wil en toont haar het werk der hoogste daad. Ghenoechte zou wel gaarne ongestoord den Geliefde in zoete rust genieten. Maar Rede houdt haar het hoogste voor; wat haar overlaadt met haar zwaarste lasten. Ah! Had Ghenoechte dan Rede eens dood! Zij zou er wel weinig om geven: ze zou haar weinig vasthouden, aan zich hechten, om haar te volgen (of: die lasten aan zich hechten, opnemen?):

Begherte en mach niet swighen stille;
Ende Redene ghevet hare clare den raet.
Want sise verlicht met haren wille
Ende toont hare dat werc der hoochster daet.
Ghenoechte name gherne toeverlaet
Te pleghenne haers Liefs in soeter rasten.
So toont hare Redene den hoochsten graet
Ende verslaetse metten swaersten lasten.
Ay, hadde Ghenoechte dan Redene doot,
Si soudese wel clene bevasten!

* 43. *Mocht* = mocht het

*

Als dan Lief met Lief zoo innig samen is en zij elkander doorsmaken, en lief geheel voor Lief leeft in betrouwen op Lief; als dan Rede dat stoort, en toont dat de ziel nog niet tot de Liefde is opgewassen in volmaakte gelijkvormigheid, dan wordt, ja, Liefde meest gekwetst. Ah, te zwaar is dat een slag te midden dier vreugde waarin men, lief, Lief dan als Lief al kent en ervaart. Hier wordt *lief* misschien opzettelijk gebruikt om de lagere genieting die *lieve* brengt: *lieve* is zoo meer de zinnelijke liefde, tegenover Minne. Met welk een drang van hartstocht deze strophe gebouwd is:

Maer daer lief met Lieve so vaste gheraect,
Dat lief van Lieve, lief, niet en mach,
Ende lief met lieve so Lief doresmaect
Dat lief levet Lieve op Lieves sach,
Ende Redene dan doet wederslach
Ende toont daer onghewassenheit inne,
Waer Redene ie ghelieve oneffenne wach,
Daer wert ie meest ghequetst die Minne.
Ay, te swaer es daer die slach,
Daer men Lief, lief, dan Lief al kinne.

En even machtig gaat het voort: Wie zal nu gekwetste Liefde genezen, die door Rede steeds naar hooger voorbereiding voortgedreven wordt? Wie zal haar raad geven? Wie haar over Rede wreken?

Wat sal ghequetster minnen wesen?
Hoe mach Hare ieman raet ghegheven?
Wat visikere salse dan ghenesen,
Die gherne soude der Minnen al minne leven
Ende onder Redene so wert bedreven,
Die hare gheet met nuwen storme anespreken
Ende toont hare wat hare es onthleven:
‘Sich hier, dit soudi noch ghebreken.’
Ay, wie sal mi van minnen gheven
Raet, ende over Redene wreken?

* 62. het tweede *lief* is appositie bij het eerste: de lievende, als lievende, lief geworden, in de Liefde opgegaan.
70. *lief* = in de Liefde opgegaan
73. *visikere* = geneesheer
74. *al minne* = al minne geworden
75. *bedreven* = in 't nauw gebracht

En, hoog, onversaagd, luidt het antwoord als slot: Rede zelf is der *Minnen fisisijn*. Zij kan best heilen al wat haar, in de ziel, ontbreekt. Wie schrander, vroed, al volgt wat zij overlegt langs alle wegen waar zij hem geleidt, hem zal ze eens, wat een wonder dat zal zijn, aanspreken: 'Zie hier, bezit het hoogste *ghereide*': de hoogste tooi, die U Liefde waardig maakt. Geen ander verzoener kan de veete met Rede slechten:

Ay, weet god! datne mach nieman sijn,
Die over die Redene iet mach wreken.
Si es selve der Minnen fisisijn.
Si can best heilen al hare ghebreken.
Die met liste volghet al haren treken
In allen weghen daer sine gheleide,
Diene sal si met nuwen wondere anespreken:
'Sich hier, besitte dat hoochste ghereide!'

R/n. Ay, daer en mach gheen vreemt versoenre gaen
Om te versoenene die veede.
Ende die dit kinnen, si verstaen
Ghenoech van haren crede.

2. *Zij hert* waerheit *leven.*

Een lied met gelijke strekking, maar innig, weemoedig en gelaten, van toon, is het DERTIGSTE: met den eigenaardigen strophenbouw: het vijfde vers is telkens een variante van het tweede.

De Liefde moet men blijde volgen waarheen Zij ook leidt; maar steeds houde men zich daarbij gereed om voor Haar te lijden:

Men moet in allen tide
Der Minnen leven blide
Ende Hare volghen in elke side,
In allen weghen daer Si gheleidt
- Men moet Hare leven blide -
Ende den rouwe dan also na ghereidt.

Men ziet het: het 'Gaudete in Domino, iterum dico gaudete' weerklinkt ook, en, jawel, voortdurend, in deze mystiek.

Dan gaat het voort; wij kunnen het niet in zijn geheel aanhalen; slechts de meest treffende strophen: Ik heb mij op den

dienst der Liefde toegelegd; God geve dat ik Haar *doghe*! Sedert ik mij in Liefde opgaf, *verliesic ochte winne*, wil ik Haar alles dank weten en geheel in Haar macht staan. Om Liefde te lijden is al *spoet*, al winst, al goed. Trouwe Liefde vergt werken van deugd, als ons toonde *Die ons die Minne ierst bracht int lant*. Reeds was ik de Liefde zoo dichtbij gekomen, dat ik begon te erkennen wat zij al winnen die zich geheel aan de Liefde geven. Maar toen ik dit begon te erkennen, *so ran mi wat mi was ontbleven*=zoo vloeide mij toe (?) nl. de kennis van, wat mij nog al ontbrak. Rede kwam en deed mij zien: *Sich waer du di wils voeghen Ende wat di eer noch moet ghescien*. Nu is 't heel anders dan in 't begin, toen Liefde mijn zinnen uitzette en niets dan winst vóórhield. *Twi vlietse nu wech als een truwant*? *Nu dolk inder vremder lant.* Maar hoe zwaar het ook zij het te durven *van Minnen in Redenen te gane*, toch kan men van haar alleen geheele Liefde ontvangen:

Het es wel swaer te bestane
Van Minnen in Redenen te gane.
Doch steet daeraf te ontfane
Die Minne gheheel, salmen Se ghewinnen.
Van Minnen in Redenen te gane
Es onghehoort ende te swaer den sinnen.

En terugkeerende tot hare ervaring: De Liefde ging mij geheele liefde voorspiegelen. Nu dunkt het mij, dat zij mij wilde tergen. Toen ik dan Liefde opvorderde, sprak Rede: wat wilt gij nu wenschen? Gedenk dat gij nog mensch zijt:

Minne ghinc mi Minne al spanen.
Mi duncket nu, het was een tanen.
Alsic woude Minne al manen,
Seide Redene:‘wiltu nu wenschen?
- Het was van Minnen een tanen -
Ghedencke dattu noch best een mensche.

Dan, eenvoudig, toch diep-gevoeld: *doen dede mi Redene lede*. Ik vond het een vijandige, leelijke, streek van haar mij den tooi, dien Liefde zelf mij had gegeven, weg te nemen (*dat gherede*=den opsmuk der genietingen en voorspiegelingen, die eerst door een anderen opsmuk, van de Rede, zal moeten vervangen

worden). Maar de ziel heeft begrepen: Rede leert *waerheit leven*. Zij weet nu gedeeltelijk wat die *hoghe Karitate*, die Liefde haar liet zien toen Zij haar hart geheel nam, beteekent:

Doen dede mi Redene lede.
Het dochte mi ene veede
Dat Si mi nam dat gherede
Dat mi Minne hadde selve ghegheven.
- Het dochte mi ene veede -
Doch leerde mi Redene waerheit leven.

Die hoghe Karitate
Die mi Minne toonde in ghelate
Doen Si mi sonder mate
Mijn herte te Hare al nam gheheel,
Wat Si meinde in ghelate
Heeft Si mi nu ghetoont een deel.

Maar nu: hoe zeer Liefde mij ook hebbe teleurgesteld, ik moet Haar volgen. Zij heeft *die siele uut mijnre herten gront verswolghen*. Ik wil Haar geheel volgen, hoe Rede mij ook heeft gewond. Want Rede leert, hoe men te recht Liefde zal genieten, als men haar en Liefde heeft *ghenoech ghedaen*. God geve aan allen die minnen dat ze de hulde van Rede mogen winnen: daaraan is de volmaaktheid der Liefde gelegen:

Al hevet mi Minne verbolghen,
Nochtan moetic Hare volghen.
Want Si hevet al verswolghen
Die siele uut mijnre herten gront.
Ic wille gheheel Hare volghen,
Hoe mi Redene hevet ghewont.

Men mach bi Redenen ghewinnen
Gherecht ghebruken van Minnen,
Daer Redene claer mach bekinnen
Dat men hen beiden hevet ghenoech ghedaen.
Gherecht ghebruken van Minnen
Leert Redene dan van Minnen ontfaen.

God gheve hen allen die minnen
Dat si der Redenen hulde ghewinnen
Moeten, daer si bi moeten bekinnen
Hoe men der Minnen ghebruken sal.
Ane der Redenen hulde ghewinnen
Leecht ons van Minnen volmaectheit al.
(XXX, 1-6; 49-90).

3. *Ondanks alle teleurstelling moet Trouw de leiding van Rede de sterke, aanvaarden.*

Die zekerheid, dat *ane der Redenen hulde ghewinnen* de volmaaktheid der ware Liefde gelegen is, belet niet, dat de ziel, in dit moeizaam en standvastig beoefenen aller deugden, buiten de lagere vertroostingen, waarin zij zou willen berusten, dikwijls den last voelt en de smart der ontbering, en meer dan eens klaagt dat men nooit te blij moet zijn over mooie beloften *vore dat gheven*. In de drie eerste strophen van het NEGENTIENDE lied geeft Hadewijch hare teleurstelling lucht: zij had als bij een schoonen dageraad een klaren dag verwacht; maar *der Minnen tonen*=wat Liefde had voorgehouden en niet volbracht, heeft haar *verladen*, verdrukt, ten gronde gericht. Had zij maar niet zoo laat de spreuk begrepen van den dorper: Men zal den dag niet voor den avond loven!

Groter goede vore den tide
Ende groot gheloven vore dat gheven,
Dies en darf niemant sijn te blide.
Ons es van beiden vele ontbleven.
Die vroeghe blike
Vore der Minnen rike
Hebben mi verre ute mi ghedreven.

De vroege voorspiegelingen, vóór het bezit zelf van het Rijk der Liefde, hebben mij uit mij zelven gedreven.

Bi sconen dagheraden
Hooptmen der lichter, claerre daghen.
Der minnen tonen heeft mi verladen,
Ende meneghen dies ic niet en ghewaghe.
Maer hi weet van hem selven diet si.
Ic weet van mi,
Alse die mi altoos van Minnen beclaghe.

*
Dat seghet die dorpere: ‘Ieghen avont
Salmen loven den sconen dach!’
Dat ic so spade dat verstont
Doet mi nu roepen: ‘arme, o wach!
Waer es nu dat solaes,
Ende der Minnen paes,
Daer Si mi ierst scone met versach?’

Wie voelt hier niet al de bitterheid der teleurstellingen? En toch: hoe schoone beloften de Liefde ook deed en hoe wreed Zij daarna ook werd, nu weet ik dat Zij mij niet bedroog noch bespotte met wat wee ook, naardien ik verstaan heb. Zij wilde mij immers doen begrijpen, dat Rede de Liefde, als in de ziel, tot den grond, geheel, *doorlicht*, onderzoekt en verlicht. Verlichte Rede laat toe en raadt met de hoogste Liefde aan (als raad van de hoogste Liefde) om met haar geheel het hof der liefde, in de ziel, te doorschouwen, of daar iets te kort is; dat Trouwe dan met hooge daad volbrenge wat er ontbreken mag:

Hoe scone dat Sijt mi ierst toonde
Ende sint wert wreet, es mi nu cont
Dat Si mi niet en bedrooch noch en hoonde
Met wat wee, so ict verstont.
Maer Si woude mi verclaren
Ende openbaren
Dat Redene dorelicht alle der minnen gront.

Verlichte Redene ghevet orlof
Ende metter hoochster Minnen raet,
Met hare te doresiene al der minnen hof,
Ochte daer van allen ghenoech in staet.
Ghebrect daer iet,
Dat ment versiet,
Dat Trouwe voldoe met hogher daet.

Trouw moet nu de bevelen, de leiding van Rede uitvoeren. Mocht ik toch in Trouw blijven, zoodat Liefde mij niets te verwijten had! Kon ik mij zelven geheel opgeven, zooals ik ben, en dat als mijn schuld betalen! Dan zou ik het wagen Liefde eerst

* 35. dat het

aan te sporen, te plagen, dan Haar stout als vergelding terug te eischen, Haar vrij te mogen genieten:

Mochtic mi so in Trouwen houden,
Dat Minne niet en hadde te segghene te mi!
Ende so al dat mine met al vergouden,
Ja, alsic mach ghelden selc mensch ic si!
Tierst waest een tanen.
Dan soudic manen
Die Minne in allen ghebrukene vri.

En, hartstochtelijk, praamt zij nu de Liefde: laat mijn *deemsterheit* een einde hebben! Hoe gaarne ik de zonne zage! Maar Gij weet hoe ik dit bedoel: in volle onderwerping aan al Uw welbehagen. Overwin mij toch, dat ik U overwinne in Uwe onoverwonnen kracht! Och! wat vraag ik? Ik heb dit overwinnen vroeger gekend, en daarin de ervaring opgedaan, dat men *niet minnen mach sonder grote pine*: wat mij immer meest bedrukte:

Ay, edele Minne, welc tijt, wanneer
Seldi mi gheven lichte daghe?
Dat mijnre deemsterheit werde een keer!
Hoe gherne ic die sonne saghe!
Ghi weet allene
Hoe ic dit mene:
Ochtic iet wille dan Uwe behaghe.

Ay, Du, gheweldeghe wondere Minne,
Die al met wondere verwinnen mach,
Verwinne mi, dat ic Di verwinne
In Dine onverwonnenne cracht!
Ic plach te kinnen dat verwinnen.
Daer es int verwinnen kinnen,
Dat mi ie alremeest verwach.

Wat zij ook lijde, ten slotte komt toch de zekerheid dat Liefde blijft, zich zelve gelijk, het hoogste geluk. Ik wil 't gelooven; dus niets gespaard! Ik heb dat te veel gedaan en 't werk niet bemind, waarmee Trouw mij tot het einde helpen zal. Sedert ik volgde in hooge Trouw, opdat Liefde mij te goed zou worden,

heb ik alle *vremde rouwen*, alle wee dat niet om de Liefde is, opgegeven en sta ik vast in 't vertrouwen dat Liefde mij met Haar nog eens innig zal vereenigen. Want, en zoo luidt nu het algemeene besluit; dat is der Liefde zede: wanneer Liefde iemand tot Zich trekt, al doet Zij hem geweld aan, toch doet Zij hem *ghenoech* en verzoet Zij de boeien; waarom hoghe mare en groote lof van Haar overal wordt verkondigd.

Noch sidi, Minne, dat Ghi ie waert.
Dat weten die met U sijn in al.
Ic sals gheloven, en docht ghespaert.
Mi heeft ghelettet een ongheval:
  Dat ic noch niet en kinde,
  Dat werc noch en minde
Daer mi Trouwe met volhelpen sal.

Sint ic ghevolghede in hogher Trouwen
Dat mi Minne soude in staden staen,
Beghavic alle vremde rouwen,
Ende ben in toeverlaet ghestaen,
  Daer ic in kinne
  Dat mi noch Minne
Met Hare al een sal ommevaen.

Dat es der gheweldegher Minnen sede:
Dien si al saket te Harer hant,
Al doet Si hem cracht ende gheweldicheden
Si doet hem ghenoech ende soet den bant.
  Dies gheet van Hare
  Hoghe mare
Ende grote prijs over alle lant.

En als zij dan nog eens geheel de handelwijze van Liefde overweegt, hoe Zij hem, dien Zij gevangen heeft, met wat vertroostingen de oogen sluit, zoodat hij meent dat het hem al goed gaat, hoe Zij alles dus trekt met Hare list; en hoe dan Rede de sterke komt, die steeds nieuwe werken van Trouw eischt, wat die *woet*, die hevige vreugde, spoedig afkoelt, dan dringt weer geheel het onnoemelijk wee naar boven: al hare zangen kunnen haar weinig helpen! En toch, zang van Liefde koelt het gemoed. Maar

van geluk der Liefde is haar deel zoo klein! ‘Liefde heeft de dagen; en ik de nachten en orewoet:’

Dien Minne ierst veet, dien luuctse die oghen
Met ghenoechten; so dunct hem tsine al best.
So en wanet hi niet dan ioie doghen.
Dus trect Si al met Hare lest.
Dan comt Redene die sterke
Met nuwen werke
Der scout. So wert die woet ghecest.
Dat ic van Minnen vele songhe,
Dan hulpe mi niet vele, maer luttel goet.
Maer dien ouden ende dien jonghen
Coelt sanc van Minnen haren moet.
Maer van Minnen mijn heel
Hevet so clenen deel!
Mijn sanc, mijn wenen scijnt sonder spoet.

R/n. Ic roepe, ic claghe:
Die Minne hevet die daghe,
Ende ic die nachte ende orewoet.

Nog eens: wie zoo iets voelt is dichter door Gods genade.

Maar hoe hooge lyriek ook dit lied is! Hoe hier de wisselende stemmingen en gevoelens door elkander slingeren tot een levende harmonie: van de verbittering der teleurstelling naar het kalmgelaten inzicht in de rol van Rede, die slechts aanvaard wordt om dan hartstochtelijk, toch berustend naar de volle Liefde te dringen; met de belijdenis daarop van eigen tekortkoming, van volhardende trouw, met de zekerheid van eindelijke vergelding, in den lof van al der Liefde handelwijze, om dan weer terug te vallen in eigen, onoverwinbaar wee: als een grootsche poging om het wee der Liefde te boven te komen; maar de orewoet is sterker. Lyriek, met haar wisselende, machtige stemmingen, van de echtste en de hoogste.

C. Het Lijden in Orewoet.

1. *Wat is orewoet*?

Orewoet! Zoo, zonder lidwoord, onbepaald. Blijkbaar de *aestus, furor, insania amoris,* die zoo dikwijls in de latijnsche bio-

graphieën der mystieken uit de dertiende eeuw, van Beatrijs van Nazareth, van de H. Lutgardis, en anderen, wordt aangetroffen. Het geheimzinnige woord, met den brand van oorlog en strijd[1]; het woord dat de mystiek der dertiende eeuw kenmerkt, met haar geweldigen, onstuimigen drang naar de Liefde; dat in de veertiende eeuw uitsterft, evenals *Lief* voor de minnende ziel en den goddelijken Geliefde, blijkbaar omdat ze wel als te hartstochtelijk werden gevoeld.

Wat is *orewoet*? Dat wil ons het ACHT EN TWINTIGSTE lied bijzonder leeren.

Wie *al Minne* wil *ontfaen*, moet bereid zijn alles te doen wat Liefde hem zal opleggen. Niemand zal begrijpen dan al wat hij lijden moet:

Wat node hi ghedoghet,
Eer hi sinen noot verhoghet
In orewoede van Minnen.

Orewoet moet hem dus boven zijn nood helpen.

Orewoet van Minnen
Dats een rike leen.
Ende die dit woude bekinnen,
Hine eischede Hare el negheen.
Die tiersten waren twee
Die doetse wesen een.
Dies ic die waerheit toghe.
Si maect dat soete es suer,
Ende den vremden naghebuer,
Ende si brenct den nederen hoghe.

Dus: *orewoet* vereenigt, verzoent de paradoxen: echter, poëtisch -visionnair, meer in de woorden dan in de werkelijkheid.

(1) Indien de etymologie van *oorlog* door J. te Winkel verdedigd (Gesch. der NL Sprache, in Paul's Grundriss, 2e uitg. blz. 878) als: ‘dasjenige woraus *log* (loge) hervorgeht, d.h., das Flamme verursachende’ wordt aangenomen, dan zou *orewoet* eveneens kunnen opgevat worden als datgene wat *woet* (hevige beweging der ziel, aestus, furor amoris) teweegbrengt: wat inderdaad de juiste beteekenis schijnt te zijn.

Het zoete wordt zuur: wat eerst zoet smaakte, de aardsche, lagere genietingen, worden zuur; wie vreemd was aan de Liefde wordt onafscheidelijk aan Haar getrokken; wie laag was wordt hooggezind.

Si maect den staerken cranc
Ende den sieken al ghesont.
Si maect den rechten manc,
Ende heilt dien die was ghewont.
Si maect den onbekinden
Die wide weghe cont,
Daer menich in moet dolen.
Si doet hem weten al
Watmen leren sal
In hogher Minnen scolen.

Wie sterk was (vóór hij minde, of liever, vóór hij in orewoet kwam) wordt (in de Liefde) krank; wie recht ging (vóór hij minde) wordt (in de liefde) mank, wie de wegen der Liefde nog niet kende wordt daarin gevoerd, waar hij *in dolen* moet. Maar de zieke (in de liefde) wordt gezond; de gewonde (der Liefde) wordt geheild.

In hogher Minnen scolen
Leert men orewoet.
Want Si brenghet dien in dolen
Die hem wel verstoet.
Die tiersten hadde ongheval
Dien doetse hebben spoet.
Si maecten al dies here
Daer Minne selve es af Vrouwe.
Ic ben dies wel ghetrouwe,
Ende dies meer en kere.

Nog eens: wie wel bij zijn verstand was (vóór hij minde) wordt van zijn zinnen afgebracht; wie eerst *ongheval* (in den dienst der Liefde) had, wordt aangesteld tot heer over al waarover Liefde Vrouwe is, en geheel Liefde deelachtig gemaakt. ‘Dat is mijn overtuiging; ik kom daar niet meer van af’.

Zoo is orewoet datgene wat den mensch van het aardsche afkeerig maakt en vast in de Liefde trekt; daar wacht hem lijden

en wee. Maar de zieke der Liefde wordt in *orewoet* gezond, de gewonde geheild; na lang *ongheval* eindelijk in 't volle bezit der Liefde gevoerd. *Orewoet* is het dat onafscheidelijk in de Liefde vestigt; maar dan ook in vele smarten de volle, ware Liefde brengt. Het is die toestand waarin de ziel, geheel door Liefde gewonnen, geen rust, geen duur, meer heeft, waarin de *ongheduricheit*, onder de aanraking, het *gherinen*, der Liefde zelf, steeds aangroeit en de drang naar het bezit der Liefde onstuimig wordt; waarin de Rede de leiding verliest, omdat de Liefde zelf nu bezit heeft genomen van het menschelijke hart. Maar die *orewoet* zal mede de verlossing brengen, met het bezit, het *ghebruken*, der Liefde. Met *orewoet* beginnen de mystieke ervaringen.

Orewoet is het, waardoor de ziel de Liefde niet meer opgeven kan. Ook deze smart, die kracht der Liefde, heeft Hadewijch herhaaldelijk bezongen: *ic en mach minnen noch laten* (I, geheel). En in het dertigste lied hoorden wij ook reeds:

> Al hevet mi Minne verbolghen,
> Nochtan moetic Hare volghen.
> Want Si hevet al verswolghen
> Die siele uut mijnre herten gront.

2. *Wee hem die ooit door de Liefde werd aangeraakt*!

Iemand waant te minnen om zijn spel; Zij schikt zich zoo weinig naar zijn zin, dat, met wat wee Zij hem ook sloeg, hij zich niet meer aan Haar zou kunnen ontrukken en hij niets anders nog zou kunnen doen dan wat Zij hem voorschreef. Zoo aan het slot van drie strophen over der Minnen roeren van ongeveer gelijke strekking als het lied over orewoet:

> Wie mach der Minnen roeren prisen?
> Diet wel versteet hi ghevet Hare prijs.
> Den selken gheeft Si al aes van sisen;
> Selken maectse van aes al sijs.
> Si maect den ongheleerden wijs,
> Ende Si ontwijst den wisen.
> Si doet den nederen risen
> Alse: ‘dit es mijn soete amijs!’
> Ende voetenne met Harer spisen.

Der Minnen seden en can bekinnen
En gheen man die nie was so vroet.
Si wondet den ghenen therte binnen
Die nie na Minnen bant en stoet.
Die gherne bi Minnen levede behoet,
Dien brenghet Si al uten sinnen;
Ende die gherne al Minnen
Ghebrukede, hout Si sonder spoet,
So dat hi Se waer en weet ontghinnen.

Dien diesghedane Minne seden ghenoeghen
Hi gripere ane, ende wacht hem wel
Dat hem al effene wale woeghe,
Wat Minne hem scijnt, so traghe so snel.
Het wanet selc minnen dore sijn spel;
Si es hem so onghevoeghe,
Met wat wee Sine sloeghe,
Hine conste nochtan ghedoen niet el
Dan dies hem Minne ghewoeghe.
(XXXIX, 10-36).

Sommigen geeft Zij één voor zes; anderen zes voor één; Zij maakt den ongeleerde wijs en berooft den wijze van zijn wijsheid. Zij doet den ‘nederen’ tot de grootste liefdevreugde oprijzen, en met haar gerechten voedt Zij hem. Maar ook komt Ze onverwachts en wondt hem 't hart die nooit naar der Liefde boeien verlangde; wie door Minne behoed wilde leven, dien brengt Zij buiten zijn zinnen. Wie gaarne Haar genieten wilde houdt Ze zonder *spoet*, zoodat hij niet meer weet hoe met Haar te doen (*ontghinnen*=aanpakken). Wie genoegen heeft met zulke Liefdezeden vatte ze aan; maar hij zorge er wel voor dat hem alles gelijk wege, dat hij alles gelijk achte, hoe Liefde zich ook aan hem voordoet, traag of snel. Soms meent iemand te minnen om zijn spel; maar 't wordt hem spoedig zulk een ernst, dat hij niet anders meer kan dan alle wee aanvaarden die Zij hem mag opleggen. Is dit weer niet een prachtig beeld van de almacht en van de tragiek der Liefde?

Of nog: iemand heeft zich tot de Liefde gekeerd, aanvankelijk uit spel; maar dra geraakt hij er zóó in verzeild, dat het met 't spel uit is: of hij wint of verliest, terug kan hij niet meer:

*

Selc heeft ter Minnen inden beghinne
Dore spelen ghekeert sine sinne,
Dat hi so es verseilt daerinne
Dat met hem uten spele gheet;
Weder hi verliese ochte winne,
Hem sijn die kere wel onghereet.

Nu troost de ziel zich bij de gedachte: ‘In liefde is niets verloren; wat Zij beloofde vergeldt ze gaarne.’ Maar dan komt het gevoel in, zooals altijd, de levende beweging der stemming, en met bittere ironie: ‘Wie dit gelooft moge er naar wachten, dat is, betrouwen, hopen op een genot als in 't spreekwoord: wie hangt wachte tot men hem van de galg lossla. Een mooie verwachting, van hem die zoo aan de galg hangt! Wie in de boeien van Liefde leeft en alles om Liefde heeft opgegeven, wel, dat is 't zelfde!’ Bij dien gruwzamen galgenhumor, wendt de ziel, als voor dien laster schrikkend, zich angstig tot de Liefde: Zij moge er toch voor zorgen, dat, hoeverre Zij den minnaar ooit blijkbaar verdreef, Zij hem toch met Hare natuur, met Haar zelf, moge voldoen:

Men en mach in Minnen verliesen niet,
Al eest so dat Sijt spade versiet,
Si gout ie gherne dat Si onthiet.
Die dies ghelooft, hi wachter na!
Dats; te verlatene op selc gheniet
Als: ‘die hanct, beide dat menne afsla.’

Die hanct, hoe goede beide hi hevet,
Ende die in bant van Minne levet,
Dats al eens, ende die alles om Minne beghevet.
Ay, Minne, daer siet noch selve toe!
Hoe verre Ghine ie in scine verdrevet,
Siet dat hem Uwe nature voldoe!
(XLIV, 19-36).

Dit is een der groote smarten van *orewoet*: de Liefde trekt, bindt de ziel. Maar Zij drijft haar achter zich en Zij vlucht vóór haar uit, zonder dat ze Haar bereiken kan.

* 22. *dat* = dat het
24. *kere* = uitwegen

*

Waer vindic der Minne iet
Die mi uut mi doet dolen,
Na mijnre herten ghenoeghen,
Dat ic soete mine pine?
Al volghic Hare, Si vliet.
Al dolic in Hare scolen,
Si en wille mi in al voeghen.
Het wert mi saen in scine.
Ay, ic spreke van herten noot.
Mijn wederstoot die es te groot,
Ende mi es darven der Minnen een doot;
Want ic en macher ghebruken niet.
(VI, 49-60).

Een wreede woestijn is het, als Liefde zóó naar Haar doet begeeren, als Zij haar wezen doet smaken (Zij houdt immers de ziel geboeid) zonder dat men Haar kan kennen, in Haar zelve; als Zij zich even vertoont als *in een vlien* en men Haar achterna spoedt, zonder dat Zij zich nog te zien geeft:

So wrede woestine wart nie ghescapen
Als die Minne in Hare lantscap can maken.
Want Si doet met begherten na Hare haken
Ende sonder kinnen Hare wesen smaken.
Si toont Hare als in een vlien.
Men volghet Hare ende Si blijft onghesien.
Dit doet ellendeghe herte altoos waken.
(XXII, 29-35).

Wat *jachte* zij de ziel dan dott *jaghen*! Wat tol Zij haar doet betalen!

Ay, Minne, ghemaet Uwe gheweldeghe crachte!
Ghi hebt die daghe ende ic die nachte.
Wat doedi mi jaghen Uwe jachte,
Ende ghi mi so verre vorevaert!
Ghi doet mi ghelden selke pachte.
Mi gruwelt dat ic ie mensche waert.
(XLIV, 49-54).

* 51. hangt af van *iet*

*

Wat *verre ellende*, langs *diepe wegen*, hij dan bezoeken moet (XLI, 9): Hoe zal hij de *verheit der Minne verlinghen*, achterhalen?

Die loop des troons en es niet so snel,
So der Minnen loop es inder Minnen.

Die loop des troons ende diere planeten
Ende der tekene die metten trone gaen
Machmen iet met ghelike weten
Ende met mate van ghetale bevaen.
Maer gheen meester mach hem dies vermeten,
Dat hi Minne met sinne mach doen verstaen
Alle die Minne ie wisten ende selen weten
Ende selen lopen den loop der Minnen.

Si hebben der Minnen wijdde vergheten,
Die Minne met sinne wanen bestaen.
Ay, deus! wat heeft hen God gheweten,
Die lopen moeten den loop der Minnen!
(XL, 55-68).

Nog een echt episch, cosmisch beeld. Of hier nu *loop der Minnen* juist de ontwikkelingsgang der Liefde is, wil ik betwijfelen; het beeld past bij de geheele voorstelling die wij hier geven: van de *jachte* die Minne doet jaghen, van Hare *verheit* en *wijdde*, van de snelheid waarmee men Haar volgen moet, waar Zij ook heenvoert. Een beeld veeleer van de onbereikbaarheid der Liefde in *orewoet*.

3. *Orewoet laat de ziel steeds onverzadigd.*

En onbereikbaar als de Liefde is, laat Ze ook de ziel steeds onverzadigd.

... al gave Si iet, hongher blevet:
Want iet gheheel al woude.
(VI, 71-72).

* 67. *gheweten* = opgelegd

Fiere herte wil tot den grond der Liefde: die echter zonder grond is en dus nooit bereikt kan worden:

Fiere herte doolt na Minnen gronde.
Die Minne en heeft doch ghenen gront.
Hare darven dat es hare onghesonde;
Dies si te spade wert ghesont.
Als si naest hevet der Minnen conde,
So wert hare Minne van ierst oncont.
So doet Begherte hare aderen craken.
(XLIII, 85-91).

Zoo zijn verzadiging en honger te gelijk der vrije Liefde aandeel. Zoo verlicht, ontlaadt, Zij schoonst, als Zij zwaar drukt en belast; zoo behaagt Zij steeds opnieuw, als Zij 't scherpst aanvalt.

Sat ende hongher, beide in een,
Dat es der vrier Minnen leen.
Als ie denghenen wale sceen,
Dien Minne met haerre naturen ghereen.

Dats sat: comt Minne, menne canse ghedraghen.
Dats hongher: houtse op, so eest een claghen.
Hare scoonste verlichten sijn sware waghen;
Hare scarpste storme sijn nuwe behaghen.

Hoe maect der Minnen comste sat?
Men smaect met wondere dat Si es dat;
Si doet besitten Hare hoochste stat;
Si ghevet Hare rijcheit, dien groten scat.

Hoe maect hongher der Minnen ophouden?
Sine connen bekinnen dat si souden,
Noch niet ghebruken dat si wouden:
Dat doet den hongher menechfouden.

Hoe maect verladen der Minnen verlichten?
Men en can ontfaen Hare grote ghichten.
Ende men en can Hare gheen ghelike dichten;
So en weet men waer gheduren stichten.

Hoe doetse behaghen storm ende slach
Die edele Minne nacht ende dach?
Want men niet els ghepleghen en mach
Dan toeverlaet op Minnen sach.
(XXXIII, 25-48).

4. *En in* onghedurichеit.

Uit die *onghecuste*, onverzadigde, *Minne* groeit *onghedurichеit*: de ziel heeft geen rust meer, zoolang ze niet de Liefde zelf bezit. Dan dunkt het haar, dat Liefde zich zoo eigenwillig tegenover Hare beste dienaars aanstelt. 'Wie kan er aan der Minne zeden wijs worden? Zij deelt haar vreugde en Haar genieting mee, niet naar verdiensten, maar naar eigen willekeur. Zij doet goed *denghenen dien Sijs ont*. Zij geeft zes voor één aan sommigen, één voor zes aan anderen. *Wie hevet minne dan dien Si Hare ghevet*? (XXVII, 16).

Den enen gheeft si, dien sijs an,
Die soete cussene van Haren monde;
Den anderen sleet Si in den ban.
(III, 43-45).

Zoo, herhaaldelijk, met afwisselende stemming in velerlei vorm: klagend, beschuldigend, benijdend, gunnend, verwonderd, spottend. Maar ook tegenover zich zelven moet de minnaar die nukken en grillen ervaren. En welk een overvloedige bron van lijden die zijn, is ook reeds meermaals gebleken.

Alse nu den troost alse nu die wonde
Ghevet Minne die vele des can.
(III, 37-38).

Het VIJFDE lied is het lied dier nukken en grillen der Minne: daarom treuren mag de *herte fine* niet; de fieren, die naar de volheid der Liefde opstreven, wier liefde echter steeds onverzadigd blijft en meer begeert, zullen stout zijn en koen, en bereid om even welke behandeling van wege de Liefde te aanvaarden. Want *onghehoort* is de handelwijze der Minne: wie door Haar wordt aangeraakt heeft geen duur meer; hij smaakt vele

* *onghenoemde* uren-uren waarvoor geen naam bestaat: vreemde, onnoembare.

Al droevet die tijt ende die vogheline,
Dan darf niet doen die herte fine.
Die dore Minne wilt doghen pine,
Hi sal weten ende kinnen al
- Soete ende wreet,
Lief ende leet -.
Wat men ter Minnen pleghen sal.

Die fiere die daertoe sijn ghedeghen
Dat si onghecuster Minnen pleghen,
Si selen in allen weghen daerjeghen
Stout sijn ende coene,
Ende al ghereet te ontfaen
Si troost si slaen,
Van Minnen doene.

Der Minnen pleghen es onghehoort,
Als hi wel kint dies hevet becoort.
Want Si in midden den troost testoort.
Hine can gheduren
Dien Minne gheraect:
Hi ghesmaect
Vele onghenoemder uren.

En in een machtige enumeratie volgen nu door vier strophen de onghenoemde wisselvalligheden der Liefde, die zij in de minnenden uitwerkt:

Bi wilen heet, bi wilen cout;
Bi wilen bloode, bi wilen bout.

* 2. *Dan* = dat en
8. opgegroeid
9. nooit tot rust komende
10. in alle opzichten
16. ervaren
21. *onghenoemder* A en B hebben *onghemoeder* = droevige, verdrietig, droef te moede makende; wat ook een besten zin schijnt te geven. Toch meen ik dat *onghenoemt* bedoeld is. Hadewych wil het vreemde, het ‘onghehoorde’ het onnoembare of paradoxale doen uitkomen.

*
Hare ongheduren es menichfout:
Die Minne al maent
Die grote scout
Haerre riker ghewout,
Daer Si ons toe spaent.

Bi wilen lief, bi wilen leet;
Bi wilen verre, bi willen ghereet.
Die dit met trouwen van Minnen versteet,
Dat es jubileren:
Hoe Minne versleet
Ende ommeveet
In één hanteren.

Bi wilen ghenedert, bi wilen ghehoghet;
Bi wilen verborghen, bi wilen vertoghet.
Eer selc van Minnen wert ghesoghet
Doghet hi grote avonturen,
Eer hi gheraect
Daer hi ghesmaect
Der Minnen nature.

Bi wilen licht, bi wilen swaer;
Bi wilen doncker, bi wilen claer.
In vrien troost, in bedwonghenen vaer,
In nemen ende in gheven
Moeten die sinne
Die dolen in Minne
Altoos hier leven.

* 24. Het *ongheduren* dat zij veroorzaakt: wat de liefde uitwerkt wordt telkens aan de Liefde zelf toegeschreven.
28. De Liefde maant, herinnert ons, aldoor aan wat wij al schuldig zijn te doen om hare rike ghewout, waartoe zij ons opwekt, te bereiken: dat vooral maakt nu eens bloode, dan weer bout.
30. Hier eerder van de Liefde zelf gezegd.
32. *Dat es jubeleren* onderbreekt psychologisch den zin, die na *versteet* voortgaat met: *Hoe M.v.* enz. Vgl. volgende strophe.
34. omarmt
37. Het eerste vers geldt van de minnende; het tweede van de Liefde zelf.
38. gevoed
44. Van de Liefde tegenover de minnende.
45. in angst die bedwingt, benauwt.

*

Een smartelijk beeld, dit *moeten*, van de ellende der Liefde, van alle liefde, waarom Hadewijch steeds zoo algemeen menschelijk blijft; maar vooral van de machtige Liefde tot het Hoogste. Vol is dat: niet omdat nog niet meer andere tegenstellingen konden aangevoerd worden; maar omdat de stemming af is, en alle verdere ontwikkeling slechts den indruk zou verzwakken; omdat ook het slot de stemming esthetisch afrondt en gevoel en verbeelding uitbreidt. En al door weer de hooge gezindheid, de adel in de stem en in 't gemoed; met den psychologischen eenheidsdrang van de Liefde en de geliefde; met de steeds levende, hartstochtelijke taal.

5. *Maar orewoet zal de ziel ook over die onghedurichеit heen helpen.*

Steeds sluit de klacht in 't geloof aan de Liefde. Wel eens met eenige bitterheid in de stem: *Ic late die Minne wesen wat Si si* of nog: *Wie beiden mach hem es wel ghesciet*.

Soms is de aanklacht pas over den mond:

Waer di, Minne, Minne, als Ghi wel sijt,
Waer soudi nemen vremden nijt
Daer Ghi denghenen met doresnijt
Die U gheeft cussen in alle tijt?

‘waart Gij werkelijk Liefde, hoe stelt Gij u zoo vijandig aan?’ of 't antwoord van betrouwen komt, vurig, liefkozend, protesteerend:

Ja, Ghi sijt al Minne, ghi sijt so vroet.
Uwe name es Minne ende van prise so goet.
Hets emmer ghenoech al dat Ghi doet,
Wie dats blijft inden wederstoet.

Uwe name versiert, Uwe ghelaet verscoont.
Uw ophouden verteert, U gheven croont.
Hoe sere Ghi ons hebt ghehoont,
Met enen cussene Ghi al volloont.

* 24. Wie daarom (*dats* daarvan) ook in tegenspoed blijve.

*
Dus es Minnen werc boven al ghedreghen,
Ende al met Haren starken beleghen.
Hare waghe hevet alle waghen verweghen.
Hare en es gheen vlien, men ga Haere jeghen.
(XXXVII, 17-32).

Dikwijls klinkt het opwekkend, fier: *Hi were met slaghe den slach*! met de geheele strijdsymboliek, die hier bijzonder gelden moet. Of eenvoudig:

Doch selen wi Hare met sconen dienste sijn onderdaen.
2(XXVII, 18).

Wist de ridder der Liefde maar, hoe hij zeker kon worden van wat Liefde lief is, wat leed! Op dit thema is het EEN EN VEERTIGSTE lied gebouwd, waarvan wij slechts enkele strophen kunnen aanhalen, al is het in zijn geheel zeer overzichtelijk:

Ay, Minne, Uwe abolghe ochte Uwe hulde
En connen wi onderkinnen niet,
Uwen hoghen wille ende onse sculde,
Waeromme Ghi comt ochte vliet.
Want bi cleinen dienste condi gheven
Uwe soete wondere in claerheit groot.
Ende dat scijnt bi cleinen misdoene verdreven,
Ende dan gheefdi slaghe ende bitteren doot.

Ay, Minne, hoe selen wi gheleren
Wies Ghi comt ende wies Ghi gaet?
Waer selen wi u ontgaen ghekeren
Ende die storme daer Ghi ons bi verslaet?
Ende bi wat crachte selen ons bliven
Uwe soete wondere in wise clare,
Dat wijt bi nederheiden niet en verdriven,
Ocht sijn mach, dat ons el gheware?

Dat wij door *nederheit* niet verdrijven wat, als 't zijn mag, ons anders zou beschermen, tegen die *storme* of tegen die *nederheit* vrijwaart.

* 30. *Starken* = krachtdaden
31. *waghe* = last
26. *wies* = waarom

*

Zoo gaat het nog een strophe voort over de nukken der Liefde:

Dit sijn vore ons wel vremde scine;
Maer hen ghenoechte die kinnen Hare vrie ghewout.

En dan komt de zekerheid: wat alleen de ziel redden kan:

Ay, Minne, in welken so Ghi doet,
U henenvaren scijnt abolghe.
Maer die fier es ende vroet
Hem es best dat hi met allen volghe,
In soeten, in suren, in trooste, in vare,
Tote hi volweet wat Ghi hem wilt.
Als Ghi hem toont uwe wille so clare,
So es sijn wee in vreden ghestilt.

Standvastige onderdanigheid in alles wat de Liefde over hem beschikt, in volledige overeenstemming met Haar wil:

Hi moet willen in allen tiden
Haren hoghen wille, ende anders niet;
Ende els niet verdroeven noch verbliden,
Wat hem anders meer ghesciet.
(XLI, 16-32; 38-48; 53-56).

En het lied eindigt met dat machtige beeld; in die vesting wordt de Liefde gevangen, waaruit Zij niet meer ontsnappen kan.

Zoo wordt *orewoet* dat *rike leen*; zoo voert *orewoet* in 't bezit der Liefde. In *orewoet* dan ook is het, dat om Liefde lijden al *ghewin* is; dat der Liefde *storme* voor de ziel worden *hare beste vrome*. Door *orewoet* dat de minnaar al zijn nood te boven komt (XXVIII, 29-30); door *orewoet*, dat hij nog redding uit zijn *swaerre waghen* mag verhopen (XXIV, 30).

Want de ziel begrijpt het wel ten slotte:‘hoe hachelijk 't mij ook staat, dolend langs de paden der Liefde, hoe lang Hare kennis ook uitblijft, hoe diep ik ook wade in de wateren der smart, toch wil ik Haar in alles dank weten, want alles is mij aan Haar gelegen,

* 55. *els niet* = om niets anders

wil ik tot haar op stijgen. Wat ik anders ook deed, mijn Honger bleve even groot, zoolang Zij mij niet ten volle verzadigd had':

Hoe nauwe ic dole in Minnen pade,
Ende mi Hare conde es al te lanc;
Hoe diepe ic wade in Hare ghewade,
Ic wille Hare alles weten danc.
Want mi es mijn al ane Hare belanc,
Salic volclemmen Hare grade.
Want so wat ic elre dade,
Mijn hongher bleve al swanc,
Sine gave mi vol Hare sade.
(XXXIX, 73-81).

6. *Wat orewoet de ziel ook intusschen doet lijden.*

Intusschen, zoolang *ghebruken van Minnen* hem is ontbleven, zoolang hij dus *ter Minnen hevet ongheval* en *op Minne teret sonder spoet*, is hem alle blijdschap wee. Want in hoop en vrees brandt hij altoos opnieuw, daar al zijn begeeren is *voeden en teren en ghebruken Minnen naturen*=leven van de Liefde en haar genieten. Wie zou de zulken gelukkig prijzen? Zij willen zich geheel aan de Liefde hechten; en als Liefde hun dan alles diende te geven, wordt het een berooven, en wekt Ze een vrees op, ay, amabar! had Ze me toch dood geraakt vóór het dus ver kwam! Vanwaar dat wee? *Genoechte* wil genieten. Maar Rede wijst dit met verachting van de hand: het is haar een *keren*, een terugkeeren, zoolang de ziel niet ten hoogste is opgestegen. Als de ziel dus vrij, zonder nog te beiden, in zoetheid zich verlustigen wil, als Vrijheid haar terstond in de armen van den Geliefde wil voeren, gebiedt Rede te wachten, tot zij volmaakt is opgesierd. Maar toch, zulke *storme*, hevige bewegingen, maken blijde, brengen vreugde in allen vorm, echte vreugde: Wat zij die het niet aandurfden allen dood uit Minnen nood te smaken, niet begrijpen, ervaren, kunnen. Jongen, die enkele keeren wat vertroosting van Liefde ontvangen, meenen dat ze van het werk af zijn, dat ze de joost hebben voldaan met allen lof en leven nu als te hove allervroolijkst. Maar als dan Rede komt die hun ontdekt wat ze nog al te doen hebben, dan worden ze bloode die vroeger zoo koen waren. Moge Liefde die alles beheerscht zich ons bekend maken! Zij zal ons alles vergelden; ons niet ontsnappen. Wie zich op Haar

verlaat, wie Haar hoogsten raad volgt, wie in zijn streven volhardt en alle wee om Haar met trouw verdraagt, mag wel blijde zingen: Liefde zal het hem vergelden, want Zij beloont altoos, al komt Zij spade.

Aldus het VIJFTIENDE lied dat van de uiterste smart in *orewoet* langs die lijnen overgaat naar de zekere blijdschap. Om den mooien strophenbouw, om de zuivere uitdrukking, om de verheven opvatting, de dramatische voorstelling, de geleidelijke ontwikkeling, mag het hier in zijn geheel aangehaald worden:

Al es die tijt blide overal,
Ende al es groene berch ende dal,
  Dat wert hem wel clene in scine,
Die ter Minnen hevet ongheval.
Ic en weet wies hi verbliden sal;
  Hem es alle bliscap pine.
    Dat en es gheen wonder,
    Als hi es sonder
  Sijns Liefs, na sijn begheren,
    Ende hi niet en hevet
    Daer hi bi levet,
  Waerop soude hi dan teren?

Die op Minne teret al sonder spoet,
Wat hi ghedoghet in orewoet
  Dat mach allene bekinnen
Die hem ter Minnen verlaet al goet,
Ende dan van Hare blivet onghevoet.
  Hem es wel wee ter Minnen.
    Want hi bernet sware
    In hope ende in vare
  Altoos met nuwen uren.
    Want al sijn begheren
    Es voeden ende teren
  Ende ghebruken Minnen naturen.

Die dus in hongher van Minnen leven
Ende noch ghebruken es ontbleven,
  Ay, wie mach hen gheloven?
Want si hen een ane Minne al cleven.
Als hen dan Minne Hare soude al gheven,

So werdet een beroven,
Ende roertse een vaer,
Ay, amabar!
Waer salic, arme, henen?
Eert mi dus quam,
Ay, utinam!
Hadde Si mi doch doot gherenen!

Dit es een wee wel onbekint.
Het ne wert van vremden niet ghemint.
Ghenoechten eest te sware;
Want si hare alle uren daertoe went
Dat si hare an ghebruken bint
In vriheiden sonder vare.
Maer Redene claer
Hevet onmaer.
Het dunket hare een keren,
Eer si volclimt
Daer si volmint
Hare Lief ter hoochster eren.

Minne wilt al Minne, sine wilt niet beiden;
Si wilt alle uren in soetheit weiden,
In weelden na hare begherte.
Redene heetse merren na ghereiden,
Ende Vriheit wilse te hant gheleiden
Daer se met Lieve een werde.
Dusghedane storme
Maken eise in vorme.
Dats onbekint den vreemden,
Die alre doot
Vore Minnen noot
Te smakene nie en gheteemden.

Daer Minne die jonghe met nuwen troost,
So wanen si dan al sijn verloost;
So sijn si alse te hove,
Ende leven hen selven alre vroost,
Ende wanen hebben voldaen die joost
In allen vollen love.

Alse hen dan hare Redene wect
Ende si hen dat werc ontdect
Dat si hebben te doene
Met nuwen moede,
Werden si bloode
Die teersten waren coene.

Ay, Minne, die fine doghet,
Die alles es voghet,
Ende alle dinc mach dwinghen,
Si moete Hare melden;
Ende Si sal ons ghelden .
Sine sal ons niet ontdringhen.
Die alle rouwen
Ghesmaken met trouwen,
Si moghen wel blide singhen.

R/n. Dats iemant twifelt, dats grote scade.
Minne loont altoos, al comt si spade.
Die hen te Hare verlaten
Ende volghen Haren hoochsten rade,
Ende bliven inden nied ghestade,
Si salt met Minnen orsaten.

7. *Orewoet van Liefde de levensblijdschap.*

Zoo is dan ook *orewoet* de groote levensblijdschap, die de wereld, de vreemden, niet begrijpt, naar welke echter de minnende ziel, ondanks alle lijden, meest verlangt. Hoort hoe de ziel haar wee klaagt in *Minnen orewoede*: uit het zevende lied, met het leitmotiv der vernieuwing, *nuwe*-eeuwig jong, steeds nieuw, als wat nieuw, jong, is:

Ay, waer es nu nuwe Minne
Met Haren nuwen goede?
Want mi doet mine ellende
Te menich nuwe wee.
Mi smelten mine sinne
In Minnen orewoede.
Die afgront daer Si mi in sende
Die es dieper dan de zee.

*

Want Hare nuwe diepe afgronde
Die vernuwet mi die wonde.
Ic en soeke meer ghesonde
Eer ic Se mi nuwe al kinne.

En toch zingt verder het jubellied:

Die nuwer Minnen scolen
Met nuwer Minnen volghen,
Na nuwer Minnen rade,
In nuwer trouwen ere,
Si scinen dicke in dolen.
Nochtan sijn si diepst verswolghen
In Minnen onghenade,
Daer si na swelten sere.
Ende so comt dat nuwe clare
Met allen nuwen ware,
Ende brenghet nuwe openbare
Dat Si mi hadde stille bevolen.

Ay, hoe soete es nuwe melden!
Al ghevet nuwe kere
Ende menech nuwe doghen,
Het es nuwe toeverlaet.
Want Minne salt ons wel ghelden
Met groter nuwer ere.
Die Minne salre ons met doen hoghen
In Minnen hoochsten raet,
Daer dat nuwe gheheel sal sijn
In nuwen ghebrukene fijn,
Alse: ‘Nuwe Minne es al mijn!’
Ay, dit nuwe ghesciet te selden!
(VII, 37-48; 61-84).

* 68. verlangen
70. het ware
72. in stilte had toevertrouwd, beloofd.
74. *ghevet* = geeft het

VII. Liefde: Hoogste levenssmart en hoogste levensvreugde te gelijk.

I. *De diepere psychologie der Liefde*.

Nu kunnen wij dan ook aanvullen en verbeteren wat wij hierboven beweerden, dat Hadewijch vooral de dichteres is van de smart der Liefde. Want zoo uitgedrukt zou dit een verkeerde voorstelling geven, zoowel van hare mystieke leering als van hare poëzie. Indien Liefde de hoogste levenssmart is, dan is ze ook, en te gelijk, de hoogste levensvreugde. Zoo in 't bijzonder de mystieke liefde hier op aarde, zoolang die nog niet is opgenomen in de eeuwige vreugde van het onvergankelijk bezit. Die smarten der Liefde zijn het Goed der Liefde, omdat daarin de Liefde gelouterd, gesterkt en volmaakt wordt; omdat de ziel door dit *doghen* moet gelijkvormig gemaakt worden aan de eeuwige Liefde, die immers Christus is in Zijn Menschheid en in Zijn Godheid, en de Menschheid is lijden; omdat zij daardoor zooals 't behoort versierd en uitgerust wordt tot het blijvend bezit der ware Liefde.

Zoo zijn de smarten der Liefde bij Hadewijch te gelijk wat de ziel meest ducht en wat ze meest verlangt. Zoo verbinden zich telkens bij haar die twee tegenstrijdige gevoelens van wee en weelde, van lief en leed, hetzij nu eens het eene, dan weer het andere overweegt, hetzij beide in elkander versmelten tot ééne levenshouding.

Die diepe psychologie der Liefde heeft Hadewijch ten volle gevoeld en in hare liederen bezongen. Daaruit ontstaat die eigenaardige lyriek, die ons soms verbijsteren mag, die echter juist dat is wat wij, als zijnde te verfijnd, te modern zoo men wil, bij haar niet durven te erkennen: de lyriek met de sterk vermengde, door elkander slingerende bewegingen in ééne zielsgesteldheid.

Deze lyriek, de hoogste, de zuiverste, de dichtst bij het leven komende, hebben we voorzeker reeds in meer dan een lied mogen bewonderen. Ook, hoe Hadewijch zich die paradoxen der Liefde bewust was, zal reeds genoeg gebleken zijn.

In allen tide als roert die strale
Meerret hi die wonde ende bringhet quale.
Alle die minnen wetent wale
  Dat emmer deen moet sijn:

*
Soetecheit ochte smerte, ochte beide te male,
In dreeft vore Minnen anscijn.
(XIV, 13-18).

Als de strale, de liefdeschicht (want ook Hadewijch heeft reeds dit beeld) de ziel treft, brengt zij nieuwe kwelling, te zamen echter met nieuwe vreugde: want steeds moet zoetheid of smart, of beide te gelijk, zijn, in onstuimige beweging vóór het aanschijn der Liefde.

Dit is mede de beteekenis van het een en dertigste lied: met dien *sanc die allen toon verhoghet*, dat is: *Troost en Misloon* (troosteloosheid) *in een persoon*, te gelijk (*Troost* en *Misloon* worden verpersoonlijkt); *Minne in Hare ghewout*, die *So Si meer mint, so Si meer lade*.

2. *De soete pine.*

Op het paradoxe der *soete pine* gebouwd is geheel het twaalfde lied. Hier versmelt de smart der Liefde met de vreugde der Liefde tot één levenshouding.

't Is ook 't jaargetijde, dat de druk van den winter opgaat in de belofte van de bloemen der lente. Trouw is 't, die deze levenshouding brengt: Trouw die in 't juk der Liefde bloei brengt en edele bloemen met hare vrucht; die 't geheimzinnig woord der Liefde laat doorgronden; die de Liefde standvastig maakt en met één vriendschap innigst bindt, in 't hoogste der Liefde:

Nu es die edele tijt gheboren
Die ons bloemen sal brenghen int lant.
So sijn die edele, die sijn vercoren
Te draghenne dat joc, der Minnen bant:
Hen bloeit altoos die Trouwe in hant,
Ende edele bloemen met diere vrocht;
Daer wert met trouwen dwort doresocht;
Daer blivet die Minne ghestade,
Met eenre vrientscap al doreknocht
Int hoochste van Minnen rade.

* 10. Feitelijk weinig meer dan ‘in de hoogste Minne’, eigenlijk in 't hoogste van der Liefde geheimenis.

*

Ja, edel is de tijd, en edelen zijn zij, die uitverkoren zijn om 't juk der Liefde te dragen; edel de bloemen die daaruit opbloeien.

Zoo de hoofdstemming. Aan de leer van den Minnaar der Minne zelf wil zij het toonen: ‘Mijn jok is zoet, mijn last is licht’. o Ja, in Liefde heeft Hij dat woord gedicht: daarbuiten zal men 't niet begrijpen: daarbuiten is een lichte last zwaar en lijdt men menigen angst, dien de liefde niet kent. Want ‘der knechten wet is vrees; maar liefde is de wet der zonen’.

‘ Mijn joc es soete, mine bordene es licht’,
Seghet selve die Minnare es der Minnen.
Dit word hadde hi in minnen ghedicht;
Daerbuten en mach ment niet waer kinnen,
Alsoe ic mi can versinnen.
So es hen lichte bordene swaer,
Ende si doghen meneghen vremden vaer
Die buten Minnen wonen.
Want der knechte wet es vaer;
Maer Minne es wet der sonen.

Welk is dit juk, welk is die last? Het is de edele last daarbinnen, die daardoor ontstaat dat Minne de geliefde heeft aangeraakt en voor goed met zich vereenigd, zoo dat zij niet terug kan; dan wil Begeerte immerdoor scheppen; maar wat ze schept drinkt de Minne, die immer meer eischt: de eischen die de Liefde stelt, als de schuld die zij opeischt om Haar te bezitten, overtreffen alle voorstelling. Zoo is dit juk, die last: het dragen der Liefde in zulke zoetheid bij zulke eischen.

Welc es die bordene licht in Minnen?
Ende dat joc dat so soete smaect?
Dat es dat edele draghen van binnen
Daer Minne die lieve met gheraect,
Ende met enen wille so enich maect,
Met enen wesene sonder keer;
Begherten diepheit scept emmermeer,
Ende dat sceppen drincket al die Minne.
Die scout die Minne maent der minnen
Gheet boven menschen sinnen.

* 18. *die* antec. *si*

*

Dat wordt nu verder ontwikkeld: wie zoo met Liefde ‘verladen’ werd, geen mensch kan bevroeden, hoe hij de Geliefde aanstaart; geen rust heeft hij, niets ontziet, spaart hij, zoolang hij niet met Liefde door alles heenkomt om met Trouw in Liefde te staren. Want geheel zijn leven moet ingericht zijn volgens de beschikkingen die hij in het Aanschijn der Liefde wil lezen. Daar nu ziet hij klare waarheid openlijk in *meneghe soete pine*.

Het ne mochte nie herte noch sin gheraden
Hoe hi sijn Lief met minnen anestaert,
Dien Minne met minnen hevet verladen:
Want hi ene ure niet en spaert
Eer hi met minnen al dorevaert,
Hine stare met trouwen in Minnen fijn(1).
Want sine vonnissen moeten al sijn
Ghelesen in Minnen Anscine,
Ende daer siet hi claer waer sonder scijn
In meneghe soete pine.

Die *pine* is de erkenning van al wat vereischt wordt om tot de Liefde te komen, van al wat hem nog ontbreekt en van al wat Liefde van hem wil; maar dat dit de wil der Liefde is en Hare beschikking over hem maakt die *pine soete*, en doet hem zich geheel opgeven, om Haar geheel te bezitten en Haar *ghenoech te sine*:

Hi siet in claerheiden dat die mint
Met volre waerheit pleghen moet.
Als hi met waerheiden dan bekint
Dat hi der Minnen te lettel doet,
Verstormt met pinen sijn hoghe moet.
Want in Minnen Anscine nemt hi al

* 35. zoolang hij niet
36. tot hij
46. afnemen, leert

(1) Er is hier eigenlijk nog geen spraak van mystieke schouwing; maar alleen van het volhardend liefdevolle streven om zich in alles te laten leiden door de Liefde: met het oog trouw op Haar gevestigd en op Haar wil.

*
Hoe minne der Minnen pleghen sal;
Ende dat vonnisse soet die pine,
Ende doet hem gheven al om al,
Om der Minnen ghenoech te sine.

Wat wonderen van weelde zulken wachten! Met de Liefde vereenigd zullen zij de Liefde doorschouwen en met Hare verholen aderen drinken in 't conduut waar de Liefde Haar vrienden in geestelijke dronkenschap voert in vervoering voor Hare liefde-woeden. Voor vreemden, niet-minnenden, aardsch-gezinden, blijft dit verborgen; voor de vroeden ligt dit klaar-open.

Wie hen in Minnen ghenoech dus gheven,
Wat grotere wondere sal hen ghescien!
Si selen met minnen ane Minne een cleven
Ende selen met minnen al Minne doresien,
Ende met Haren verhoolnen aderen al tien
Int conduut daer Minne haer Minne al scincket
Ende met minnen Hare vriende al droncken drincket,
In wondre vore Haren woeden.
Dat blijft den vremden al ontwincket,
Ende openbaer den vroeden.

En dan komt het triomphantelijke slot: Mogen allen die minnen zoo geheel op de macht, den rijkdom, van Liefde leven, dat de Liefde hen, aan Haar gelijkvormig, in Zich binnenleidt! Dan kan geen euvel van kwaadwilligen hen nog gebeuren; dan zijn zij in de vrijheid der Liefde.

God gheve hen allen die Minne begheren
Dat si der Minnen also ghereden,
Dat si al op Hare rike teren,
Datse Minne in Haer minne moghe gheleden.
So en mach hen biden vremden wreden
Nemmeer misschien, sine leven so vri
Alse ‘ic al Minnen ende Minne al mi’.
Wat mach hen dan meer werren?
Want in Hare ghenaden staen si,
Die sonne, die mane, die sterren.

* 53. zich eng, innig hechten
54. *al* = aldoor

*

3.‘*Die Minne brinct hem selven die soene*’.

Ik zie in het EEN EN TWINTIGSTE LIED een uiterst merkwaardige poging om den psychologischen strijd uit te beelden van die fiere gezindheid om onversaagd alles aan te durven tegenover de menschelijke vertwijfeling om al de verduurde en nog te verduren ellende, met beider onscheidelijk heen- en weder bewegen, in één enkele levensvloed:

Het lied vangt aan met de fiere gezindheid van het *edele herte fijn*, dat *elken storm van Minnen*, elken aanval, elken strijd, aanvaarden en trotseeren wil:

Als ons die bloemen vanden somere comen sijn,
Daerna sijn wij der vrucht in waen.
Also doet die edele herte fijn,
Die elken storm van Minnen wilt ghestaen.
Si sprect van fieren sinne:
‘Ic groete U, Minne, al Minne;
Ende bens fier ende stout.
‘Ic verwinne noch uwe ghewout,
Ocht ic scietere mi al inne.’

Aan wie zoo hooggezind den minnedienst aanvaardt, zou nooit eenige ellende mogen wedervaren. Dat zou ook nooit gebeuren, zoo Liefde dadelijk ten volle geven wilde wat Ze wel eens geven zal (merk de dubbele zielsbeweging); zoo Zij tot ons afdaalde; zoo wij Hare *toghen* ‘*voltien*’ mochten zien: hare treken voltrokken (met een niet duidelijke woordspeling: *toghe*=uitwendige wijze van zich voor te doen; hare zonderlinge willekeurige handelwijze):

Hoe mochte dus fierre herten iet messchien,
Die al toesettet omdat si Minne vercrighen wilt?
En mochte haer nemmer comen in dien,
Woudi volgheven, Minne, dat Ghi volgheven selt,
Also het sijn moet altemale.
Ay, worden Uwe berghe dale,
Ende wi dan mochten sien
Uwe toghen al voltien!
So quaemt ons al wale.

* 2. verwachting
3. is het met

*

In plaats daarvan echter moet *hi trecken sere die Minne sal voltien*, zal *Haers wonders wonder* hem kond worden: *trecken* weer met zinspeling op *toghe* en *voltien*: (als in: de wereld *in*-of *door trekken*'.

Oec moet hi trecken sere die Minne sal voltien:
Hare wide wijt, Hare hogheste hoghe, Hare diepste afgront;
Hi sal in alle storme die weghe doresien,
Hem wert Haers wonders wonder cont:
Dat es die wilde wide te gane,
Te dorelopenne ende niet te stane;
Die hoghede dorevlieghen ende doreclimmen,
Ende dien afgront doreswimmen,
Daer Minne al minne te ontfane.

De gansche symboliek van den moeizamen arbeid in 't streven naar de ongenaakbare Liefde. Men mag dit samen onrealiseerbare beeldspraak noemen: zij bewerkt den geweldigen indruk van de oneindige grootschheid der Liefde, met Hare zeeën en woestenijen, met Hare bergen en afgronden en ruimten; als van de verre ellende en de zware avonturen, die de ridder der Liefde al bestaan moet. Maar zoo is juist de ridder der Liefde en zoo juist de Liefde: Hare zoetheid overtreft alle zoetheid; toch wondt Zij hart en zin; maar hij dien Zij eens trof, begeert in zijn drang naar Haar steeds nieuwe ontmoetingen, nieuwen strijd. Niets ontziet noch vreest hij, geen nood, geen moeite, geen angst, geen dood, tot het hem wel ga ter Liefde: Ay! God zegene hem! *Fierte herte en was noyt blode*.

Ay, dat hoghe Minne die so soete scijnt,
Dat Hare soeticheit al andere soetheit verteert,
So wondet herte ende sinne, dat hi van storme dien Si gherijnt
Al nuwe ontmoete begheert,
Dat hi en ontsiet ghene node,
Noch pine, noch anxt, noch dode,
Hine hebbe ter Minnen spoet.
- Ay, diet werct, God gheve hem goet! -
Fiere herte en was noyt blode.

* 21. doorschouwen en begaan

Met al dat, verzet zich de natuur. Dan wil zij de Liefde laten varen, laten zijn wat zij is; Haar wilde wonderen kan zij toch niet verstaan. En met een soort van zich-er-boven-zetten: al kan ik het in mij zelf genezen, verwijt ze dan:‘Zij heeft menigeen groot geweld aangedaan.’ Dat juist vermant haar dan weer: Wel, dat zoo iemand haar geweld niet met woorden verdrage, maar met daden, met krachtig verweer, want wie de Liefde nooit bevocht en overwon, leefde ook nooit vrije dagen:

Ic late die Minne al wesen dat Si si.
Ic en can Hare wilde wondere niet verstaen.
Al eest dat ics ghenesen mach in mi,
Si hevet meneghen grote ghewelt ghedaen.
Dies moete hi hebben plaghe,
Diet Hare met worden verdraghe,
Hine were met crachte Hare cracht.
Want die Minne nie en vervacht,
Hine leefde nie vrie daghe.

En toch, dadelijk daarop weer het verzet: als een breuk voor goed met de Liefde. Zij heeft haar toch te veel doen lijden; Zij heeft haar te zeer teleurgesteld; ‘ik kan het niet langer uithouden. Hare belooningen blijken wel te zijn als de schorpioen: naar buiten schoon; maar hoe hij daarna in 't verderf stort. Ay, wat bedoelen zulke vertooningen?’ (beloften)

Ic gheve der Minnen orlof nu ende altoos.
Die wille, volghe haren hove! Mi es wel wee ghesciet.
Ic waende gheweest sijn vrouwe int hof sint icse ierst coos.
Ic leide al toe in love. Ic en can ghevolghen niet!
Nu scinen mi Hare lone
Ghelijc den scorpione,
Dat toont scone ghelaet,
Ende na so sere verslaet.
Ay, wat meinen selke ghetone?

Dat het daartoe komen zou: de Liefde als een schorpioen! Dat ze 't zegde, breekt 't verzet, in wroeging, die 't verlangen wekt in klacht: Had ik maar geluk ter Liefde! Ik zou nog over-

winnenen leven in vreugde; wijl ik nu omzwerf in ellende te wreed.' En met de klacht, de aanspraak dat 't nu wel mocht gedaan zijn; en 't protest, dat ze onversaagd blijft dolen waar de Liefde haar doet volgen zonder spoed, al is Zij voor haar steeds ongenaakbaar.

Haddic gheluc ter Minnen dat mi ie vloo
Ende mine daghe was onghereet,
Ic soude noch verwinnen ende leven vroo,
Daer ic nu dole in ellenden te wreet.
Waert tijt, ic naems gherne een ende.
Ic dole met ghenende
Daer mi die Minne doet
Hare volghen sonder spoet,
Ende si blijft mi te onghehende.

En 't verzet met de klacht versterft in een bede tot God om voorspoed voor allen die minnen. En nu komt 't verstandelijk besef dat 't zoo wezen moet: 'dat de Liefde naar eigen wil zich meedeelt aan wien zij 't gunde. Waarom dit geducht? Die Haar kennen geven zich Haar geheel. Al Hare slagen zijn goed.' En dan weer in 't laatste vers: in plaats van te klagen, terugslaan! dat is met de Liefde strijden:

God gheve hen allen die minnen te rechte goet gheval!
Al hebbic ende menich man der Minnen so cleinen deel,
Die Se al kinnen, si gheven al om al.
Si ghevet dien Sijs an Hare selven al gheheel.
Hare hadde ie die mochte.
Wat holpe dat men dat dochte
Dat emmer wesen moet?
Hare slaghe sijn alle goet.
Maer die wedersloeghe, hi vochte.

En 't slot luidt als een zelf-bestraffing: het is ongehoord over de Liefde te klagen! Haar naam is zoo bemind, zoo beminnenswaardig, dat men van Haar alles verdragen kan. Die Zij nu zoo in 't verderf stort gewagen er liefst niet over: want wat dit is (het goede er van) blijft onbekend voor hem dien Zij zoo niet verdrukt. Maar wie fier en koen is zorge voor zich zelf en were

met slagen den slag. Dan ziet hij nog den dag der vreugde: Liefde brengt hem zelve de verzoening. Daarom, als besluit: wie het aandurft de Liefde er onder te brengen, te overwinnen, Liefde schenkt hem volle vergiffenis en maakt hem vrij over Haar (de overwinning brengt hem immers de vrijheid der Liefde). Zoo mogen wij dan wel zeggen: ay, hoe krijgen wij het over ons in 't minst met rust te blijven (en de Liefde niet aan te durven):

Hets onghehoort nu die over Minne iet claghen.
Hare name es so ghemint dat men Hare al verdreghet.
Die Si nu stoort, ic rade hen dat sijs niet en ghewaghen.
Het es hem onbekint dien Si so niet en verweghet.
Maer die fier es ende coene
Si selve te sinen doene
Ende were met slaghen den slach.
So siet hi noch den dach:
Die Minne brinct hem selve die soene.

R/n. Die Minne nemt te verdoene,
Si gheeft hem vollen pardoene
Ende maecten Haers al vri.
So moghen wi segghen wel: ‘Ay mi!
Hoe temen wij iet te gheroene!’

Zoo wisselt hier de volle liefdepsychologie voortdurend af in strijd en tegenstrijd van 't menschelijke hart tegen de opvorderingen en eischen der Liefde, tot de fiere gezindheid het haalt over de bange bezorgdheid en de bittere ellende. En het lange rythme met de vele binnenrijmen is als het her- en dergeklots der machtige zeebaren van de woelende ziel. Wat een onsamenhangend gerijm van allerlei tegenstrijdige gevoelens mocht dunken, blijkt de meest onmiddellijke, haast tastbare, uitdrukking, veraanschouwelijking, te zijn van een geheelen, zeer verwikkelden en toch zoo reëelen zielstoestand: door geen verstandselementen verbroken, omdat het geen redeneeren is over-, maar een directe uitstorting van de geheele ziel. Wie dit eenmaal heeft beseft, ziet vergezichten opengaan in de wonderbare psychologie van deze, allerminst primitieve, toch zoo natuurlijke, werkelijke kunst.

4- *'Hets oversoete in Minnen verdolen'.*

Wel eens overheerscht, het geheele lied door, de vreugde in de zekerheid der eind-eindelijke vergelding in 't alzaligend bezit der Liefde. Aldus in het VIER EN DERTIGSTE LIED:

Wie steeds onderdanig is aan de Liefde en Haar trouw dient, zal Liefde van Liefde ontvangen en spoedig Liefde met Liefde worden. Wel zijn de wegen der Liefde *suer ende doncker ende overwreet* in 't begin; wel komt men dikwijls buiten raad, vóór men genoeg heeft gediend. Men meent te verliezen, en 't is toch al *ghewin*, als men zich maar geheel en onvoorwaardelijk geeft in Liefde. Velen twijfelen aan de Liefde. Zij zien op tegen den arbeid: zoudt gij daar gaan dolen? denken ze. Zagen ze het loon dat Liefde geeft ten laatste, ze zouden de ellende van Liefde wel aanvaarden en er in dolen. Want nog nooit werd iets in Liefde verloren. Liefde vergeldt altoos, vroeg of laat; Zij is Haar eigen loon. Liefde kent met Liefde der Liefde zeden. Haar nemen is altoos geven, al geeft Zij met Haar behendigheid wel menigen dood in 't leven.

Noch nie en wart sake in Minnen verloren
Diemen dore Minne ie ghededе.
Minne gheldet emmer, na ocht vore.
Minne es altoos der Minnen mede.
Minne kint met Minnen der Minnen sede.
Hare nemen es altoos gheven.
Minne gheeft met Hare behendichede
Wel meneghe doot int leven.

Zoo is 't ook overzoet in Liefde te verdolen, langs Hare wilde wegen. Vreemden begrijpen dat niet. Maar wie in waarheid Liefde trouw blijft, zal met liefde in Liefde al het Rijk doorgaan, waar Liefde Vrouwe is, en in liefde vereenigd met Haar al de heerschappij ontvangen en doorsmaken Hare edele trouw:

Hets oversoete in Minne verdolen
Hare wilde weghe die Minne doet gaen.
Het blijft den vremden wel verholen;
Maer die met waerheiden Minne ghestaen,
Si selen met Minnen in Minne doregaen
Al dat Rike daer Minne es Vrouwe;

Ende al dat heerscap een met Hare ontfaen,
Ende doresmaken Hare edele trouwe.

Die smaken overtreffen alle zaligheid. Wie daarbij iets anders weelde noemt heeft steeds zonder weelde geleefd; hij weet niet wat weelde is. Want dit is hemelsche Ghenoechte (verzadigdheid) vrij, ten volle, zonder dat er iets ontbreekt ‘Du mi al, Lief, ende ic al Di!’ daar is geen ander spreken;

Die smake, die Trouwe in Minnen ghevet,
Wie el iet seghet dat weelde si,
Die hevet ie sonder weelde ghelevet,
Nadien dat ic versinne mi.
Want hets hemelsche Ghenoechte, vri,
Te vollen, sonder ghebreken:
‘Du mi al, Lief, ende ic al Di!’
Daer nes gheen ander spreken.

Onuitsprekelijk is die weelde: hoe *lief daer Lief al ommeveet*, hoe zij *één gheven ghebruken*. Maar daarover is *noch sien noch spreken mijn leen*. Dat is door mijn ontrouw: had ik toch maar steeds mijn gedachte zoo hoog gehouden om te werken in 't Rijk dat Liefde mij beloofde, *int hoochste van Haren ambachte*. Dat Rijk, dat ambacht, is: *Minne pleghen ende anders niet*, met trouwen dienst. Daarom:

Hiertoe manic alle die fine,
Die Minne met minnen willen ghestaen,
Aldus in Minnen dienste te sine
In al Hare comen, in al Hare gaen.
Hare opheffen, Hare nederslaen
Si hen al even soete.
So werden si minne met Minnen saen.
Dies ons God hulpen moete!
(uit XXXIV).

5. *Het* rijcste leen.

De Liefde leeft, al doet ze de ziel nog zoo veel sterven. Zij is zoo hoog en zoo edel, dat men Haar alles opgeven wil wat men is: Zij is 't wel waard: om Haar is alle wee het *rijcste leen*. Om die edele stemming van onwankelbaar betrouwen in de hoogheid der

* Liefde bij alle *ongheval* en nood, verdient het ZESTIENDE LIED ook in zijn geheel aangehaald te worden. Hier gaat de uiterste troosteloosheid op in den hoogsten eerbied voor al wat Liefde beschikken moge en in de vaste zekerheid dat *pine van Minnen es al ghewin*. Beide zielsbewegingen versmelten weer samen in één levenshouding, waar de hoogheid der Liefde overheerscht.

De inleidende stemming is die van de komende lente met de bevrijding voor vogelen en bloemen uit de kwelling van den winter. Moge de Liefde mij ook dra troosten tegen mijn *ongheval*, of ik ben verloren:

Men mach den nuwen tijt
Wel bekinnen overal:
Die voghele hebben delijt;
Die bloemen ontspringhen in berch ende dal.
Waer so si staen,
Si sijn ontgaen
Den wreden winter diese qual.
Ic ben ontdaen,
Mi en troeste saen
Die Minne jeghen mijn ongheval.

Dit ongheval is het thema van een eerste deel, dat vijf strophen telt; waardoorheen de noodkreet tot de Minne om hulp en redding opklinkt. Ze ziet haar *ongheval* als een machtig leger van alle kanten de burcht harer ziel nu bestormen. Liefde alleen kan haar nog verlossen. Moge Zij haar helpen! Maar die hulp zal vooral hierin bestaan, dat zij begrijpen moge wat ze al moet lijden om eens tot de genieting der Liefde te komen. Met het vaste geloof dat zij door Liefde al haar nood zal overwinnen, gedenkt zij dan al wat zij sedert haar vroegsten minnedienst voor wee en slagen heeft te verduren gehad, wat de Liefde haar al beloofde en hoe Zij haar dan verraden heeft:

Nu hevet mijn ongheval
Sine heervaert ghesticht op mi.
Het gadert overal.
Mine hoghe weghe die waren vri

* 8. verloren
10. rampspoed

*

Si sijn sere beleghet.
Mi es vrede ontseghet.
Merct ocht mi rouwe iet condich si.
Wordic gheweghet
Daer Minne gheseghet,
Ay, edele Minne, dies danckic Di!

Die Minne die al verwint
Helpe mi dat ic moet verwinnen;
Ende Si die alle noot bekint,
Onne mi dat ic moet bekinnen
Hoe swaer dat mi staet,
Hadde ics raet,
Te ontbeidenne dies ghebrukens van Minnen.
Die wrede raet
Die daer jeghen gaet
Bedroeft die cracht van minen sinnen.

Bi Minnen maghic al
Verwinnen mine ellendeghe noot.
Ic weet wel dat ic sal.
Doch hebbic meneghen wederstoot
Die mi doet sterven
Menich werven,
Sint Minne mi ierst van binnen scoot.
Ic wille alles derven,
Tote dat mi wilt erven
Die Minne int rike dat Si mi boot.

In minen jonghen daghen,
Doen mi die Minne ierst jeghenvacht,
Tonet Si mi grote ghelaghen:

* 17. *rouwe* = rust, vrede: of ik eenige rust ken, geniet
18. op den weg gebracht
19. zegeviert
22. *moet* = moge
25. Onderwerp is v. 27
26. Ware het mij mogelijk.
27. Te wachten op, het afwachten van.
29. die daarvoor moet gevolgd worden
37. Beeld der Minnepijlen
40. *boot* = aanbood, in 't vooruitzicht stelde.
43. *tonet* = imperf: toonde; *ghelaghen* vóór de hand liggende genietingen.

*
Hare wise, Hare rike, Hare goedde, Hare macht.
Doen ic met Hare omghinc,
Ende ic ontfinc
Al te gheldene der Minnen pacht,
Gherne boven alle dinc
Si mi een ane Hare hinc.
Nu scijnt die storm wel sere ghesacht.

Dus hevet mi Minne verraden,
Met vele dat Si mi hadde ghetoghet,
Met menegher soeter saden,
Daer nuwe joghet bi wert ghesoghet.
Verweende ontbite
Met nuwen delite
Daer ic al gherne bi hebbe ghedoghet,
Ic claghe ende verwite
Met nuwen vlite,
Houtse op, Die mi heeft verhoghet.

Geen losbarsting van oogenblikkelijken hartstocht; maar diep-gelaten, toch passievolle, steeds betrouwende, overpeinzing van genoten, thans bedrogen geluk, van geleden wee, dat haar nu te machtig wordt.

Dan, door vier strophen, de belijdenis van de hoogheid der Liefde, waarom zij wil alles van Haar verdragen, zich zelf niet meer toebehooren, of zij winne of verlieze, Haar in alles *ghenoech* zijn, als zij steeds verlangd heeft, altoos leven in 't werk der hoogste daad, alleen voor de Liefde en om Haar te behagen. En met elke nieuwe verklaring gaat de verzekering, dat Liefde wel alles vergelden zal, waardoor het wee der Liefde al *ghewin* wordt, het *rijcste leen* en een *soete dolen*:

* 44. wijsheid, rijkheid, goedheid.
46. *ontfinc* = op mij nam
47. de pacht, de schatting der Liefde, den tol
49. Hechtte Zij mij gaarne aan zich, boven alles, alleen met Haar.
50. *storm* = hier der vreugde
52. *Met* = te gelijk met
53. *saden* = verzadiging
55. lekkere, heerlijke gerechten; is voorw. van v. 60.
60. *Die* = Zij die, met min of meer adversatieve beteekenis: alhoewel zij mij

*

Ic weet wel dat die Minne
Levet, al stervic aldus vele.
Want icse levende kinne,
Verdraghic al wel gherne in spele:
Mesval ende ootmoet,
Si arch ocht si goet,
Ic ben diet gherne den vremden hele.
Mijn hoghe moet
Es dies wel vroet
Dat Minne met minnen orsaten sele.

Ic hebbe der hogher Minnen al
Opghegheven dat ic ben.
Verliesic ochte winne, si al
Hare scout noch meer no min.
Wat es nu ghesciet?
Ic ben mine niet:
Si hevet verswolghen al minen sin.
Hare wesen fijn
Doet seker sijn
Dat pine van Minnen es al ghewin.

Ic bekens die Minne wel wert:
Verliesic, winnic, dies al een.
Dat hebbic meest beghert,
Sint Minne mijn herte ierst ghereen:
Te sine Hare ghenoech
Na Hare ghevoech,
Alse ic wel sceen.
Want ic verdroech
Wat Si mi sloech:
Dore Hare wast mi dat rijcste leen.

* 64. al spelende, met vreugde
65. *ootmoet* = genade
66. erg of goed
67. Men moet alles aanvaarden en lijden, blijmoedig, zoodat aardschgezinden het niet merken; vgl. v. 96.
74. Al wat men Haar verschuldigd is.
82. *dies* = dat es *een* = gelijk
86. *ghevoech* = wensch
87. wel bleek

*

Die Minnen ghenoech wilt leven,
Hine spare hem niet, dat es mijn raet.
Hi sal met al hem gheven
Int werc te levenne der hoochster daet,
Den minnenden verholen,
Den vremden verstolen
Diet wesen van Minnen niet en verstaet.
Dat soete dolen
Inder Minnen scolen
En weet hi niet diere niet en gaet.

R/n. Hoe ic werde verquolen,
Dat Minne mi hevet bevolen
Dat blijft sonder verlaet.

'*Mijn hoghe moet*': is niet geheel dit gedicht uit dien *hoghen moet* geboren? Welk een hooge gezindheid tegenover de *hoghe Minne* iedere strophe, ieder vers dooradem t, doorzindert, doorleeft! te midden van al dit *ongheval*, dat de ziel te zwaar wordt. Want, let op dien strijd in de ziel: telkens opnieuw overtuigt de gefolterde zich, dat '*die Minne al verwint*', dat *Bi Minnen maghic al verwinnen mine ellendeghe noot', 'ic weet wel dat de Minne levet, al stervic aldus vele.'* Maar de nood prangt en omsingelt haar burcht, en zij klaagt het weer uit, tot ze 't opnieuw belijdt: '*Ic bekens die minne wel wert*' en zij aan haar zelf ontzinkt in volledige overgave, offergave, aan al wat Liefde van haar vergen mag, in 't werk *der hoechste daet*. Maar hoog niet minder, door de hooge voornaamheid dier taal, de rijkdom van woorden en geluiden, de bewegelijkheid van rythme, dat zich neerzet in rust, de plastische kracht der voorstelling, in 't bijzonder nog de volheid van stemming, zooals weinigen dat kunnen.

6. *'Onder den slach'.*

Dramatisch-tragisch is het ZEVENTIENDE LIED: dramatisch, om de epische worsteling in de ziel zelf, die te pletter ge-

* 95. Zoo zuiver alles voor de Liefde, dat het zelfs voor de minnenden verborgen blijft; of is 't toch: aan den minnenden in 't geheim toevertrouwd, aan den vreemde onttrokken?
96. verborgen gehouden
103. gebeurt zonder fout, zeker

wreven onder den al te machtigen druk van het Liefdewee, toch nog opstijgt ter aanbidding en verheerlijking van Haar, aan Wie zij zich zelven al gelaten had; tragisch, om den dreigenden ondergang in zoo groot lijden. Een lied van vertwijfeling, mocht men meenen, zoo de zekere trilling der veilige onderworpenheid en der onwederroepelijke offergave er, niet alleen in den grooten zang en tegenzang van smart en betrouwen, maar, en dat ook is dramatisch, telkens weer in de smart de hoop, in de hoop en de offergave de smart, opklonk.

Al is de lente op komst, toch is alles nog duister en leelijk, vorm- en kleurloos. Maar toch zijn daar reeds de voorteekenen van bloei. Als bij den minnaar: al heeft hij ook rampspoed, al vaart hij ook ellendig bij zijn liefde, hij zal in alles groeien.

Als hem die tijt vernuwen sal,
Nochtan es berch ende dal
Wel doncker ende ontsiene overal.
Doch gheet die hasel bloeien.
Al hevet die minnare ongheval,
Hi sal in allen groeien.

Dat de grondstemming. Al dadelijk overweldigt haar echter haar *ongheval*: Wat spreek ik van blijdschap, van lente? Wat baat hem dat, die gaarne in Liefde vreugde had, en nergens een beminde vindt, die hem ten volle verzadigen mag?

Wat hulpet hem blischap ochte tijd,
Die gherne in Minnen name delijt,
Ende niet en vint in der werelt wijt
Daer hi met trouwen op mach rusten
Ende vri toe segghen: ‘Lief, ghi sijt
Die minen gront mach custen.’

Wat zou hem blijdschap omvangen, dien Minne in Hare boeien heeft geworpen, als hij de ruimte der Minne wilde omgaan en vrij, vertrouwelijk, genieten? Wat al smarten heeft hij dan niet!

Wat mach hem blischap ommevaen,
Dien Minne in hachten heeft enghe ghedaen,

*

Ende die de wijdde van Minnen woude ommegaen
Ende vri ghebruken in trouwen!
Meer dan sterren anden hemel staen
Hevet die minne dan rouwen.

Wat kracht, en wat pracht van beeldspraak en rythme telkens! En welk een beeld vooral aan 't slot! En welk een hartstocht! Zal ze dat kunnen volhouden? Zal hier de poëzie niet bezwijken, na dien al te vollen vloed? Kan het nog intenser? Luistert:

Dat ghetal diere rouwen moet sijn ghesweghen.
Die grote sware waghen bliven ongheweghen:
Daer ne gheet gheen ghelike jeghen.
So eest best dat mens begheve.
Al es mijn deel clene, ic hebber verdreghen.
Mi gruwelt dat ic leve.

Hier viert rythme als zielsbeweging triomf. Hier bereikt het vers het sterkste taalimpressionisme.

Nog gaat het voort, even machtig, even hartstochtelijk: wat die smart dan wel is:

Hoe mach hem gruwelen ende rouwen tleven,
Die sijn al hevet op al ghegheven,
Ende in donckeren dole wert verre verdreven,
Daer hi meer ne waent doen kere,
Ende in onthopenden storme al wert tewreven!
Wat rouwen gheliket dien sere?

En als de Liefde haar niet hoort, dan gaat de ziel ongedurig naar de menschen, naar hen die de Liefde genieten mogen, om erbarmen: o Zij gunt hun hun geluk; maar zij moet leven in vertwijfeling:

* 20. lasten
22. het opgeve (naar een gelijkenis te zoeken)
23. en ik weet er van!
28. waaruit hij meent niet meer te zullen terugkeeren
29. wanhopig

*

Ay, ghi fiere, die alles met Minnen ghestaet,
Ende vri leeft in hare toeverlaet,
Ontfarmt der verdeilder, die Minne verslaet
Ende met onthopenden ellende gheet nopen.
Och, die raets mach pleghen leve vri in raet;
Mijn herte levet in onthopen.

En dan komt de verrukkelijke strophe, met dat liefelijke beeld der blijde verwachting in haar duisteren nacht, en daarna de geweldige teleurstelling: over het donkere zwerk van haar ziel heeft zij een lichte wolk zien opgaan; even scheen het donkere hemelgevaarte van haar smart te zullen breken: een vlugge opening, met licht omzoomd.

Want ic sach ene lichte wolke opgaen
Over alle swerke, so scone ghedaen,
Ic waende met volre weelden saen
Vri spelen in die sonne!
Doen wart mijn hoghe maer een waen.
Al storvic, wie es dies mi wanconne!

Nog een laatste kreet van smart nu: de nacht viel terug over den dag. En 't brekende hart heeft de volheid van zijn wee uitgezongen, als weer de vaste en grootsche zekerheid van de Liefde overwint:

Doen sweec mi nacht over den dach.
Dat ic ie was gheboren, o wach!
Maer die sijn al ghevet op Minnen sach,
Met Minnen saelt wel orsaten noch Minne!
Al bennic weder onder den slach,
God troost alle edele sinne.

Vast, onwrikbaar! Als maar de ziel haar adel niet verbeurt.

Nu is de groote storm uitgewoed. Maar nog schuimen de golven, nog flitst de bliksem, nog rommelt de donder in de verte, eer de rust zich vastzet. In bewogen bepeinzing denkt de ziel

* 33. *verdeilder* = veroordeelde
35. *raets* = uitkomst
41. *hoghe* = blijde verwachting; *waen* = teleurstelling
43. *sweec* = viel

* aan haar jeugd, toen zij de heerlijk-belovende Liefde van ganscher harte tegenlachte. Maar toen heeft Zij haar doen gelijken op den hazelaar, die vroeg bloeit, als 't nog winter is en donker, maar op wiens vruchten men lang moet wachten:

Die Minne es in allen beghinne ghenoech.
Doe mi Minne eerst Minnen ghewoech,
Ay, hoe ic met al Hare al beloech!
Doen deedse mi haselen slachten,
Die in deemsteren tide bloeien vroech,
Ende men langhe hare vrocht moet wachten.

Wat al weemoed er zwelt in zulk een beeld en in zulk een vers! Jawel, dat beiden tot Minne de ziel volledig verzadigt, gelukkig wie dit kan, want dat moet. Ik weet dat wel; ik geef er ook niet om; ik ben er slechts te opgewekter om; want ik heb mij geheel op Minne verlaten. Maar, zoo ik al wee roep, de smart werd mij te zwaar:

Die beiden mach, hem es wel ghesciet,
Tote dat Minne sijn al met al versiet.
Ay God, dies en achtic niet,
Maer ic bens meer dan te ghemeder.
Der Minnen ic doch mi selven al liet.
Maer mi dede dat wee al leder.

En nu, als zich verontschuldigend: 't is ook zwaar naar Minne te dolen, zonder te weten waar men Haar vinden zal, waar men Haar winnen kan, in duisterheid of in klaarheid, in verbolgenheid of in liefkozing. Gaf Zij eens duidelijk Hare waarachtige vertroosting, dat zou het ellendig gemoed tot rust brengen:

Dat es den minnare al te swaer:
Na Minne te dolen ende hine weet waer,
Het si in deemsterheit ende in claer,
In abolghe ochte in minne; gave Minne
Hare ghewarighe trooste openbaer,
Dat custe ellendeghe sinne.

* 50. van Minne gewaagde
58. *ghemeder* = opgewekter, blijmoediger

*

Liet mij de Geliefde toch wat genoegen ontvangen, dat zou Liefde niet uitputten, niet *verdoen*; en zoo zou de blijde verwachting geen ontgoocheling worden. Bij deze gedachte schrikt de dichteres op: neen, geen ontgoocheling, voor geen edelgezinde! God behoede hem:

Ay, liete mi mijn Lief lieve van Minnen ontfaen,
Daeromme en worde Minne niet al verdaen;
Ende so ware gheen hoghe maer een waen.
Dat ware groot jammer dat het ghesciede,
Ay, den edelen fieren doe God verstaen
Wat selke scade bediede!

Met een beroep op de ervaring der ware minnaars besluit zij dan hare klacht en houdt zij de groote wet der Liefde voor: tot de Liefde door veel Lijden! Wat een kort refrein toelicht: maar geen dorpers begrijpen dat:

Ay, wat ic meine ende hebbe ghemeent,
Heeft God den edelen wel versceent,
Dien Hi quale van Minnen heeft verleent
Omme ghebruken van Minnen naturen:
Eert al met al wert vereent,
Smaect men bitteren sure.

R/n. 'Der Minnen comen troest, Hare ophouden versleet'
Dat swert die avonture.
Ay, hoe men al met al beveet,
Dat en weten gheen vremde ghebure.

Nu mocht iemand meenen dat dit lied vroeger had moeten eindigen, dat de laatste strophen er den indruk van verzwakken. Dit is niet onze opvatting. Gewis, na het hevig bewogen eerste deel is het laatste rustiger. Maar dit werd door de dichteres bedoeld. Haar volle gemoed had ze laten uitspreken in laaie vlam van hartstocht. Geen opstand tegen de Liefde mocht dat zijn.

* 67. *lieve* = genoegen
74. *versceent* = geopenbaard
80. *swert* = bevestigt plechtig
82. *ghebure* = boeren, dorpers

* En zoo moest, psychologisch, als in een soort zelfverdediging, langs meer reflecteerenden weg, de ziel opgevoerd worden tot de erkenning van de groote wet der Liefde en tot berusting.

7. *'Ai, Minne doet al uw ghenoeghen'.*

In het VIJF EN DERTIGSTE lied, een der meest overzichtelijke, in zijn psychologische stijging langs één groote lijn van hartstocht best begrijpelijke, verheft het wee zich tot een vormelijke aanklacht tegen de Liefde.

't Is winter; vogelen en dieren treuren. Maar de harten lijden wel wat anders, die in hun fierheid willen minnen en wien de Liefde dan niet ten deel mag vallen. Wie ook oprijze, wat anderen wellicht oprijzen, ik blijf in 't dal der troosteloosheid. Het wee drukt mij te zwaar. Hoe kan het hart het uithouden, dat Zoo menigen dood moet lijden als hij smaakt, die zich altoos onbemind weet, en wien alles ontzegd wordt, waarvan hij hulp of troost of betrouwen ontvangen mag:

Die tijt es doncker ende cout.
Dies droeven voghele ende dier.
Die herten doghen el menichfout,
Die kinnen hare nature fier
Ende hen dan Minne ontbliven sal.
Wie oprijst, ic blive int dal
Van riken troeste onberaden,
Met swaren waghen altoos gheladen.

Die waghe es mi al te swaer,
Die niet en leghet bi ghere noot.
Hoe mochte een herte gheduren daer,
Die liden moet so meneghe doot
Als hi ghesmaect, die hem bekint
Altoos van Minnen onghemint,
Ende al ontseghet wien si ontfaet
Hulpe ende troest ende toeverlaet.

* 7. *onberaden* = onvoorzien
8. last
15. *wien* heeft als antec. *al* = alles waarvan; maar dat. na *ontfaen*.

*

Wil Liefde mij niet ontvangen, dan ben ik verloren en hoop ik geen geluk meer:

En wilt Minne mi minne niet ontfaen,
Wat soudic dan ie gheboren?
Benic vore Minne dus ontdaen,
So benic sonder waen verloren.
So maghic claghen wers na wee
Al minen tijt voortane mee;
Sone hopic niet na gheen gheval,
Sint Minne mi dus ontbliven sal.

Maar Liefde is onverschillig voor al mijn wee. Had ik maar ooit even in hare hulde geleefd, dan zou ik mij beroepen op hare trouw om mij te bevrijden; nu moet ik zwijgen en steeds opnieuw scherp oordeel verduren:

Ic toonde der Minnen mine pine;
Ic bad Hare dat sire hadde ghenade.
Si dede mi met ghelate in scine
Dat Sijs en hadde wille noch stade.
Wat mi ghesciet dats Hare al een.
Hoe Si mi ie in onsten sceen
Hebben mi Hare vreemde kere ontgheven.
Des moetic nachte bi daghe leven.

Waerhenen es Minne? In vinder niet.
Minne heeft mi al minne ontseghet.
Ware mi dat ie bi Minnen ghesciet
Dat ic een ure hadde ghelevet
In Hare hulde, hoesoet mi staet,
So sochtic ane Hare trouwe aflaet.

* 19. *ontdaen* = rampspoedig
20. *sonder waen* = zonder twijfel
21. *wers na wee* = erger en erger
23. *In* = ic en
27. liet me duidelijk verstaan
28. lust
29. al gelijk
31. *kere* = toeren, grillen; *ontgheven* = ontnomen
38. De bet. schijnt te zijn: had ik ooit hare hulde genoten, dan zou ik leniging, verlossing zoeken bij haar trouw: die mij immers eens in genade ontving en mij niet verraden mag.

*
Nu moet ic swighen, doghen ende duren
Scarp ordel met nuwen uren.

Die vonnessen doen mi bederven,
Dat Minne mi dus ontbliven moet.
Al woudic om Hare hulde werven,
Daertoe en hebbic ghelue no spoet.
Mestroost heeft mi so wederstaen,
In can confoert engheen ontfaen,
Die miere herten ontkeren mach
Dien onghehoorden wederslach.

En nu de aanklacht, rechtstreeks, tot de Liefde zelf:

Minne, Ghi waert daer te rade
Daer mi God mensche wesen hiet.
Ghi meinet mi in onghenade;
Si al u scout wat mi ghesciet!
Ic waende van Minnen gheminnet sijn.
Ic ben ontseghet, dats mi in scijn.
Mijn toeverlaet, mijn hoghe waen
Es mi te rouwen al vergaen.

Hoe kan de Liefde die zoo zoet is, zoo verbitterd op mij zijn! Liefde, geef den edelen fiere toch liefde en volbreng in mij wat Gij begonnen zijt!

So soete nature als Minne si,
Waer machtsi nemen vremden nijt,
Dien Si alle uren sticht op mi
Ende miere herten gront met storme doresnijt?

* 40. *met nuwen ure* = steeds opnieuw
41. Die vonnessen, dat *scerp ordel*, zijn de beschikkingen der Liefde over haar, nl. *dat Minne mi dus ontbliven moet*.
46. Ic en
47. *ontkeren* = afwenden
51. *meinet* = meendet, bestemdet
54. *ontseghet* = afgewezen; *dats... in scijn* = duidelijk
55. *waen* = verwachting
58. *nijt* = verbittering

*
Ic dole in deemsterheit sonder claer,
Buten vrien troest, in vremden vaer.
Gheeft, Minne, den edelen fieren minne
Ende voldoet in mi al Uwe beghinne!

En zoo komt de berusting. Ja. ondanks alles, wil ik raad zoeken bij Trouw: zij helpe mij, om mij aan de Liefde geheel over te geven, op hoop dat Zij er eenigen prijs op zal stellen. Ik vraag Haar alleen mij als den Hare te erkennen:

Minne heeft mi recht loos ghedaen.
Ane wien salic nu soeken raet?
Dats ane Trouwe: wilt si mi ontfaen,
Dat si mi om hare hoghe daet
Vore Minne gheleide, dat ic Hare mochte
Mi al opgheven, ocht Sijt iet rochte.
Ic bidde Hare trooste noch raet enghene,
Dan Si mi Hare bekinne allene.

En de heele aanklacht eindigt met dit sublieme gebed van volledige offergave aan allen wil der Liefde:

Ay, Minne, doet al U ghenoeghen!
Uw recht, dat es mijn naeste troost.
Ic wille met al mi daertoe voeghen,
Het si ghevanghen ocht verloost.
Uwen liefsten wille willic vore al
Ghestaen, in quale, in doot, in mesval.
Ghevet, Minne, dat ic U Minne bekinne:
Dats rijcheit boven alle ghewinne.

Zoo dichten alleen heiligen.

* 62. vrijmakenden
68. De trouw is de verpersoonlijkte trouw der minnende; *hare hoghe daet* is de daad van trouw der minnende, die aan Trouw wordt toegeschreven en waarop de minnende zich beroept.
71. *raet* = uitkomst
74. *naeste* = eerste, voornaamste
78. volbrengen tot elken prijs
79. U als Minne

8. *Naar de Liefde.*

Nog een lied van orewoet wil ik hier aanhalen. Het is echter ontleend aan de Mengeldichten, het vijftiende. Daar echter treft het, omdat het niet als de andere gedichten uit de eerste serie (tot het zeventiende) gesteld is in de epische versmaat, maar ook strophenbouw, zij het zeer eenvoudigen, heeft. Men weet dat de laatste mengeldichten, van het zeventiende tot het negen en twintigste, zeker niet meer van Hadewijch zijn. Om ook de eerste serie dier gedichten aan Hadewijch te ontkennen, bestaat er tot nog toe geen voldoende reden.

Het is een lied van louter hartstocht: de geweldige drang naar hooger, naar de Liefde: hartstocht, die trilt van 't begin af, stijgt voortdurend en oplaait in een gloed van Liefde en van verlangen; hartstocht, die ons aangrijpt in den brand der woorden en de vurige beweging der toespraken, in de ongedurigheid waarmee de ontboezeming wordt onderbroken, en dan weer geweldiger opgenomen; hartstocht die opklinkt in de ongeëvenaarde taalmuziek, in de rijke, volle klanken, in 't onmiskenbare heenen wederspel van lang-smachtende klinkers, in de steeds pramender rythmen van de laatste strophen, tot het uitspat in lichter laaie van louter Liefdekreten.

Als in alle rechtstreeksche uiting van subjectief gevoel waar veel uit omstandigheden moet verklaard, is ook hier de juiste zin van ieder vers niet steeds te omschrijven. Zoo reeds in de eerste strophen: ik meen dat het woord gericht wordt tot de Minne. Met een groet aan de Liefde vangt het aan, en dadelijk met woorden van hartstocht:

> Ic groete dat ic minne
> Met miere herten bloet.
> Mi dorren mine sinne
> Inder Minnen orewoet.

Zich voort wendende tot die Liefde, als in haar: moge zij opgroeien tot de volheid van het wezen dat haar toekomt! Dan zouden hare zinnen van den dood genezen:

> 5. Ai, hertelike, soete Minne,
> Volwasse na dijn wesen!
> So moghen mine sinnen
> Vanden doot ghenesen.

*

Ai, heerlijke, overduurbare, waart Gij in mij wat Gij in U zelven zijt, zoo had ik eindelijk eenigen duur:

Ai, here, overkare,
Waerdi dat Ghi sijt
In Uwe nature, so ware
Iet mijns ghedurens tijt!

Men volge dit bewogen en gebroken rythme; legge den klemtoon op de sterk geaccentueerde silben en voele dat spel der smachtende klinkers! Nu, zich wendende tot dien duur, die rust, zelf als verpersoonlijkt: hadt Gij toch eens al wat tot U behoort, waart Gij eens vol, dan zouden mijn lasten, die me nu zoo drukken, wel lichter wegen:

Ai, oversoete Raste,
Haddi al dat uwe vercreghen,
So waren mine lasten
Verlicht, die nu so weghen.

Tot wien de volgende strophe gericht is, is niet duidelijk: is de *nature*, die toegesproken wordt, de Liefde als in Haar zelven, Zoodat de zin ware: Liefde, hoe kunt Gij 't over U, Uw hart, krijgen, mij te zien, die geen duur kan vinden, zoolang ik niet geheel der Liefde toebehoor? Of is die *oversoete nature* een omschrijving reeds voor de joffrouwe der volgende strophe, zoodat de zin ware: Hoe stelt Gij het? Hoe kunt Gij met rust, tevreden, zijn, het uithouden? Ik voor mij kan geen duur vinden, enz. Ook hier lette men weer op het spel der klinkers:

Ai, oversoete nature,
Hoe ghedoet die herte dijn?
Ic en can gheduren een ure,
Ic moet al der Minnen sijn!

Hier onderbreekt Hadewijch hare ontboezeming, om zich bij een joffrouw te verontschuldigen, dat ze zóó haar hart blootlegt; maar ze kan het niet verhelpen: de oorzaak is *nuwe Trouwe*, een hevige drang van Trouw, uit het diepe, verborgen, lis-

* 9. *here* = *ghehere*, heerlijke

tige* spel der Liefde. Hadden wij eens wat wij hebben (wat ons in ons ideeël wezen toekomt, wat wij hebben in God) dan waren we beiden zoo rijk; dan zou men wel luttel ergens ons gelijke, in geluk, vinden:

Ai, hertelike joffrouwe,
Dat ic so vele te U spreke,
Dat doet mi nuwe trouwe
Van dieper Minnen treke.

Ai, hadden wij dat wij hebben,
So waren wij beiden so rike,
So soudemen luttel vinden
Iewerinc onse ghelike.

Men zou hier geneigd zijn *hebben* te veranderen tot *minden*, wat het rijm zou herstellen; toch vrees ik, dat hier een tegenstelling bedoeld is tusschen wat ze zijn, hebben, in de werkelijkheid en wat ze hebben in hun ideëel bestaan; als reeds vroeger tegenstelling bedoeld is tusschen wat is in werkelijkheid (Minne als in de ziel, raste) en wat in de idee, de volmaaktheid.

Nu groeit de hartstocht, het rythme wordt heviger, dringender, met binnenrijmen, waardoor het rijmen van v. 1 en v. 3 overbodig wordt; men zou ook de strophe anders kunnen schikken; maar dit acht ik onnoodig.

Ai, ic woede in moede met spoede
Na tgoede dat ic der Minnen volsi.
Ai, in woet sijn vroet dats spoet,
Ja, in woet van Minnen vri.

Ic hake, ic wake, ic smake
Die sake die mi dunct soete.
Ic kinne met sinne, daer es inne
Die Minne mijns evels boete.

* 29. ik word door orewoet gedreven in mijn verlangen met haastige drift
30. naar het Goede, dat hierin bestaat: der Liefde ten volle toe te behooren
31. Ai, als een vroede dus in orewoet zijn, is baat
33. *wake* = ik span mij in
35. *met sinne* = beslist, voorzeker
36. er is in de Liefde verlossing (boete = redding) van mijn lijden.

*
Ic doghe, ic poghe omt hoghe,
Ic soghe met minen bloede;
Ic groete dat soete, dat moete
Boeten minen orewoede.
Ic beve, ic cleve, ic gheve,
Ic leve op hoghen waen,
Dat mine pine die fine
In die sine sal al ontfaen.

Duidelijk is in deze strophen een stijging der klinkers waar te nemen: beginnende van de zware *oe* geluiden gaat het over tot de steeds lichtere, scherpere *ij*'s en *i*'s van het slot. Als uit een goede lezing kan blijken, is er ook in die geluiden, te zamen met voortdurende stijging, groote verscheidenheid, als de hijgende borst die neerzijgt, om weer luider en machtiger op te rijzen. En wie hoort hier niet als de volle gamme van 't smachtende lied van den nachtegaal?

De twee laatste strophen zijn louter hartstocht. Toch is dit geen zinloos klankenspel, geen onbeholpen harmonie imitative, maar diep gevoel gedragen door een diepe gedachte. Ik versta: Ai, Geliefde, Jesus, heb ik lief een geliefde, wees Gij dan die Geliefde, Gij die hetgeen U duurbaar was opofferdet voor de geliefde (de ziel) waardoor de Geliefde, Jesus, de geliefde ziel tot Zich aantrok! Ai, Liefde, ware ik liefde, (geheel in liefde overgegaan) en kon ik U, Liefde, met ware liefde minnen! Ai, Liefde, om Liefde, in Liefde's naam, geef dat ik, Liefde geworden, de Liefde kenne en ervare!

Ai, Lief, hebbic lief een lief,
Sidi, Lief, mijn Lief,
Die lief gavet omme lief,
Daer Lief lief mede verhief!

Ai, Minne, ware ic minne
Ende met Minnen minne U minne!
Ai, Minne, om Minne, ghevet dat minne
Die Minne al Minne volkinne!

* 38. Ik voed (de Liefde) met mijn bloed
39. *moete* = moge (stillen)
41. Ik beef van verlangen; ik word uiteengerukt door 't geweld van dien drang; ik schenk mij weg en leef, met de hooge verwachting, dat mijne smart, de edele, in de zijne al ontvangen zal (of: *die fine* = het einde?)

*

Ik ken geen hartstochtelijker lied in de middeleeuwen. Is er wel een zoo hartstochtelijk lied in onze letterkunde? Maar dat is steeds de hartstocht naar boven, naar de Liefde.

9. '*Verus Amor*'.

In één groote zielsstemming van hartstochtelijken drang naar de Minne en te gelijk van algeheele berusting in Hare bebeschikkingen beweegt het laatste lied, het VIJF EN VEERTIGSTE.

In den uitersten Liefdenood wendt de ziel zich tot de Liefde. Zij smeekt Haar dat ze toch luistere naar den kreet van haar hart; dat Zij hare trouw beschouwen moge, dat Zij haar schenke wat Zij haar voorhield in hare jeugd, en haar geneze; dat Zij toch geve wat zij zoo zeer verlangt en eenige leniging brenge in haar bitteren nood; want alle zaken zijn zwaar, zoolang zij niet de Liefde zelf, in Hare geheimzinnige verborgenheid, verkregen heeft. Maar daardoor heen, in dramatische spanning, belijdt de ziel hare onwankelbare volharding, haren vasten wil om Haar geheel haar leven alleen te verheerlijken, om zich steeds aan al de slagen van Haar welbehagen te onderwerpen, om in baat of schade, in vertroosting of in troosteloosheid, in verzadiging of in honger, al naar het de Liefde believen mag, de Liefde in alles te voldoen en daarvan te sterven.

Welk een heilig ontzag voor den wil der Liefde, voor Hare almacht, Hare grootheid, welk een onwrikbaar vertrouwen in Hare waarachtigheid, er opruischt uit dezen smartkreet van een bloedende hart, dat, trots alles, vast berusten blijft in de eenige levensvreugde, die de Liefde is! Het rustig, wijd-uit-golvende rythme van de Sapphische strophe, met de zesmaal herhaalde volle rijmen en den mysterieuzen weergalm van de latijnsche uitdeiningen drukt wel die diepe berusting uit, die van het begin af, met die hooge belijdenis der eenige vreugde in ware Liefde, aangrijpen moet:

Ay, in welken so verbaert die tijt,
En es in al die werelt wijt
Dat mi gheven mach delijt,
Dan: verus Amor.
Ay, Minne, op Trouwe, want Ghi al sijt

* 1. hoe het weder er ook uitzie, wat jaargetijde het ook zij.
5. bij Trouw voorwerp van toewijding.

*

Miere zielen joie, miere herten vlijt,
Ontfarmt der noet, siet ane den strijt,
Hort cordis clamor!

Ay, wat ic mijn wee roepe ende claghe,
Die Minne doe met mi Hare behaghe.
Ic wil Hare gheven alle mine daghe
Laus et honor.
Ay, Minne, ocht Trouwe uwe oghe ansaghe!
Want mi maect coene dat ics ghewaghe;
Want mi ierst op uwe hoghe staghe
Uwe traxit odor.

Ay, Minne, ja Ghi, die nie en loghet,
Want Ghi mi tonet inder joghet
Daer ic na quele, want Ghijt vermoghet,
Sijt medecina!
Ay ja, Minne, Ghi die alles sijt voghet,
Gheeft mi om Minne dies mi meest hoghet,
Want Ghi sijt moeder alre doghet,
Vrouw ende regina.
Ay, weerde Minne, fine, pure,
Wan siedi ane wie ic ghedure
Ende sijt in minen bitteren sure
Condimentum!
Ay, ic dole te swaer in davonture!
Mi sijn alle andere saken sure.
Volghevet mi, Minne, uw hoghe nature.
Sacramentum!

* 9. hoe zeer ook
13. Zoo Gij toch Trouw aanzaagt!
14. Want ik word er koen bij, van Trouw te gewagen
15. Gij zelf toch, uw odor, heeft mij eerst aangetrokken...
18. toondet
19. Datgene waarnaar ik verlang: *want ghijt vermoghet* voor den zin te plaatsen na *sijt medecina*.
23. waarnaar ik meest verlang
26. Och zie toch... hoe ik het uithoud, hoe ik gesteld ben
28. Leniging
29. in hachelijken nood
32. Geheimzinnigheid; oppositie, meen ik, bij *nature*.

*
Ay, benic in vrome ocht in scade,
Si al, Minne, bi Uwen rade.
Uw slaghe sijn mi ghenoech ghenade
Redemptori.
Ay, wadic ghewat, climme ic op grade,
Benic in honghere ocht in sade,
Dat ic U, Minne, ghenoech voldade,
Unde mori. Amen. Amen.

Al zou men nu ook in zulk een gedicht op enkele fouten of vlekken kunnen wijzen, als op het veelvoudig gebruik van *want*, aan den algemeenen indruk verandert dat niets: dat is poëzie van de zuiverste, de hoogste soort. Dat is een machtige, dramatische zielsstemming, rijk, nobel en vol uitgedrukt.

Besluit.

Eentonig, heeft men deze poëzie genoemd.

Wie in de poëzie op de eerste plaats naar gedachten zoekt, dat is, naar de min of meer elegante, op rijm gestelde, uiteenzetting van abstracte, buiten het leven gehouden of met het leven weinig verbonden, redeneeringen over zedelijke, politieke, staathuishoudkundige, maatschappelijke onderwerpen, zal natuurlijk door deze Strophische Gedichten worden teleurgesteld. Maar zoolang poëzie blijft: de uitdrukking van het leven zelf met al de middelen van het woord, in zijn diepe en eeuwige behoeften, strevingen, openbaringen, zal deze poëzie van Hadewijch beschouwd en genoten worden, als zulke, die het ideaal het dichtst nabij komt.

Alle ware poëzie is tendenz. Geen tendenz, die de werkelijkheid, het leven, misvormt, om ze in den dienst te stellen van een vooropgezette theorie; ook geen tendenz, die met tijdelijke, oppervlakkige, eenzijdige abstracties werkt; maar tendenz, die, de vormen en lijnen van het leven eerbiedigend, ons dit in zijn verborgenheden bewust maakt, ons zelven aan ons zelven open-

* 34. alles zij volgens uw raadsbesluit
35. in hooge mate gunst
36. ? misschien voor redempturi: die mij verlossen zullen.
38. Ik wensch alleen dat...

baart in ons eigen wezen, en in onze samenhoorigheid met de menschen, met de wereld, met God.

Maar ook alle ware poëzie is kunst om de kunst: niet in den zin der beoefening van den mooien vorm, het mooie woord, om den vorm of het woord; maar omdat ze niet anders wil zijn dan wat zij is, poëzie, en daardoor ten volle hare zending volbrengt.

Zoo is de poëzie van Hadewijch: tendenz, omdat haar de hoogste levens- en wereldbeschouwing ten grondslag ligt; kunst om de kunst, omdat ze met al de volle en rijke middelen der taal aan klank, rythme en beeld slechts dit leven, als een levensdrang, uitbeelden wil en moet.

Gewis behandelen de Strophische Gedichten slechts één groot thema: de Liefde, nog wel van de ziel in haar drang naar God. Zij behandelen dit, niet als leer, maar als levensgevoel. Hierin ligt, naar mijn meening, ook opzet. Hadewijch is zich de eischen der lyrische poëzie ten volle bewust geweest. Zij heeft immers nog andere, meer didactische, toch steeds echte, poëzie; zij heeft ook proza. Slechts de eigen-doorleefde, persoonlijke, ervaringen der Liefde geeft zij in de sterke, wisselende uitbeeldingen harer strophen. Daarin leven zelfs de meer didactische deelen toch nog steeds met haar eigen persoonlijkheid. Waar zij tot anderen spreekt, anderen onderricht, opwekt, vermaant, waar zij niet op de eerste plaats eigen zieleleven geeft, laat zij den rijken strophenbouw varen en grijpt zij naar het epische vers of naar het proza.

Zoo heeft Hadewijch bewust haar lyrische poëzie beperkt tot uitingen van eigen sterken levensdrang. Is zij daarom eentonig? Een bundel lyrische poëzie wil niet gelezen worden als een roman of als een epos. Lyrische poëzie is, in enkele strophen, een sterk stuk leven. Dat wil elk afzonderlijk doorleefd, genoten worden. Als maar elk afzonderlijk inderdaad een sterk stuk leven is. Eentonig dan? Ook de zee is eentonig, heeft men geantwoord. En te recht. Eentonig in hare oneindigheid van water. Maar hoe verscheiden, telkens als men haar opnieuw beschouwt: als ze daar zich uitstrekt in hare stille onmetelijkheid onder de diepe middagzon met het schitterende licht, of onder den verren avondgloed in duizendvoudige schakeering en wisseling van lijn en kleur; of als ze daar woelt met onstuimige baren in breede deining, onder de wilde slagen van den stormwind, beneden het zware wolkenzwerk; of als ze over hare diepe afgronden te sluimeren ligt on-

der de wijde koepel van de fonkelende sterren in den ruimen nacht: eeuwig oud inderdaad en toch eeuwig nieuw:

> Zij drukt zich zelven uit in duizenderlei lijning
> En zingt een eeuwig-blij en eeuwig-klagend lied.

Zoo is deze poëzie van Hadewijch: eeuwig-oud en eeuwig nieuw; eeuwig-blij en eeuwig-klagend, als de steeds wonderbaar afwisselende, steeds opnieuw doorleefde, op alle stemmingen der ziel gedragen, openbaring van het onuitputtelijkste aller dichterlijke themata, in de levende versmelting van het diepste gevoel met het vrije, poëtische scheppen in de meest kunstvolle vormen.

Godsdienstige, mystieke poëzie. Voor den geloovige, den katholiek, de hoogste. Maar niet, gewis, voor hem alleen: voor allen, die de hartstocht naar 't mysterie van het Leven, de worsteling van de ziel met het oneindig Goede, de smart van het streven naar het immer onbereikbare, de Liefde van de eeuwige Schoonheid, als 's menschen beste en heerlijkste erf beschouwen. Mystieke poëzie, die toch algemeen-menschelijk blijft. Hare psychologie is *de* psychologie der Liefde, des te echter, sterker, tragischer, naarmate het Voorwerp dier Liefde de volle ontplooiing er van toeliet. Hier is het Voorwerp nooit te groot voor 't gevoel. En het gevoel is ook nooit te klein voor dit Voorwerp: niet zoeterig, niet klagerig, maar steeds, nog eens, levenshartstocht.

Algemeen-menschelijk nog: omdat voor haar heiligheid niet was de dood van den mensch, maar de opbouw van 't beste in hem in volle levenswaarheid.

Daar zijn er die Hadewijch inniger zouden wenschen; daar zijn er die haar rustiger zouden wenschen. Ik weet wat zij zeggen willen. Maar wat is dat: inniger? rustiger? Is de H. Paulus innig? is hij rustig? Is het *Cupio dissolvi et esse cum Christo* rustig, innig? De goede kok van Groenendaal had Hadewijch juist begrepen, toen hij haar vergeleek bij den H. Paulus; een Paulusziel inderdaad, en dat is toch voor haar grootheid genoeg. De hoogste poëzie in de eeuwige rust van 't bezit der goddelijke Schoonheid is weinig voor deze aarde.

De levenshartstocht die de Liefde bij Hadewijch is vrijwaart hare poëzie tegen alle zinnelijkheid. Is hare mystiek al Liefde-

mystiek, zij is dit noodzakelijk, als alle hoogere drang naar God. Zij is de drang naar vereeniging in de Liefde. Zij is niet eens bepaald wat men noemt Bruidsmystiek: nergens komt, althans in haar Strophische Gedichten, het woord Bruid of Bruidegom voor. Een paar malen slechts in haar proza, en dan nog in aansluiting bij de beeldspraak uit het Hooglied. Evenzoo, waar ze de vreugde der vereeniging bezingt, gaat ze niet verder dan juist een beeld, of versaagt ze in haar onmacht om die weelde onder woorden te brengen, of laat ze de Liefde zelf in Haar eeuwige Schoonheid zich openbaren: *Siet, dat eest dat Ic ben*! Hare Liefde is die Eeuwige Schoonheid: Zij wordt door haar nooit anders bedoeld. Zooals hare visioenen zich kenmerken door den ernst en de grootschheid van haar Christocentrisme en haar theocentrisme, in den opbouw van hare mystieke levenswaarheid, zoo hare liederen, door de epische tragiek van haren Liefdedienst. Hoe men er ook over gedacht heeft, Hadewijch was een sterke persoonlijkheid, een hoogstaande vrouw.

Algemeen-menschelijk, is hare kunst ook voor alle tijden. Hadewijch is eigenlijk weinig, wat men noemen mag, middeleeuwsch. Zij heeft geen bepaald middeleeuwsche denkbeelden; geen bepaald middeleeuwsche onbeholpenheid of kinderachtigheid. Ook in dit opzicht staat zij alleen. Zij had de aanvang kunnen zijn van onze eerste Renaissance; of moeten wij veronderstellen dat de kunst waartoe zij behoorde door de opkomst van een andere zoo goed als spoorloos is verdrongen geworden? Zij had de kunst van het Dietsche woord kunnen leiden op de banen waarop Dante en Petrarca de kunst van het Italiaansche woord hebben gevoerd. Zij leefde waarschijnlijk in besloten kring, die niet in de wereld doordrong. Zij zou van gisteren kunnen zijn, of van vandaag, even zoo goed als van morgen. Te allen tijde zou ze begroet worden als een machtige kunstenares, altoos even jong, even van haar tijd, omdat zij iets van de eeuwigheid uitbeeldt.

Dit eeuwige in den mensch neemt zij uit eigen leven waar: haar lyrisme is, wij zegden het reeds, persoonlijk lyrisme van eigen hooge, intense zielsleven. Toch weer geen abstract persoonlijk lyrisme, dat een gevoel ontwikkelt naar vaststaand model, met de noodige beweging en de passende lyrische sprongen; maar dat inderdaad rechtstreeks uit het leven opwelt. Zelden is

een lied van Hadewijch de geleidelijke ontwikkeling van een enkel gevoel; het is steeds uitbeelding van een ganschen zielstoestand. Zij heeft de lyriek met de door elkander slingerende zielsaandoeningen, met de elkander verbindende, in elkander overvloeiende stemmingen, met de elkander schakeerende, doordringende, te gelijk, *in enen persone*, bewegende gevoelsdriften in de eenheid van het leven. En dit is wel de hoogste vorm der lyriek, die slechts door enkele begenadigden bereikt wordt.

Dit is iets eenigs in onze nederlandsche literatuur. Bij niemand wil ik ten achter staan in eerbied en bewondering voor Vondel. Hij is gewis een machtig lyricus. Maar dit is het lyrisme vooral van reien in treurspelen; of het lyrisme van feestelijke gebeurtenissen; niet het lyrisme van den persoonlijken hartstocht; dan in den politieken of godsdienstigen strijd. Hooft biedt, met de geraffineerde gezochtheid van den vorm, elegante beuzelarijen. En Gezelle? Ja, Gezelle moge rijker zijn, moge verscheidener zijn, moge dichter bij ons staan in de ons onmiddellijk omgevende natuur, die hem opvoert tot God; maar hij heeft niet de ruimte, niet de hooge vlucht, niet den levenshartstocht, niet de epiek, niet de tragiek van Hadewijch. Met al dat is hij romantischer, Hadewijch klassieker. Zijne kunst is niet gebonden, als de hare en daarom minder sterk. Gezelle heeft nooit een sonnet gemaakt. Dat lag ook niet in zijn dichterlijk temperament. Wars van vastgestelde vormen, hoe mooi ook, liet hij zich gaan op den lossen vloed van zijn aandoening, die zich maar schikken moest in zijn vers, dat zich maar schikken moest in het vrije schema. Wat zijn kunst zoo winnen mag aan vrijheid, verliest zij aan diepte en kracht. Zij staat niet gespannen, boordevol, met leven; maar laat zich overwoekeren door 't weelderig gewas der gevoelsparasieten. Daar bereikt Gezelle zijn hoogste kunst, waar de strophe 't sterkst gebouwd staat. Hadewijch, met al haar drang en passie, onderwerpt zich aan de wet en aanvaardt de tucht die de kunst haar oplegt; die tucht, als de Liefde, heeft haar de ware vrijheid geleerd, die zich zelf bezit en die zich in den rijken, vasten, mooien strophenbouw eigenmachtig beweegt. Ook maakt hare kunst een sterken indruk van volheid en mannelijkheid. Zoo waar is het, dat de wet in de kunst niet doodt, maar bevrijdt en 't volle leven des te machtiger te bezitten leert:

> ‘De ware vrijheid luistert naar de wetten’.
> (J. PERK).

Doch ook in den harmonischen bouw, in de afgeronde volheid van ieder gedicht op zich zelf, openbaart zich die klassieke zelfbeheersching van onze dichteres. Herhaaldelijk hebben wij er op gewezen, hoe een vers, een strophe van Hadewijch aandoet door de volheid der uitdrukking: die zich daardoor kenmerkt, dat ieder gevoel of gedachte af is, zonder een woord te veel dat ze verzwakken komt, omdat het als een leemte in 't vers- of strophenschema stoppen moet; dat, ook al wordt wel eens eenige omslachtigheid gevergd, deze toch nog treft door esthetische hoedanigheden in woord, geluid en rythme, die de stemming niet breken, maar dragen en uitbreiden.

Hadewijch heeft het persoonlijk lyrisme, dat niet bij vluchtige indrukken blijft in wat kortademige ontboezemingen; maar dat telkens een geheel stuk leven geeft: en dat ook is iets buitengewoon merkwaardigs, waar het persoonlijk lyrisme betreft. Nu moge het in vele gevallen moeilijk zijn juist te bepalen, waarin die afgerondheid, die volheid der uitdrukking in zulke gedichten, gelegen is. Bij een sonnet, dat als een groote golfslag is, kunnen wij dit wel aanvoelen; ook bij een welgebouwde strophe. Maar bij een gedicht dat uit vele strophen bestaat, zien wij niet altijd in, waarom het al niet vroeger kon eindigen, of waarom het al niet met nog een strophe kon voortgezet worden. En zoo kan het gebeuren, dat wij ons bij sommige liederen van Hadewijch afvragen: of het slot al niet beter vroeger ware gevallen; ofwel, of er niet even goed nog enkele strophen konden bijkomen. Maar daarin ligt de klassieke afgerondheid van een gedicht ook niet; wel hierin, dat, zijnde wat het is, de indruk volledig moet heeten, de levensvloed machtig en af. En dan zullen wij ook gewoonlijk moeten bekennen, dat, wat ons overbodig mocht dunken, den zielstoestand in zijn wezen bepaalt en volmaakt, dat ook geen strophe nog er mocht aan toegevoegd worden, die hem, nutteloos, verder verzwakken zou; dat met andere woorden bij allen overvloed de zelfbeperking steeds de wet heeft gesteld.

Hadewijch opent de rij onzer groote lyrische kunstenaars. Hadewijch, Vondel, Gezelle, de trits allergrootsten; en, vraagt men mij naar mijn meening, ondanks de veel geringere uitgebreidheid van haar werk, als lyrische dichteres, Hadewijch de grootste.

En in de wereldliteratuur?

De verdienste der Grieksche poëzie ligt elders dan op het

gebied van het persoonlijk lyrisme. Wij hooren wel namen, Sapho, Alceus, maar zien verder niemand die met Hadewijch op één voet kan gesteld worden.

In de Latijnsche poëzie staat Horatius vooraan: gedachtenlyriek, fijn afgewerkt, waaruit wel eens een eeuwig-menschelijke kreet opstijgt en ontroert; 'kleengedichjes' ook, speledingetjes, liefelijkheden, beuzelarijen; maar niet het lied met den vollen adem, met de machtige ziel. Dat komt met het christendom, dat de diepere levensbehoeften van den mensch opwekt, dat een honger en dorst over de wereld brengt, honger niet naar brood, dorst niet naar water, maar honger en dorst naar het Woord van God; dat den mensch in zich zelven keert en in zijn ziel, die roept naar Waarheid en Liefde. Dat komt met het *irrequietum est* van den Hl. Augustinus, tot de ziel uitrust in God.

In de negentiende eeuw is het, in de Fransche letterkunde, wellicht A. de Musset geweest, die 't best dit machtige persoonlijk lyrisme vertegenwoordigt. Maar wat is de rhetorica en het romantisme van dit enfant du siècle, bij de waarheid en de hartstochtelijkheid van deze citharista der eeuwigheid?

Doch het is er mij hier niet om te doen Hadewijch met andere grooten te vergelijken. Wilde ik in de wereldliteratuur een dichterlijk temperamnt aanwijzen dat met het hare verwant is, dan zou ik zeggen Shelley. Maar slechts om het dichterlijk temperament: om de aristocratie van den geest, om den dorst naar Schoonheid, om den levenshartstocht.

Wie dan Hadewijch ook geweest is, zij was onze ontegensprekelijk grootste kunstenares uit de middeleeuwen. Groot niet zoo zeer door den omvang van haar werk, als om het geheel zuivere gehalte er van.

Voor de eerste maal verschijnt in haar onze Dietsche taal, als de koninklijke draagster van een geheele gedachtenwereld, nog vóór den tijd toen de Brugsche vrouwen door de pracht van hare gewaden den luister van nijdige uitheemsche koninginnen verdoofden. En die gedachtenwereld is mede een wereld van schoonheid, waarin het leven zelf een machtig poëem van schoonheid wordt. Eenige o zeer eenvoudige, maar hoe grootsche! eenige elementaire, maar hoe oerkrachtige gedachten! De verhevenste opvatting van God en de ziel in hunne onderlinge betrekkingen, in de zuiverste leer van Gods laatste bedoelingen over

den mensch. De Liefde als hoogste drijfveer van het leven, in algeheele verzaking van wat laag en leelijk is, in de opperste offergave van zich zelven, om het Hoogste aan te durven, wat het hart daaronder bloeden mag, als maar 't beste in den mensch daardoor tot volste ontwikkeling gedijt, in de gestadige beleving van den Godmensch, grootmoedig, vrijgevig, opgewekt, ruim en breed, edel en fier, alleen omdat dit de Liefde is en de weg tot vergoddelijking, uit drang om met de Liefde te zijn.

Haar geluid is zoo vol en zoo onmiskenbaar algemeen-menschelijk, haar rythme zoo geweldig, zoo zeker, zoo forsch-bewegend op den dieperen slag van 't leven, zoo gedragen door den hartstocht van het Schoonste in de hoogste Liefde; hare beeldspraak zoo stout, zoo echt-aangrijpend, zoo episch-grootsch; hare gedachten en gevoelens zoo hoog, zoo edel, zoo overvloedig opwellend telkens uit de machtige schoonheidsbronnen van hare rijke ziel; dat wij, twintigst-eeuwers, waar zij hare smarten om nooit verzadigde Liefde uitweent, hare vreugden over al te kortstondige genietingen laat opjubelen, hare fierheid, die alle dorperheid haat, verkondigt, hare angsten, hare verwachtingen, hare teleurstellingen, hare bezorgdheid, hare verontwaardiging, hare trouw, hare gelatenheid en berusting, kortom, al de volheid van leven eener naar de hoogste toppen opstrevende Liefde uitstort, haar met eerbied en bewondering begroeten als eene van ons, die, machtiger dan welk andere onder ons, de eeuwige worsteling heeft uitgebeeld van een zwak menschenkind in zijn opstijging boven al het tijdelijk-vergankelijke naar het onbereikbare, blijvende Goed. Met hare Strophische Gedichten in 't bijzonder is zij een kunstenares op wie elk andere literatuur zou grootgaan.

Hadewijch is de eerste heerlijk-volle incarnatie van de schoonheid van den Nederlandschen stam. En niet beter kunnen wij hier sluiten dan met den wensch, dien zij zelf hare godgewijden toestuurde aan het einde van haar brieven en die de diepste bedoeling van haar naar schoonheid hunkerende hart openbaart: ‘Vaert wel ende levet scone!’